

AXESS

AXESS MAGASIN – IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSENS GRUND – NR 5 JUNI 2010 PRIS: 75:-

Tonalitetens revansch

ROGER SCRUTON, CAMILLA LUNDBERG och JAMES
MACMILLAN om harmoniernas återkomst i den samtida
konstmusiken.

SÄM HÄLLE

CHRISTOPHER
BROWN-HUMES

En spelet bakom
bjudlån.

FRIZON

EVA-CARIN GERÖ
om kärlek och erotik
på klassiskt grekiskt vis.

RECENSION

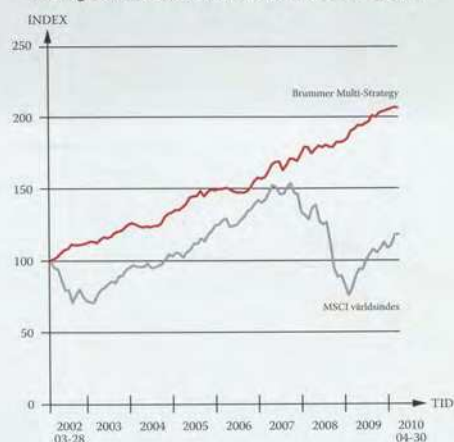
OLOF RUIN
om tjugotvå svenska
statsministrar
i en liten låda.

Det är de dåliga åren som är viktigast för pensionen.

Åren du får dålig avkastning kan vara minst lika viktiga för ditt sparande som åren med god avkastning.

Har du placerat 100 kronor på börsen och den går ner med 40 procent, behövs det sedan en uppgång på hela 67 procent för att du ska få igen dina pengar.

Brummer Multi-Strategy jämfört med index med globala aktier, MSCI's världsindex¹.

Den röda kurvan visar Brummer Multi-Strategy's utveckling sedan starten 1 april 2002 till 30 april 2010 jämfört med MSCI's världsindex¹, ett index som består av globala aktier.

Men hur gör man då för att slippa åka berg-och-dalbana med sitt sparande fram till pensionen? För oss handlar det om att välja ett annat sätt att tänka.

Titta på diagrammet. Kurvorna beskriver avkastningen för fonden Brummer Multi-Strategy, som har som mål

att ge en positiv och stabil avkastning på mellan 8 och 10 procent varje år, jämfört med MSCI's världsindex¹.

Jämförelsen ger oss några intressanta lärdomar. I diagrammet syns det tydligt att en förvaltning som över tiden ger positiv och stabil avkastning har ett värde i sig eftersom ditt sparande blir mindre riskfyllt. Och att undvika förlustperioder är viktigare för ett sparande än vad många tänker på.

Under denna period har Brummer Multi-Strategy dessutom haft en ackumulerad avkastning på 106,4 procent², vilket överträffat avkastningen för globala aktier på 18,2 procent¹ eller Stockholmsbörsens 91,7 procent³ under samma period. Men så har Brummer Multi-Strategy inte heller haft ett enda negativt kalenderår sedan starten i april 2002.

Om du tycker det här är ett begåvat sätt att resonera kring sparande, skulle vi vilja berätta om Brummer Life.

Genom att starta ett sparande i Brummer Life kan du till exempel placera i fonden Brummer Multi-Strategy. Och därigenom ta del av en förvaltning som fokuserar på positiv avkastning, oavsett om marknaden går upp eller ner.

Brummer Life har även alternativ för dig som vill utforma din förvaltning själv genom att välja fritt från en fondmeny med Brummer & Partners aktivt förvaldade fonder samt en rad index- och räntefonder. Index- och räntefonderna har inga eller låga avgifter.

Besök gärna www.brummerlife.se eller ring oss på 08-566 214 80 så får du veta mer. Välkommen.

BRUMMER LIFE

¹ MSCI World NDTR Index, inklusive utdelningar, lokal valuta.

² Brummer Multi-Strategy's avkastning sedan starten 1 april 2002 till 30 april 2010.

³ SIX-RX (inklusive utdelningar) under perioden 1 april 2002 till 30 april 2010.

Brummer Multi-Strategy är en specialfond enligt 1 kap 1 § lagen (2004:46) om investeringsfonder. Observera att historisk avkastning inte är en garanti för framtida avkastning. De pengar som placeras i fonden kan både öka och minska i värde och det är inte säkert att du får tillbaka hela det insatta kapitalet. För mer information, vänligen se fondens faktablad och informationsbroschyr på www.brummer.se.

Varifrån kom de ubåtar som kränkte svenska vatten? Förre ÖB Bengt Gustafssons bok är det hittills bästa försöket att objektivt söka sanningen om vad som hände och ett måste för den som vill ha kunskap om Sveriges moderna historia.

319:–
(rek. pris 437:–)

387 s, trådbundet hårband

Beställ denna bok och andra från Santérus Förlag på:

www.santerus.se

SANTÉRUS
FÖRLAG

JUDISK

KRÖNIKA

» ...en av
Sveriges
viktigaste och
bästa tidskrifter
om politik
och kultur. «

Dagens Nyheter (25 jan. 2008)

Beställ prenumeration: judisk.kronika@swipnet.se • 08-660 38 72 • Pris 350 kr/år (6 nr)

Några av sommarens och höstens resehöjdpunkter:

27/7 Normandie och Monet's underbara trädgård,
8 dagars bussresa i Frankrikes norra hörn med besök på en mängd omtalade platser. (Platser kvar, skynda att boka)

8/10 Helgonens Italien – 1500 år av Kyrkans historia
med Assisi, San Giovanni Rotondo och Rom.
10 dagars unik rundresa på olika klosterhotell under kunnig ledning av präst Mats Furemalm.

2/9 Georgien – i skuggan av Kaukasus,
9 dagars rundresa i det fascinerande landet mellan Svarta havet och Kaspiska havet under trygg ledning av Gunnar Arvidsson och lokala guider

Beställ hem vår katalog!

Tel 046-140590
www.exodusresor.se

Resor med kvalitet och gemenskap

**EXODUS
RESOR**

Premiärminister söker naiva medborgare

Se hur politikern Francis Urquhart tar till alla medel i sin strävan att bli Storbritanniens näste premiärminister.

Maktens män visas hela sommaren på lördagar 21.30

Klassisk underhållning på

AXESS TV

**Johan
Lundberg**

Den typiskt västerländska självkritik, som på ett sätt är en förutsättning för vitaliteten i de senaste seklernas europeiska kultur har samtidigt en destruktiv sida.

En vital kulturs destruktiva arv

När vi nyligen har gått in i 2010-talet, kan det finnas anledning att betänka att det var just på 1910-talet som modernismen slog igenom på allvar i Europa. Modernismen innebar inte minst ett uppror mot de i vissa fall rätt strikta regelverk som tidigare varit styrande för hur man skulle måla tavlor, skriva dikter, utforma byggnader, författa romaner, komponera musik etcetera. Orsakerna till att man uppfattade det som nödvändigt att utmana och spränga de traditionella formspråken var många och inte sällan samverkande. Till viss del handlade det om en vilja att skydda den seriösa och allvarligt menade kulturen från den utslätning som man uppfattade som ett hot, när kultur plötsligt blev en angelägenhet för alla och envar. Genom den tekniska utvecklingen kunde efterhand gemene man konsumera musik och dikt via grammfonindustri och radio. Många fick plötsligt tillgång till bildkonst via allt billigare reproduktioner, och allt fler kunde ta del av berättande via tidningar, billiga böcker och spelfilm.

DE KONSTNÄRER, FÖRFATTARE och kulturskapare som uppfattade sig själva som seriösa reagerade på denna utveckling genom att inte sällan poängtera att det estetiska värdet låg i själva avvikelsen från det populära. När bunden vers blev var mans egendom via schlagerindustrin, reagerade de nya, modernistiska poeterna med att skriva poesi som var så lite sångbar och så svår att tonsätta som möjligt: poesi utan fast meter och utan rim.

När bildkonst kunde spridas till en större allmänhet via tidningar, tidskrifter och billiga oljetryck, reagerar bildkonsten med att bli icke-figurativ och röra sig bort från själva det mimetiska avbildandet och illusionsskapandet för att istället betona det för måleriet specifika och särskiljande: penseldrag, färglager, formelement. När ett traditionellt berättande kunde få riktigt stor spridning via tidningsföljetonger, kolportageromaner och spelfilmer, reagerade romanförfattarna med att frångå de traditionella berättarstrukturerna. Och när musiken enkelt kunde reproduceras i radio och via grammfonskivor, reagerade kompositörerna med att bryta sönder harmonisystemen och frångå den traditionella tonaliteten.

De nya villkoren i början av 1900-talet för spridning och ekonomisk ersättning av konst, musik och litteratur innebar alltså en revitalisering av kulturen i stort. Utan upproret mot 1800-talets normer för kulturskapande hade antagligen några av den västerländska kulturens absoluta konstnärliga höjdpunkter aldrig sett dagens ljus. Jag tänker på verk av Marcel Proust, T S Eliot, Amedeo Modigliani, Bela Bartok, Gabriele D'Annunzio, Richard Strauss och så vidare.

liani, Bela Bartok, Gabriele D'Annunzio, Richard Strauss och så vidare.

När man reagerade mot kommersialismen, masskulturen och konstens utslätning och banalisering så var det i hopp om att kunna bevara och utveckla de estetiska föreställningsformerna i den moderna tiden. Däri låg naturligtvis också en tro på möjligheten att bevara det elitistiska kulturprojektet sådant det hade utvecklats under flera hundra år. De kompositörer, bildkonstnärer och författare som jag räknade upp ovan har det gemensamt att de i rätt liten utsträckning personifierade det sorts mer destruktiva brott med den västerländska kulturtraditionen som också de var ett centralt inslag i modernismens historia och som brukar förklaras av att första världskrigets brutalitet hade fött en känsla av den europeiska humanismens och upplysningstraditionens bankrutt. Vilket också det var en tanketradition som skulle visa sig ha framtiden för sig. När vi i detta nummer behandlar konstmusikens utveckling under det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet, så sker det utifrån huvudsakligen två spår: dels handlar det om just ett slags modernism på tomgång där konventions- och regelbrott förvandlats till nya konventioner, dels om möjligheterna att återknyta till traditionen för att därur hämta samma slags vitaliserande kraft som man för hundra år sedan kunde erhålla genom att bryta med de traditionella regelverken.

MEN ÄVEN DET ANDRA temat i detta nummer, vilket återfinns i den bilaga som har trycks med avseende på Almedalsveckan (men som går ut till samtliga prenumeranter), knyter an till den aversion mot den västerländska kulturtraditionen som präglade en så stor del av vårt 1900-tal. Där behandlar vi liberala opinionsbildares märkliga reaktioner under de senaste åren på Ayaan Hirsi Ali. Detta med utgångspunkt i såväl svensk som internationell debatt. Också i det fallet kan man se hur den typiskt västerländska självkritik, som på ett sätt är en förutsättning för vitaliteten i de senaste seklernas europeiska kultur, samtidigt har en destruktiv sida.

Upplevelsen av västerländsk skuld och ondska gör kort sagt att klassiskt liberala och upplysningsmässiga ståndpunkter kritiserar i termer av politisk extremism. Alltmedan man har desto svårare för att ta avstånd från odemokratiskt förtryck när det återfinns hos företrädare för andra kulturer än den västerländska.

Johan Lundberg

**SVERIGES
NÖJDASTE
KUNDER**

Enligt SKI:s
undersökning
2009

FORTSÄTT TITTA PÅ AXESS TV OCH FÅ 7 KANALER TILL

Den 1 februari flyttar Axess TV in i Boxers utbud. För att fortsätta se på kanalen behöver du därför teckna Boxer Mini. Då får du inte bara Axess TV utan även ytterligare sju kanaler fullspäckade med faktaprogram och dokumentärer. Du får Discovery, TV4 Fakta, TV4+, Kanal 9, Canal 7, CNN och BBC World News.

SPECIALERBJUDANDE

BOXER

**79:-
/MÅN**

DESSA KANALER GÅR ATT SE UTAN PROGRAMKORT

MINI

Kanalerna för dig som tycker om nyheter, dokumentärer och faktaprogram.

**INGEN
START-
AVGIFT!**

SPARA 595:-

* Total abonnemangskostnad är 2 793 kr vid beställning av Boxer Mini (varav 79:-/mån samt kortavgift 299:-/halvår) i 24 månader. Ordinarie startavgift om 595:- debiteras inte vid detta erbjudande (kortavgift för första halvåret ingår i startavgift). Erbjudandet gäller tom 31/3 2010. För detaljerade avtalsvillkor, priser m m se www.boxer.se. (BBC World News har ännu inte full hushållstäckning i Sverige.) Det kräver även en digitalbox med stöd för MPEG-4. Kontrollera och registrera dig för MPEG-4 kanalerna på www.boxer.se/MPEG4. Med reservation för pris- och programförändringar.

Så här gör du för att fortsätta se Axess TV:

Beställ på boxer.se/axess eller via Boxer Kundservice på : 020- 21 20 20

BOXER

10 SAMHÄLLE

- Ekonomi* Christopher Brown-Humes analyserar den nya ekonomiska krisen **10**
Sydafrika Staffan Heimerson ser med tillförsikt på Sydafrikas framtid **12**
Historia Andreas Danielsen konstaterar att det var mycket sämre förr **14**
Islamism Eli Göndör om våldets plats i debatten om islam **15**
Transnistrien Torgny Hinnemo rapporterar från den lilla provinsen Transnistrien **16**
Krönika Theodore Dalrymple piggar upp sig på morgonen **18**
Notiser Utblick, svensk sorg och frågor om Nordkorea **18**

20 FRIZON

- Antiken* Eva-Carin Gerö förjupar sig i de gamla grekernas syn på homosexualitet **20**

24 OPINION

- Politik* Alice Teodorescu skräms av Miljöpartiets kvoteringsförslag **24**
Försvaret Thomas Roth sörjer den allmänna värnpliktens avskaffande **25**

42 INTERVJU

Erik W Larsson har träffat George Steiner och samtalat om humanioras framtid.

46 TRADITION

Tobias Dahlkvist berättar om det misogyna underbarnet Otto Weininger.

50 KULTUR

- Historia* Iggy Drougge om Japans historia av att tillägna sig främmande kulturer **50**
Konst Lisbeth Lindeborg har besökt det ombyggda Ruhrområdet **52**
Språk Lars Melin upptäcker strukturella problem **53**
Litteratur Tomas Lidbeck tar sig ett glas med Malcolm Lowry **54**
Litteratur Magnus Pettersson följer en tysk litteraturstrid **55**
Krönika Tanja Bergkvist tror att DNA-musik är framtidens melodi **56**
Notiser Strippkonst, Spotifylistor och konstvideo som upprör **57**

58 RECENSIONER

Olof Ruin diskuterar statsmannaskap och tjugotvå statsministrar, Andreas Johansson Heinö och Torbjörn Elensky tar sig an Berman och Buruma, Håkan Boström finner omänskliga politiker weberskt mänskliga och Ann-Sofie Dahl ser rysk revanschism i Georgien.

82 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

”

Det finns redan
en stor risk att vi
inom humaniora
kommer att bli
museiintendenter
hela bunten.

George Steiner om humanioras
marginalisering, sid 42.

TEMA

SAMTIDSHARMONIER

28 Arvet från 1900-talet

Under 1900-talet skapades en klyfta mellan en allt själlösare kommersiell musik och en så kallad seriös musik som tappat all kontakt med en musikintresserad allmänhet. **Av Roger Scruton**

32 Svensk musik ut ur kylskåpet

Länge präglades vårt lands musikliv av publikfrånvärd tonkonst. Vägen ut ur modernismen blev en anknytning och förankring till svensk körsång och folkmusik. **Av Camilla Lundberg**

36 Musikens politbyrå

På kontinenten dominerar en sektaristisk modernism inom musiken. I USA och Storbritannien är klimatet friare. **Av James MacMillan**

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Lutspelelskan av Orazio Gentileschi, ca 1626
Nästa nummer: 31 augusti 2010
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
 Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Lena Nordlund
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Tobias Berglund
Doktorand i historia vid Uppsala universitet.

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia vid Roskilde universitet.

Håkan Boström
Frilansskribent och
medarbetare på *Dagens Nyheter*.

Christopher Brown-Humes
Ekonomiredaktör på *Financial Times*.

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik, utrikes-
och säkerhetspolitisk forskare och debattör.

Tobias Dahllkvist
Fil dr i idéhistoria.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Andreas Danielsen
Skribent och diplomat.

Iggy Drougge
Frilansskribent.

Fredrik Ekelund
Författare.

Torbjörn Elensky
Författare.

Eva-Carin Gerö
Professor i grekiska vid
Stockholms universitet.

Eli Göndör
Doktorand i islamologi vid
Lunds universitet.

Johan Hakelius
Skribent.

Staffan Heimerson
Journalist.

Ylva Herholz
Journalist.

Torgny Hinnemo
Journalist och författare.

Andreas Johansson Heinö
Fil dr i statsvetenskap vid
Göteborgs universitet.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Tomas Lidbeck
Bibliotekarie och skribent.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap
och journalist.

Camilla Lundberg
Kulturjournalist och
projektledare på SVT.

James MacMillan
Kompositör och dirigent.

Maria Masoomi
Skribent och debattör.

Lars Melin
Författare och professor i
nordiska språk vid Stockholms universitet.

Magnus Pettersson
Frilansjournalist och doktorand
i tyska vid Göteborgs universitet.

Thomas Roth
Förste intendent på Armémuseum.

Olof Ruin
Professor emeritus
i statsvetenskap vid
Stockholms universitet.

Roger Scruton
Författare och professor i filosofi.

Alice Teodorescu
Jurist och samhällsdebattör.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Liszt var akolut!

I en recension i Axess nr 4 skriver Camilla Lundberg att Franz Liszt var "prästvigd abbe". Detta är en skröna som tacksamt vidarebefordrats i många framställningar. Det är ju kittlande att låta Liszts kvinnohistorier kontrastera mot det katolska prästerskapets celibattvång.

Tyvärr blev dock Liszt aldrig prästvigd. Däremot mottog han fyra av de lägre grader som katolska prästkandidater förr i tiden passerade på vägen till prästvigning. Liszt blev som mest "akolut", det vill säga en medhjälpare i liturgin, som iförd kassock och röcklin har till uppgift att tända ljusen på altaret. Att han ofta kallas "abbé" är ett utslag av den kulturellt betingade övertitulerings som förekommer i Italien än idag. **Anders Brogren**

Glad i sin himmel

Min farmors farfar, Henrik Menander (1853-1917), var en svensk socialist, fackföreningsman, arbetardiktare och sångtextförfattare av den gamla skolan. Han skrev bland annat "Arbetets söner" och har gjort den mest använda svenska översättningen av "Internationalen". Även om jag inte på någon punkt delar de ideal och värderingar min farmors farfar gav uttryck för, så unnar jag honom ändå den glädje som beslutet om "ätersocialiseringen" av tidningen *Arbetaren* säkert skänker honom i hans socialistiska himmel.

Henrik Kjellingland

Har Vilks samma förtjänster som Odell?

Anna Brodow Inzaina, för tydlighetens skull: anser du att Odells och Nugs verk hade samma förtjänster som du ser i Vilks? **Claes Samson**

SVAR: Jag kan inte minnas att Axess gick ut till angrepp mot att Odells och Nugs verk inte skulle vara konst, däremot menade man väl att det inte var särskilt bra konst.

Jag har argumenterat för varför jag anser att Vilks rondellhund är bra. Konstnärlig kvalitet är inte absolut utan något man måste argumentera för och som man kan ha olika åsikter om.

Jag anser att jag på goda grunder kan lyfta fram de kvaliteter jag ser i Vilks verk. Om du läser min artikel framgår det också tydligt varför jag jämför Odell, Nug och Vilks.

De har alla gjort verk som har haft moraliska implikationer och som har väckt debatt. Därmed inte sagt att Odells och Nugs verk hade samma förtjänster som Vilks. Jag tycker Vilks är modigare.

Anna Brodow Inzaina

Traditionerna styr Victoria

Det är ganska enkelt: kungahusets enda berättigande ligger (enligt de som vill ha det kvar) i traditionen, i sedvänjorna i de rigida reglerna.

Det är det som berättigar det: uråldriga regler, en högre sfär, ett annat liv styrt av jättegamla principer.

Så: i samma ögonblick som kungahusets medlemmar börjar göra som de vill, som moderna människor, och frångår det fäniga liverollspelet som är kungahuset, så tappar också kungahuset det enda berättigande de har.

Vill Victoria vara som vem som helst och själv bestämma hur hon vill gifta sig - fine! Då kan hon ju börja med att avsäga sig drottningtiteln och köpa sig en bostad för sina egna pengar. **Glenny**

Bisarrt om monarkin

Tidningen *Re:public* tar gärna heder och ära av kungahuset och monarki (såvitt jag vet, utan att bli fysiskt attackerade av monarkister). Det senaste numret skall enligt uppgifter i *Aftonbladets* artikel, skriven av Natalia Kazmierska 25 maj, innehålla en hel del ned-sättande smörja, bokstavligen talat. Kazmierska skriver:

"Ett konstverk i tidningen föreställer till exempel en halvnäck drottning Silvia, insmetad i bajsbrun gegg. På en annan bild har man tuffat eld på Daniel och Victoria högst upp på en grisskär bröllopstårta. Chefredaktören och diktaren Göran Greider ägnar även en dikt åt att ironisera över kungens brist på intellekt och bildning. 'Varje gång ers majestät öppnar munnen är det som att höra Carola diskutera samhällsfrågor', skriver han."

Denna smörja kommer från etablerade kulturarbetare som annars säger sig stå upp för och försvara människorna mot odemokratisk kultur (politik), överklass och annat man finner läskigt; ett slags leksakssolidaritet som till och med ibland tar sig uttryck i att man själv springer omkring och låtsas ha folklig smak. Så vad varje enskild etablerad kulturarbetare tycker om avföringsdekorerade drottningar eller Muhammed-teckningar är ju svårt att säga, men ibland kan man undra hur en del av dem resonerar, då de drar sina gränser mellan vad de anser är konst och kultur, kontra kränkning och diskriminering. Det är svårt att låta bli att tänka på att gränsdragningen faktiskt kan gå vid hudfärg, etniskt ursprung och religion. Precis så som en del etablerade kulturarbetare anklagar andra för att göra. **Eva Charlotte Dahnberg**

Mognad krävs

Inte förrän vi lyckats skapa bra arbetsplatser också på landsbygden kommer vi kunna stoppa urbaniseringen. Datorkulturen kan vara en delösningsmen viktigast är att ett nytt paradigm måste få rotfäste, naturmårhet måste bli inne, vilket innebär lugnare tempo, stillhet, tystnad och att kunna ge upp bombardemanget av nyheter i städerna. Med andra ord: mognad krävs. Small is beautiful. **Tomas Almqvist**

En värld satt

Finansmarknaderna misstror EU:s politiska ledarskap och eurons överlevnad står på spel. Frågan är om denna nya kris blir för svår att bemästra.

Av Christopher Brown-Humes

DET ÄR Knappt 18 månader sedan det globala finanssystemet vacklade på gränsen till kollaps efter Lehman Brothers bankrutt. Under en stor del av tiden sedan dess har en ekonomisk återhämtning varit på väg, med hjälp av massiva statliga stimulansprogram. Men plötsligt hotas återhämtningen. Världen har nya problem. Inte längre subprimelån, utan statsskulder.

Om inte annat verkar kriserna i det globala finanssystemet komma tätare nu för tiden. Men det finns en viss logik i händelsekedjan. De banker som utgjorde kärnan i den finansiella härdsmltan 2008 räddades av statliga regeringar som återkapitaliserade bankerna och övertog många av deras skulder. Staterna skuldsatte sig sedan ytterligare när de genomdrev ekonomiska stimulansprogram för att kompensera för effekterna av minskad konsumtion och företagens avbelåning. Med andra ord, skulden i systemet från 2008 har inte minskats: den har bara flyttats från den privata sektorns bokslut till de offentliga.

Därför kunde man ha trott att den mest självklara platsen för en ny kris vore i de länder som spenderade mest på att rädda sina banker, som USA och Storbritannien. Men påfrestningarna har uppstått på oväntat håll. Vem hade trott att epicentrum för den nu aktuella oron skulle vara ett litet Medelhavsländ i eurozonens periferi? Eller att den utlösande faktorn skulle vara avslöjandet att detta land i flera år fiffelat med sin ekonomiska bokföring?

Grekland är en liten ekonomi och dess skulder räcker inte för att på egen hand få den globala återhämtningen att spåra ur. Problemet är att andra länder i euroområdet – Portugal, Spanien, Italien och Irland – delar Greklands problem, eftersom även de har stora budgetunderskott och stigande skuldnivåer.

Finansmarknaderna har tagit itu med problemen, pressat ner euron och drivit uppskuldfinansieringskostnaderna för länderna i periferin genom högre obligationsräntor. För att hindra att dessa skulder förfaller har EU och ECB, Europeiska centralbanken, tvingats genomföra en rad åtgärder som kulminerade i ett räddningsprogram på 750 miljarder euro.

Grekland är den största källan till oro eftersom landet har ett budgetunderskott på omkring 12 procent av BNP och en skuldandel som ökar i förhållande till BNP. Enligt aktuella beräkningar kommer denna andel att ha ökat till nästan 150 procent 2014, större än i något annat EU-land.

Landet har presenterat ett strängt åtstramningsprogram, men investerare fruktar att det inte kommer att genomdrivas till fullo mot bakgrund av de våldsamma demonstrationer det mötts av. Det finns en alltmer utbredd uppfattning att det bara är en tidsfråga innan Grekland ställer in betalningarna, trots räddningsåtgärderna.

Om Grekland var ett isolerat problem, så vore det en sak. Men Spanien, Portugal, Italien och Irland är också ett stort bekymmer.

PROBLEMEN SOM DESSA länder står inför är inte bara ökande skulder, utan minskad konkurrenskraft. Saknas möjlighet att återställa konkurrenskraften genom nedskrivning av valutan – den väg som Sverige valde upprepade gånger under 1970- och 1980-talen – blir resultatet lägre löner. Konsolidering av de statliga finanserna åtföljs vanligen av en försvagad valuta, som Sverige upptäckte under första halvan av 1990-talet. Inte undra på att euron är utsatt för påfrestningar.

Skuldproblemen har trasslats ihop med det europeiska banksystemet. Det har alltid funnits en känsla av att de europeiska ban-

Tiden talar för Sydafrika

12 Staffan Heimerson ser med tillförsikt på Sydafrikas framtid

Vi har aldrig haft det bättre

14 Andreas Danielsen konstaterar att det var mycket sämre för

En kamp om framtiden

15 Eli Gönder om våldets plats i debatten om islam

Där Lenin står staty

16 Torgny Hinnemo rapporterar från den lilla provinsen Transnistrien

Krönika

18 Theodore Dalrymple piggar upp sig på morgonen

Notiser

18 Utblick, svensk sorg och frågor om Nordkorea

ti skuld är inte fri

Kravallpoliserna utanför en eldhärjad bank.

FOTO: NIKOLAS GAKOMIDIS/SCANPIX

kerna inte skrev ned sina skulder lika kraftfullt som sina amerikanska motsvarigheter under finanskrisen 2007-2008. Nu finns det en känsla av att franska och tyska banker i synnerhet kan komma att drabbas av stora förluster på grund av omstruktureringen av den grekiska skulden (och andra skulder inom euroområdet).

Hur kan då saker och ting komma att utvecklas framöver?

DET FÖRSTA SCENARIOT är att räddningsprogrammet på 750 miljarder euro fungerar, i den meningen att det ger Grekland och övriga länder i periferin det tvååriga andrum som de behöver för att reda ut sina problem. Med andra ord, sparprogrammen fungerar, de grekiska obligationsräntorna sjunker och landet får på nytt råd att finansiera sig på de internationella obligationsmarknaderna.

SCENARIO NUMMER TVÅ är att räddningsaktionen inte fungerar. Finansmarknaderna kommer fram till att räddningsaktionen sörjde för likviditet, inte solvens. Ett eller flera länder i eurosyste-

met förfalla, vilket eventuellt tvingar dem att lämna eurosyste- met. Politiska förändringar – till exempel att det grekiska oppositionspartiet Ny demokrati återkommer till makten – kan bli den utlösande faktorn för både inställandet av betalningar och utträde ur eurosyste- met.

DET TREDJE SCENARIOT är långt mer fantasi-eggande – möjligheten att Tyskland självt lämnar eurosyste- met. Den folkliga ilskan över att de sparsamma tyskarna måste rädda de slösaktiga grekerna är så pass stor att Tyskland lätt skulle kunna bli mer euroskeptiskt och nationalistiskt. Angela Merkels Tyskland kunde i själva verket mycket väl lätt förvandlas till Margaret Thatchers Storbritannien.

Genom den nostalgi som redan finns för D-marken behövs det kanske bara en kraftig ökning av inflationen i euroområdet – som dock inte verkar omedelbart förestående – eller frustration över fåfänga ansträngningar att fördjupa den ekonomiska unionen, för att tyskarna ska överväga att själva lämna eurosyste- mets projekt. Denna kris

handlar alltså om mer än skulder inom euroområdet. Den handlar om eurosyste- mets och den gemensamma valutans framtid. Valutaunionen med sina 16 nationer tycks nu faktiskt stå inför ett obönhörligt val mellan att antingen öka den ekonomiska samordningen eller brytas sönder. Även om valutaunionen skulle överleva, talar många experter om möjligheten av ett system i två nivåer, med en ny uppsättning ekonomiskt disciplinerade länder som kärna, däribland Tyskland, Frankrike, Österrike, Benelux-länderna och Finland.

KRISEN HANDLAR OCKSÅ om tilltron till EU:s politiska styrka och styrkan hos dess ledare, liksom om den Europeiska centralbankens trovärdighet. En av anledningarna till att finansmarknaderna varit så instabila är att Europas politiska ledare verkar ha reagerat alltför långsamt på händelseutvecklingen, med ett påtagligt missnöjt Tyskland som gång på gång tvingats genomföra åtgärder man instinktivt avskyr. Inte heller har det varit till hjälp att regeringarna förefallit oeniga om vilka åtgärder som bör vid- ➤

tas, och ibland agerat självständigt istället för i samförstånd.

Vad gäller ECB känner många experter att dess oberoende och integritet komprometterades genom beslutet att börja köpa obligationer från länder som Grekland och Portugal, en manöver som banken kraftfullt motsatte sig bara dagar före sin helomvändning.

Det råder alltså inget tvivel om att eurosyste­met står inför sin största utmaning sedan det skapades. Vi kommer snart nog att få veta om skeptikerna, som menade att eurosyste­met behövde mer än en ekonomisk union för att överleva, hela tiden hade rätt. För ögonblicket är det mesta inriktat på åtstramningar, och mycket smärtsamma åtgärder vidtas i en rad europeiska länder. Problemet är att nedskärningar äventyrar just den ekonomiska tillväxt som behövs för att öka skatteintäkterna och minska budgetunderskotten. Drivs de för långt kommer åtstramningen att föra vissa länder tillbaka i recession, och deras ekonomier kan drabbas av deflation.

Pessimister talar i själva verket om ett förlorat decennium i japansk stil för Europa, under vilket låg eller noll tillväxt åtföljer en lång period av åtstramningar. Om så är fallet kan de välfärdsprogram som skiljt EU från Asien och USA vara i fara.

FÖR NÄRVARANDE ÄR denna kris inte lika allvarlig som den som följde på kollapsen för Lehman Brothers. Bankerna har mer kapital, problemen med deras interna lån är inte lika stora, den globala ekonomin är starkare och hotet om en regel­rätt global deflation tycks avväjrt.

Men mycket kommer att hänga på om den robusta tillväxten i Asien och USA kan kompensera för Europas svaga ekonomi. Problemet är att det finns tecken på överhettning i Kina, som myndigheterna kämpar för att kontrollera, samtidigt som låga huspriser och hög arbetslöshet visar att den amerikanska återhämtningen fortfarande inte är tryggad, trots alla stimulansåtgärder.

Det finns även andra problem – från­de geopolitiska hoten från Iran och Nordkorea till oförutsägbara regleringsåtgärder mot banker och andra finanstjänst­bolag på båda sidor om Atlanten.

Den största oron av alla är att regeringar och centralbanker satsade i stort sett allt de hade i samband med den senaste krisen, när de lanserade massiva utgiftsprogram och skar ner räntorna till nästan noll. Deras förmåga att reagera på en ny kris är mer begränsad.

Investerare världen över står alltså inför många oroliga månader. Ovissheten lär inte skingras i första taget. ✽

Sydafrika

Tiden talar för Sydafrika

Sydafrika spås gå samma väg mot våld och fattigdom som Zimbabwe eller Argentina. Efter en tre månaders och 2 000 miles resa i landet har Staffan Heimerson en annan syn.

Av Staffan Heimerson

PÅ EN GRUSVÄG genom bushen i Limpopo-provinsen i norra Sydafrika bromsade jag in min lilla hyr-Kia och plockade upp en liftare, som var prydligt klädd och såg ofarlig ut.

Zakithi, som han visade sig heta, var på väg från sitt gamla jobb i storstaden Polokwane till sitt nya jobb i den eländiga kommunen Rametlwana. I storstaden hade den tjugofemåriga Zakithi, med avslutad hög­stadieutbildning, arbetat på ett framtidsinriktat IT-företag. Ute i bushen skulle han nu i stället vara administratör på kommunkontoret.

"Hur i himlens namn", frågade jag, "kunde du byta ner dig så?"

"Money", svarade Zakithi. "Jag får bättre betalt."

"Hur mycket?", frågade jag, medan landskapet utanför bilrutan visslade förbi: hjordar av getter och enkla runda boningar med stråtak i flagnad pastellfärg.

"Jag hade elvatusen rand i månaden. Nu får jag tretton."

Det är samma summa i kronor och är en efter sydafrikanska förhållanden god lön. Den lagstiftade minimilönen i landet är 1240 kronor i månaden. Men en lantarbeta­re får inte ens hälften, en servitör får nöja sig med tusen och hoppas på dricks.

"Med trettontusen kan jag spara mycket pengar. Jag sparar till en bil. Jag har en begagnad Golf på gång."

En grabb. Drömmen om en bil. Så normalt!

Nästan allt är normalt med Sydafrika. Det har en fungerande demokrati. Det är erkänt som en ekonomisk maktfaktor; landets president sitter med vid G20:s sammandragningar. Just nu är det betrott med

att vara värdland för det största av idrotts­spektakel, fotbolls-VM. Bara sexton år har förflutit sedan Sydafrika befriades från sitt perversa och bisarra apartheidsystem och blev en demokrati med jämlikhet mellan raserna. Det nya styrelseskicket är alltså en sextonåring – och landet befinner sig följaktligen i slyngelåldern.

Det tillhör därför den intellektuella ritualen för gästande affärsmän och turister att säga. "Se så mycket som är fel. På sikt går det åt helvete."

Ödesdigert tillägger de: "Det går samma väg som Zimbabwe." I många fall döljer de inte ett vällustigt smygrasistiskt önsketänkande med va-va-de-vi-sa i rösten.

Mera sofistikerade röster föredrar att spå, att det rika Sydafrika vandrar samma väg som det också rika men slarviga Argentina. Neråt.

ZIMBABWE PRÄGLAS av ekonomisk vanhövd, despotisk och tjuvaktig statsledning och blodig förföljelse av vita lantbrukare.

Det slumpade sig så att jag under en safariutflykt i Krugerparken (den är stor som Schweiz) i den stora terränggående Isuzu-jee­pen hamnade intill en irländsk katolsk missionär från Zimbabwe, som kommit till grannlandet för *rest and recreation*.

"Det dröjer inte länge", sa den gråskäggige missionären, "innan vita massakreras också här och all vit egendom konfiskeras."

Men faktum är att rasfrågan tvärtom är anmärkningsvärt avdramatiserad. En svart medelklass går på samma restauranger som den vita medelklassen och driver runt i samma shoppingmalls. I ungdomliga stadsde-

På en grusplan invid VM-stadion i Kapstaden.

lar, som Melville i Johannesburg och Woodstock i Kapstaden, går svarta och vita hand i hand i uppenbara kärleksförhållanden.

Dock, det civiliserade beteendet hör tätorterna till. I delar av landsbygden lever 70 procent utan el och rinnande vatten. Det finns inga högstudier i skolan. Ofta går barn barfota fem kilometer till skolan. I den ekonomiska nergångens spår, då sju av tio arbetsföra män saknar fast jobb, har enrolleringen i skolan minskat; arbetslösa föräldrar har inte råd till skoluniform och skrivmaterial.

Det finns ingen lösning på denna tredje världen-situation annat än att människor söker sig till städerna, där de visserligen hamnar i *shantytowns*, illegalt byggda kåkstäder, men där också aspirationer på förbättrad levnadsstandard och politiskt inflytande gro.

På denna landsbygd fortlever en fåhundskultur. Vita fortsätter att med förakt i stämman benämna svarta med det förhatliga ordet *kaffir*. Bönder piskar lantarbetare. Det pågår en tyst konflikt.

Detta är emellertid inget som berör den övergripande stämningen i landet. Tidningarna är fria och fräcka och deras insändarsidor fortsätter att odla en hyfsad ton. Likadant undviker radions ring-in-program tarvligheter, och landets många, populära och välgjorda såpoperor har en nästan amerikanskt tolerant ton i rasrelationerna. Ledarsidornas politiska teckningar är skoningslöst rappa och kritiska mot makthavarna. Många akademiker deltar i debatten.

INGENTING TYDER PÅ att Sydafrika på något enda sätt skulle vara på väg mot det kaos och vanstyre eller den rasism och revanschism som kört grannlandet Zimbabwe i sank.

Så det blir ett Argentina istället!

Likheterna mellan Argentina och Sydafrika är påfallande. Båda har av natur och geografi gjorts rika. De är lika stora och har ungefär samma folkmängd.

Argentina var före andra världskriget världens åttonde starkaste ekonomi. Det var ett unikt stycke Första världen på södra halvklotet. Detta slarvades bort med populism och peronism, korruption och militärdiktatur. I en ofattbar serie politiska och ekonomiska missgrepp – nyligen försökte presidenten kapa riksbankens valutareserv och sparkade riksbankschefen när denne hindrade tilltaget.

Argentina har därigenom gjort sig till det första landet i historien som går den omvända vägen: från i-land till u-land.

Det är detta som spås det råvarurika, industrialiserade Sydafrika. "Ja", sa en briljant sydafrikansk observatör, kvalitetstidningen *Business Days* chefredaktör Peter Bruce, när han gjorde ett veckolångt besök i Buenos Aires, "det är mycket som påminner mig om hur vi har det hemma. Usel, usel regering."

SYDAFRIKAS REGERING är sedan befrielsen och det första fria valet 1994 styrt i princip av svarta politiker. Befrielseörelsen – det stora tältet som rymmer ANC med kommunistparti, realister och fackföreningsrörelse – tog 65 procent av rösterna i senaste valet och är helt ohotat. Hopp om en fungerande opposition väcktes för några få år sedan, när en utbrytarfraktion bildade partiet Cope och röstades in i parlamentet. Men Cope i sin tur slits sönder av rivalitet mellan ledarna och kan splittras till två partier. Ett tredje, Democratic Alliance, styr visserligen Västra Kapprovinsen lokalt och hörs tydligt

i parlamentet. Men det är "belastat" av att vara för vitt, och därmed inte representativt för den breda befolkningen.

Ett ännu större problem är den nästan institutionaliserade korruptionen i landets ledning. Det är rutin bland makthavare att starta företag som sedan är med i andbudsgivningen på offentliga arbeten – och, *surprise, surprise*, av en händelse alltid får mångmiljonordern. Deras parti, ANC, driver under halvhemliga former företag som med hjälp av IMF-lån roffar till sig segern i upphandlingar.

NATURLIGTVIS VÄLSIGNAR inga detta kriminellt korrupta handlande. Men ingen protesterar med kraft. En insändare i Johannesburgtidningen *The Star* skrev: "Finns det någon politiker som inte skor sig? Satt Mandela i fängelse i 27 år för den här skaran skurkars skull?"

Med den inställningen kan Sydafrika vara på väg rakt åt helvete.

Men det är det inte. Det lurar inte en argentinsk utveckling runt kröken. Sydafrika är ungt, optimistiskt framåtblickande och med växande ekonomi. För många ett möjligheternas land men med en regering och en byråkrati som förutom av korruption präglas av obeslutsamhet och tröghet. Det är typiskt att när det numera talas om *brain drain* är det inte oron för att kvalificerade vita ska lämna landet. I stället är det den svarta medelklassens barn, femtio procent av tonåringarna, som säger att de vill flytta utomlands, främst till London, för att få leva bättre liv.

Hur fort kan Sydafrika bli bra på riktigt – ett Godahoppsland? Svaret finns i en gammal afrikansk klyscha: "Ni västerlänningar har klockan. Vi afrikaner har tiden." 🌿

Vi har aldrig haft det bättre

Trots ett exceptionellt välstånd sprids känslan av att vår samtid är en av de sämsta i mänsklighetens historia. Men det var mycket sämre förr.

Andreas Danielsen

MÅNGA TYCKS TRO att vi lever i en sällsynt usel epok i människans historia. De senaste åren har jag hört klagovisan varhelst jag befunnit mig: i Stockholm och Buenos Aires, i Tokyo och Wien. Denna känsla av *malaise* verkar främst ha skapats av ett ousynligt nyhetsflöde. Ständiga rapporter om tumult och lidande, även från tidigare oåtkomliga avkrokar, gör att summan av allt elände ter sig överväldigande. Dessvärre lämnas aldrig något utrymme åt historiska perspektiv på samtidens plågor.

För egentligen råder ingen tvekan: vi lever i en exempellös guldålder.

Vi har fötts till ett förbluffande välstånd. Före den industriella revolutionen – under 50 000 år – var den genomsnittliga levnadsstandarden statisk. Inkomst och livslängd kunde fluktuera, men förbättringar förtärdes alltid av befolkningsökningar. Först med industrisamhällets stegrande produktivi-

tet, för blott 200 år sedan, kunde människan bryta sig ur sin förutbestämda misär. Den exponentiella välståndsökningen har därefter varit svindlande. Även de breda lagren har fått del av överflödet: klyftorna är idag dramatiskt mindre än i de förindustriella samhällena. Många lever ännu i armod, särskilt i u-länderna, men de är relativt sett färre. Människans hälsa och fysik är oigenkännligt bättre än för bara ett par sekel sedan. Blotta anblicken av våra undernärda och förkrympta anfäder skulle förfasa oss. Det ökande välståndet har revolutionerat vår diet, och därmed tillvaron. Livslängden har mer än fördubblats. Den fysiska kapaciteten har rusat i höjden, tanke- och koncentrationsförmågan likaså.

VÅRA UPPFÖRANDEKODER har civiliserats. Våld anses idag vara statens monopol och ett socialt tabu. Men under tusentals år var

människans vardag förfärande brutal. Privata dispyter mynnade ofta ut i våldsdåd och ond bråd död. Det beräknas att antalet mord i Europamotslutet av medeltiden var 130 per 100 000 invånare. Idag är det 1 per 100 000. Demokrati och mänskliga rättigheter är numera norm i stora delar av världen.

Till och med diktaturer klär sig retoriskt i demokratisk skrud för att vinna legitimitet. Många av oss betraktar allt detta som ett naturtillstånd. Men demokratin har endast funnits i ett par hundra år, den allmänna rösträtten i knappt ett sekel. Vi har redan glömt att människan tills nyligen tog tyranniet för givet. Rådande världsordning är unikt stabil och fredlig. Det är den dominerande stormaktens förtjänst. USA har förstas inte agerat av pietet, utan med nationella intressen för ögonen och ibland imperialistiskt. Men det är historiens enda stormakt vars intressen ofta sammanfallit med övriga världens.

USA ÄR NÄMLIGEN ett särfall bland historiens stormakter: det är en demokrati. Fri debatt och en idealistisk självbild har hållit tillbaka de flesta imperialistiska impulser. Trots alla exceptionella framsteg verkar vi paradoxalt nog ha svårt att förlika oss med vår samtid. Kritik av brister slår ofta över i ifrågasättanden av vår guldålders själva grundvalar. Materiell ojämlikhet leder till krav på ett annat ekonomiskt system, fastän det är först i vår tid som de flesta människor kan påverka sina egna liv. Den liberala demokratis styrkor – kompromissandet, den gradvisa reformismen, maktindelningen – ter sig för många fränstötande tråkiga och konservativa. Berättigad kritik av USA:s agerande rörs ofta ihop med förhoppningar om dess nedgång och en multipolär världsordning. Vi glömmar att fler supermakter per definition leder till större rivalitet och instabilitet. Och att det i praktiken bara finns ett alternativ till USA: Kina. Med en diktatur som supermakt kommer demokrati och mänskliga rättigheter inte ens i teorin ha samma utgångsläge och status.

En dag kommer vår tids ideologiska anfäktelser ha bedarrat. Epokens förtjänster lär då framstå i ett förklarat sken. Överflödet, människovärdet, demokratin och mycket annat vi tar för givet är blott ett kort ögonblick av människans 50 000 år. Utvecklingen har inte varit oundviklig. Samtidens välsignelser är resultatet av olika historiska omständigheter, inte av någon logisk och evig civilisationsprocess. Människans natur har inte ändrats. Destruktiviteten och brutaliteten är kvar, om än inte alltid synliga. Vi skulle därför kunna leva i en lika flyktig som underbar anomali i människans historia. Men våra landvinningar är ofullkomliga, och därför förmår vi inte uppskatta dem. Det är denna oförmåga – inte vår samtid – som är tragisk. 🌱

FOTO: IBL/BILDBYRÅ

Sverige på 1910-talet

En kamp om framtiden

Uppståndelsen kring Lars Vilks måste ses i ett större sammanhang. Våldets plats och betydelse ingår i en global debatt om hur islam ska utövas i moderna samhällen.

Av Eli Göndör

NÄR LARS VILKS ville visa den iranska konstnären Sooreh Heras tvåminutersfilm *Allah ho Gaybar* på Uppsala universitet utbröt tumult. Vilks fördes ut under poliseskort. Bland dem som stoppade filmen fanns några som med knutna nävar skanderade "Allah hu Akbar".

Händelsen bör inte ses som ett isolerat fenomen utan snarare sättas in i ett större sammanhang. I den muslimska världen utspelas för närvarande en kamp om hur islam ska utövas i moderna samhällen. Bland rader av ämnen och alternativ utgör även våldets plats och betydelse inom religionen en skiljelinje mellan muslimer. Radikala, högljudda och våldsvrånande muslimer ser sig som lika gudfruktiga och rationella som andra mer moderata muslimer. De å sin sida kan tycka att radikala muslimer är en avart av islam snarare än ett uttryck för religionens sanna väsen.

En av orsakerna bakom radikaliseringen av vissa muslimska grupper och den kanske viktigaste ideologin bakom politisk islam är Sayyid Qutb (1906–1966). Genom sin tolkning av begrepp och idéer ur Koranen legitimerade han våld för att upprätta samhällen styrda av islam.

Sayyid Qutb föddes i Egypten 1906 men hans skrivande och politiska ställningstagande mot regimen i Egypten tvingade honom på flykt. 1948 begav han sig till USA och stannade där i två år. Vistelsen i USA upplevde Qutb som en ständig bekräftelse på västvärldens arrogans och orättvisor. 1952 blev han medlem i Muslimska brödraskapet, något som omedelbart ledde till en radikaliserings av hela den muslimska rörelsen i Egypten. Nassers regim upplevde Sayyid Qutbs inflytande som ett så stort hot att han den 29 augusti 1966 dömdes till döden och hängdes i Kairo. Sayyid Qutb är fortfarande Muslimska brödraskapets kanske mest betydelsefulla ideolog.

EN AV DE VIKTIGASTE byggstenarna i Qutbs tankevärld var att väcka muslimer ur vad han ansåg var en slumrande passivitet inför övermakten vilket bidrog till dålig muslimsk självkänsla.

Den muslimska upprättelsen kunde enligt Qutb endast uppnås genom att det islamiska rättssystemet sharia reglerade samhällets alla delar och skapade social rättvisa. Vägen dit såg Qutb först och främst som en kamp mot okunnighet och förvirring, *jahili*.

Jahili syftar på tillståndet som rådde i världen innan Muhammed, ledd av Guds ord, visade den rätta vägen. Qutb vidgade begreppet och sorterade under *jahili* alla samhällen som inte underställer sig den rätta tron, dess gudstjänster, ritualer och rättsliga föreskrifter. Vidare menade Qutb att filosofi, psykologi och historia har influerats av *jahili* och därmed står i konflikt med islam. Undantagen är islams historia och muslimsk filosofi.

Varje muslim uppmanas av Qutb att ta sitt individuella ansvar och med alla medel väcka andra till insikt. Genom att muslimer agerar och bekämpar *jahili* kommer deras känsla av underlägsenhet och förtryck att försvinna vilket leder till att det idealiska muslimska samhället etableras.

SAYYID QUTB hämtade sina idéer ur Koranens begreppsvärld där *Da'wa* (mission) är ett grundläggande påbud för troende muslimer. Men det råder skilda åsikter om hur det ska tillämpas. Ska muslimer nöja sig med att statuera exempel, vara ansvarsfulla medborgare och goda människor så att omvärlden övertygas om islams fördelar eller ska mer handgripliga metoder användas? Muslimska brödraskapet har exempelvis insett att stöd till fattiga ger fler anhängare. Verksamheten omfattar därför även fri medicinsk vård, soppkök, subventioner för husköp och annat socialt stöd.

Missionen motiveras också genom den islamiska handlingsetiken *Taghhyir al-munkar* (Att tillrättalägga det felaktiga). Principen är grundad på korantexter som uppmanar muslimer att förbjuda det som är fel och stödja det som är rätt. Emellertid är det inte alltid klart vem som har rätt att förbjuda, vad som ska förbjudas och med vilka åtgärder. Det kan å ena sidan ses som en generell

uppmaning till socialt ansvar, att exempelvis hindra någon från att köra bil berusad. Men å andra sidan kan begreppet ses som en uppmaning till mer handgripliga metoder för att tvinga människor till lydnad. Bland annat var det *taghhyir al-munkar* som legitimerade talibanregimens förbud i Afghanistan att lyssna på musik och låta kvinnor utbilda sig.

DILEMMAT OM HUR det felaktiga bör tillrättaläggas och vem som bör göra det löste Sayyid Qutb genom att individualisera *jihad* (heliga kriget). Qutbs övertygelse om att islam är under ständig attack från *jahili*-samhällen var anledning nog för att tillkalla en motoffensiv i syfte att förhindra detta inflytande.

Allmänt vedertaget är att de som dör under *jihad* blir martyrer. Qutb uppmanade alla muslimer att med alla medel individuellt ta sitt ansvar för att bekämpa de otrogna. På så vis bröt han loss *jihad*-begreppet från de formellt utbildades auktoritet och ålade istället varje människa att själv bestämma vad som ska göras samt var och när.

Med Qutbs uppmaning kan vem som helst känna sig manad att agera handgripligt eller våldsamt.

Karikatyler eller filmer som ifrågasätter gängse religiösa muslimska föreställningar kan utifrån Qutbs tolkning ses som attacker på islam från *jahili*.

En muslim som ropar "Alla hu Akbar" och med våld försöker förhindra en visning av en film eller publiceringen av en karikatyr behöver följaktligen inte uttrycka irrationella känslor. Snarare kan beteendet ses som ett försök att korrigera ett samhälle som lever i förvirring och okunnighet. Genom att tillrättalägga det felaktiga *taghhyir al-munkar* kan på sikt ett samhälle skapas som är både rättvist och gudfruktigt för att det styrs av sharia.

Kampen om islams framtid utkämpas för närvarande i första hand mellan muslimer över hela världen. Sociala och politiska sammanhang har betydelse för utgången, och så även omvärldens reaktioner. ✴

Där Lenin står staty

Den lilla provinsen Transnistrien söker frihet och självständighet. Men stormaktsintressen och repressiva metoder från sovjettiden skapar osäkerhet om utvecklingen.

Av Torgny Hinnemo

– FÅR JAG CITERA det som ni sa nyss?

Chefredaktören Ludmila Koval sänker huvudet medan hon funderar över frågan för ett ögonblick.

– Javisst, varför inte, säger hon sen, fast med en röst som är mera dämpad än nyss. Då hade jag frågat vad som är förbjudet att skriva om i Transnistriens tidningar. Hon hade svarat med eftertryck och markerat varje fras genom en släng med huvudet:

– Att presidenten och hans son kontrollerar bankerna.

– Att presidenten är dålig.

– Att vi lever illa här.

– Om korruptionen.

TRANSNISTRIEN är stort som Närke och har drygt en halv miljon invånare. Ett inbördeskrig i början av 1990-talet ledde till att den forna Sovjetrepubliken Moldova för-lora-

de kontrollen över den här delen av landet. Den gamla sovjetarmén, som fanns kvar under rysk ledning, deltog inte i striderna men försåg den transnistrisk sidan med vapen. Idag har resterna av den ryska armén status som fredsbevarare och motiverar också sin närvaro med att den ammunition och de vapen som Sovjetunionen lämnat efter sig inte får falla i fel händer. Ett enigt Moldova inklusive kommunistledaren Voronin

har krävt att trupperna dras bort. Idag är emellertid en majoritet av Transnistriens befolkning inte intresserad av att åter bli en del av Moldova.

DET ÄR MODIGT av Ludmila Koval att låta oss trycka vad hon sagt. Precis som under Sovjettiden kommer säkerhetstjänsten KGB:s efterträdare MGB regelbundet på besök hos medieredaktionerna i Transnistrien. Säkerhetstjänstemännen intervjuar journalisterna om information som de kan ha snappat upp. Samtidigt talar de om vad journalisterna bör och inte bör skriva om. Förr hände det att en redaktion som inte följde instruktionerna helt enkelt stängdes. Idag är metoderna mera sofistikerade. Journalisterna kan ställas inför rätta och

inte nödvändigtvis för det som misshagat överheten.

Transnistrien beskrivs ofta som en museistat där Sovjetsystemet lever vidare 18 år efter Sovjetunionens upplösning. Så enkelt är det inte även om Leninstatyerna står kvar överallt. Näringslivet ägs inte längre av staten. Stålverket i Ribni a kontrolleras av ett ryskt aktiebolag och den näst största koncernen Sheriff har nått sin position med stöd av president Igor Smirnovs familj. Sheriff äger bland annat den största fotbollsarenan, bensinstationer, snabbköp och banker.

Transnistrien är en del av samma schackbräde där Ryssland och väst gjort drag som bidrog till kriget i georgiska Sydossetien i augusti 2008. Där ingår också Ukraina som i höstas fick den ryske presidenten Medvedev att hålla ett beryktat anförande där han sa att relationerna aldrig varit så dåliga som nu och

att han därför inte skulle ha brått att sända en ny ambassadör till Kiev. Bland de närmare 40 procent av Moldovas befolkning som inte hade rumänska som modersmål rådde i början av 1990-talet oro för att de inte skulle tillåtas fortsätta att använda sina språk i vardagslivet. Men att Transnistrien gick så långt som att bryta loss sin del av landet med vapenmakt var ett uttryck för regionens ledares personliga intressen.

SOM ALLA SOM FÄRDAS från andra delar av Moldova måste jag visa upp en identitetshandling när jag passerar den transnistriskas gränskontrollen. När den unge polisen utanför parlamentet upptäcker att jag är utlänning undrar han varifrån jag kommer.

- Sverige, svarar jag.
- Alltså Schweiz, undrar polisen.
- Nej, Sverige.
- Ligger det långt bort?
- I Skandinavien uppe i norr. Granne med Finland, Norge och Danmark, säger jag.
- Men är det långt bort, undrar polisen och ser oförstående ut.

I Transnistrien blir poliserna förlägna varje gång jag eller någon av mina chaufförer själv går fram och tilltalar dem. De tittar bort, svarar osäkert och ställer man en följdfråga vänder de på klacken som tecken på att vi redan umgåtts alldeles för länge.

I parlamentet träffar jag Pjotr Pasat som är vice ordförande i det transnistriskas parlamentets budgetutskott och ordförande för en motsvarighet till en svensk riksdagsgrupp. Han vill se Transnistrien som en suverän stat men utan den 68-årige självutnämnde presidenten Igor Smirnov i led-

ningen. Tillsammans med 35 andra av parlamentets totalt 43 ledamöter har Pasat tills vidare lyckats stoppa en folkomröstning som presidenten hoppats skulle ge honom utökade fullmakter.

- Smirnov är ute efter är att skydda sig själv den dag han avgår och den egendom han skaffat sig, säger Pasat.

Medelinkomsten i Transnistrien motsvarar 1 850 kronor i månaden. Budgetstödet från Ryssland gör det dock möjligt att betala ut högre pensioner än i Moldova. Eftersom priset på gasimporten är subventionerat betalar befolkningen också mindre för sin energiförbrukning än i resten av Moldova som är Europas fattigaste land.

PJOTR PASAT TROR på draghjälp från den ryska ekonomin.

- Vi ser ingen kurs i den moldoviska politiken. Ingenting som hjälper oss ur stagnationen vare sig på deras eller vår sida gränsen, svarar Pasat.

Det argumentet är förmodligen det viktigaste för att förhandlingarna mellan Moldova och Transnistrien som pågått under internationell medling sedan 1992 har gått i stå. Korruptionen är omfattande också i Moldova. Moldovas nya regeringskoalition av icke-kommunister försöker nu med utländskt stöd att blåsa liv i ekonomin. IMF:s har samtyckt till att låna ut 290 miljoner dollar för att täcka Moldovas budgetunderskott för 2009 och lika mycket för att spä på valutarenserven. Med IMF:s klartecken följer också injektioner från EU och USA. Om det ger resultat inom några år kan det kanske locka Transnistrien till en återförening.

- Men det är fel att tro att tiden arbetar för att Transnistrien kan återintegreras med Moldova om vi bara sitter still och hoppas på ekonomisk utveckling. Varje dag som vi inte gör något för att

komma närmare varandra fortsätter desintegrationen, säger Mark Tkatchuk som är en av det moldoviska kommunistpartiets ledande ideologer.

Gränskontrollerna innebär emellertid inte att människorna i Transnistrien och Moldova lever isolerade från varandra. Pjotr Pasat åker som så många andra ibland till Moldovas huvudstad Chi in u för att gå på bio eller teater eller hälsa på släktingar. Ludmila Koval besöker lika ofta Chi in u som Odesa i Ukraina. För avancerad sjukvård, bland annat behandling av cancer måste man resa till Chi in u eller Ryssland.

EFTERSOM VARKEN Transnistrien eller någon annan del av Moldova gränsar till Ryssland är det mindre troligt att Ryssland någon gång i framtiden kommer att stötta Transnistriens anspråk på självständighet på samma sätt som man erkänt Abchazien och Sydossetien i Georgien. Det har den transnistriskas ledningen insett och kallar sitt territorium Transnistriskas Moldoviska Republiken med krav är att det och resten av Moldova (med 3,5 miljoner invånare) betraktas som två jämlika delar av en federation. Därmed skulle Transnistrien i praktiken kunna sköta sin inrikespolitik själv och lägga in veto mot utrikespolitiska beslut som dess ledning ogillar.

Ryssland torde dock vara intresserat av både säkerhetspolitiska och ekonomiska garantier om man en gång i framtiden ska vara beredd att dra tillbaka sin styrka om cirka 1 200 man.

EU:s intresse för Moldova har vaknat och Ryssland vill ha otvetydiga garantier för att landet förblir alliansfritt. Moldova är också ett möjligt brohuvud för Rysslands handel med bland annat energiråvaror i riktning mot Balkan. 🌱

Statistik som väckarklocka

Det sägs att de som inte läser tidningen på morgonen eller lyssnar på radio är mindre benägna att vara deprimerade under resten av dagen än de som gör det. Det är knappast förvånande, eftersom alla nyheter är dåliga: om de vore goda är risken att det är propaganda snarare än nyheter.

Men för någon som jag, som vaknar till liv långsamt på morgonen, kan tidningen ha en uppiggande effekt, eftersom ingenting kan slå djup irritation när det gäller att vakna upp. Det är därför som jag, när jag befinner mig i England, väljer *Guardian* (bortsett från att det också råkar vara den bästa brittiska tidningen). Dess självbelåtna självkräftfärdighet får mig ofelbart på humör att konfrontera världen.

Denna dag läste jag en artikel om fängelser i England och Wales som väckte mig på ett väldigt effektivt sätt, ungefär som att svälja ett rätt ägg skulle ha gjort. En statistisk uppgift fängade min blick: "I England och Wales finns 85 000 fångar, den högsta siffran per capita i Europa." Det tycktes bekräfta Benjamin Disraelis berömda (men inte helt sanna) sentens att det finns lögn, förbannad lögn och statistik.

Jag erinrade mig rättegången mot O. J. Simpson. I denna storslagna såpopera, upplädd till en rättslig process (eller var det tvärtom?), lade åklagaren fram ovedersägliga bevis för att Simpson varit våldsam mot sin mördade hustru. Med ett sofisteri som kunde ha varit beundransvärt om det utnyttjats för en bättre sak, hävdade försvaret att eftersom bara en på tio tusen män som är våldsamma mot sin partner faktiskt dödar henne, hade bevisen för att Simpson varit våldsam mot sin fru inget bevisvärde.

MEN STATISTIKEN OM EN PÅ TIO tusen var förstås fel statistik, och starkt vilseledande precis som den var avsedd att vara. Den korrekta statistiken skulle ha varit proportionen av mördade kvinnor misshandlade av sin partner före mordet som mördats av dennes partner; och den proportionen är naturligtvis extremt hög. Med andra ord, bevisen för att Simpson varit våldsam mot sin fru hade bevisvärde, även om ingen skulle fällas enbart på dessa bevis. Tyvärr fanns det ingen på åklagar sidan som kunde påpeka misstaget i försvarets resonemang.

Detsamma gäller den statistiska uppgiften att England och Wales har de största fängelsealen per capita i Europa: den är värdelös, eller snarare värre än värdelös. Till att börja med antyder den att det finns en i sig "korrekt" fängelsekunder per capita (lägst i Europa kanske, eller genomsnittet?) som England och Wales bör sikta på.

Men fängelsekunder per capita är naturligtvis en meningslös siffra. Såvida inte alla länder i Europa skulle ha samma antal per capita, måste ett eller annat land ha den högsta. Men hur som helst, den korrekta statistiken för en jämförelse är antalet åtalbara brott per fånge, inte antalet fångar per capita över befolkningen. Och om man tar den statistiken (jag underskattar inte svårigheterna att få fram precisa siffror), så har England och Wales inte exceptionellt många fångar, snarare tvärtom. Anledningen till detta är att engelsmännen och walesarna är jämförelsevis kriminella folk. Detta i sig självt är historiskt intressant, för inom loppet av några få decennier har man gått från att vara jämförelsevis hederliga till att vara jämförelsevis ohederliga. Denna förändring har sammanfallit med en dramatisk minskning i kvoten fängelsestraff per åtalbart brott.

Det fanns en annan uppgift som fungerade som stimulans för min trötta hjärna. Majoriteten av fångarna begår nya brott när de släpps ut ur fängelset. I brist på någon annan metod för att förhindra brott, hur kommer det sig att detta faktum aldrig används som ett argument för att förlänga snarare än korta straffen? ✨

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✨ Gideon Böss bloggar i *Welt Online* om oviljan att stå emot de islamistiska hoten

WELT ONLINE

som riktas mot den tecknade tv-serien *South Park*.

"Skulle vi beskära vår frihet av rädsla för primitivt religionsdravel kunde vi också genast avbryta insatserna i Afghanistan. Vilket intryck ger det att kämpa på andra sidan av världen för mänskliga rättigheter och att dö om vi samtidigt ger upp dessa rättigheter hemma hos oss, bit för bit? Vår frihet kan bara försvaras i Hindu Kush om de inte tidigare har förrättats av oss i *South Park*."

✨ I *Financial Times* noterar Gideon Rachman att den irländska vadsagningsfirman

ft.com/rachmanblog

Paddy Power lämnar odds på vilket land som först överger euron.

Grekland är favorit med 11/8. Tyskland ger oddset 12-1.

"Samtidigt är Paddy Powers odds på att Tyskland vinner fotbolls-VM 14-1. Med andra ord anser de det troligare att Tyskland överger sin valuta och orsakar politisk turbulens i Europa än vinner en fotbollsturnering som man redan tagit hem tre gånger."

✨ Hur summerar en fransk filmkritiker Cannesfestivalen 2010?

FIGARO
B L O G
Sébastien Le Fol

För Sébastien Le Fol i *Le Figaro* utgjorde den en prövning med den ena nattsvarta, pessimistiska skildringen efter den andra. "Det blev en onskans och förtvivlans festival. Varje morgon när vi tog plats i stora salen i (den felaktiga benämnda) Le Théâtre Lumière sade vi oss inombords: 'Bonjour tristesse'. En värld som inte fungerade hade ännu en gång besökt Rivieran."

✨ Kolumnisten Taki i *Spectator* ogillade författaren Kingsley Amis: "En av mina obe-

SPECTATOR.CO.UK

hagligaste erfarenheter var att äta lunch med Kingsley Amis, en charmlös liten man som antagligen hade sex fyra gånger i hela sitt liv och ändå utgav sig för att vara expert. Han var urtypen för en gammal tråkmåns, gnällig och obehaglig, och mycket, mycket vulgär. Tack gode Gud för ungdomen och tack gode Gud att han är där han förtjänar."

Hotet från Nordkorea

I slutet av mars sänktes ett sydkoreanskt krigsfartyg och 46 ombordvarande omkom. Internationella experter gav Nordkorea skulden. Därefter utbröt en internationell kris. En person som är väl förtrogen med länderna är docent Gabriel Jonsson vid Stockholms universitet. Hans bok *Peace-keeping in the Korean Peninsula: The Role of Commissions* kom ut i april i år.

Mats Wiklund: Vi gör den här intervjun i slutet av maj. Men den kan läsas först i mitten av juni. Tror du att krisen, trots att den verkar så allvarlig, utvecklas i vanlig ordning? Att länderna först gör hårda markeringar men sedan drar sig undan en militär konfrontation?

Gabriel Jonsson: Ja. Mönstret känns bekant. Mitt bestämda intryck är att det inte blir krig därför att ingen part vill det. De vet vad det innebär.

MW: Men att sänka ett krigsfartyg är ändå väldigt allvarligt. Vad hoppades Nordkorea att vinna?

GJ: Vi får faktiskt inte glömma bort att det ännu inte råder fred mellan Nord- och Sydkorea. Det har också förekommit tidigare militära incidenter i Gula havet. Länderna är oense om gränsdragningar och båda gör

anspråk på fem små öar där det idag bor sydkoreaner.

MW: Ett problem är förstås att vi i stort sett inte vet någonting om vad som pågår i Nordkorea. Men hur resonerar sydkoreanerna?

GJ: Det finns en uppfattning att man tidigare gjort för stora eftergifter. Att solskenspolitiken (ömsesidiga försoningsåtgärder mellan länderna) inte gett tillräckliga resultat. När Lee Myung Bak blev president för ett par år sedan skärpte Sydkorea tonen. Bak har till exempel begärt att få en lösning på kärnvapenfrågan vilket säkert Nordkorea uppfattat som provocerande.

MW: Vad menar han med det?

GJ: Det är oklart. Men tidigare har sydkoreanska politiker legat lågt i frågan. Samtidigt kan man inte komma ifrån att det nordkoreanska kärnvapenhotet först och främst riktas mot USA. Kärnvapen ger makt och inflytande och Nordkorea anser att USA inte har rätt att kräva att andra stater ska avstå från dem.

MW: Hur tror du att relationerna mellan länderna kommer att utvecklas?

GJ: Jag tror att båda i grunden vill fortsätta att uppnå goda relationer. Men sättet det skett på måste förändras.

Mats Wiklund

” Finns det nå-
got värre än att
se hur demokrater säljer
ut andra demokrater till
Förintelseförnekande, val-
fuskande iranska skurkar
bara för att sätta dit USA
och visa att också de kan
spela med i storpolitiken?

New York Times-kolumnisten
Thomas Friedman är upprörd
över att Brasilien, Indien och
Turkiet nått en uppgörelse med
Iran om hur landet ska få tillgång till
medellanrikat uran.

DEN SVENSKA SORGEN ÄR LJUDLÖS

Min mamma brukar fortfarande berätta om sina intryck av Domkyrkan i Uppsala för hela släkten i Iran – ”den var väldigt vacker och flott, likaså dess besökare. Det är fantastiskt att man tillåter musikupplevelser inom kristna helgedomar. Alla som besöker kyrkan är proppert klädda, ser bekymmersfria ut och man hör inte snyftningar och ser inga böljande mödrar.”

För henne var det spännande att sätta sin fot i en helgedom som verkade så stillsam och relativt ljudlös. Hon säger ofta till sina vänner att kyrkan bara ska besökas om man är lycklig och kan lägga band på sina känslor. Muslimska helgedomar, däremot, kan besökas av rik som fattig och om man hämmat och högljutt vill gråta ut sin sorg utan att väcka omgivningens anstöt. Denna uppfattning förstärktes när en svensk bekant till mig som hade drabbats av en tragedi för några år sedan gäs-

tade min släkt i Iran. De berättar fortfarande att hon gång på gång tackade dem för att hon äntligen hade fått gråta innerligt och ohämmat (i en helgedom) och att detta inte är brukligt i någon kyrka i Sverige.

I muslimska kulturer beger sig sörjande till olika helgedomar just för att gråta och som de uttrycker det: ”för att tömma en del av sitt hjärtas tyngd”. Det är till och med kutym att man får sällskap och stöd av okända. De är förstås inga professionella gråterskor, utan vanliga människor som tänder ett ljus, ber en bön och skänker offergåvor till fattiga.

Var och en gråter ut sin egen sorg och förtvivlan, även om man gör det i sällskap med andra.

Med
tanke

på att det är samma Gud som vakar över de flesta helgedomar, så är jag inte säker på att min mamma har rätt i att de bör nyttjas till olika ändamål, beroende på vilken sinnesstämning man för tillfället befinner sig i. Jag känner mig personligen lika väl till mods och harmonisk i en fridfull judisk synagoga som i ett buddistiskt tempel, eller i en muslimsk respektive kristen helgedom. Av praktiska skäl väljer jag ofta Domkyrkan, eftersom jag bor granne med den, och dessutom kan jag hålla min hårfrisyr intakt! I en muslimsk helgedom vill jag (bör jag) av respekt täcka håret med en schal. **Maria Masoomi**

Marmor och kött

De gamla grekernas syn på homosexualitet och så kallad "gossekärlek" har ofta uppfattats som svårsmält av eftervärlden. På senare år har ämnet dock engagerat många forskare.

Av Eva-Carin Gerö

ILars Gyllenstens bok *Kains memoarer* från 1963 utvecklar berättaren hur människor betraktar den omgivande öknen som något negativt eller ont:

För den ene är öknen god, därför att han får sin bärgning genom att känna dess vägar och vanor och genom att leda karavaner och handelståg därigenom. För den andre är den ond, därför att den gör intrång på hans fält och trädgårdar och betesmarker. [...] Emellertid är öknen, om den får vara för sig själv, varken elak eller välvillig utan liknöjd. [...] Öknen är genomvävd av folks fantasier, farhågor och förväntningar, och det är detta som gör att man överhuvudtaget lägger märke till den. På samma sätt är det med allting, som människorna kommer i beröring med [...] Allting är en blandning av sådant, som det är, och av sådant, som människorna tycker att det är eller att det borde vara eller fruktar att det är.

Vad berättaren – och väl Gyllensten – vill uttrycka är ett slags *värderelativism*. Det finns inget som i absolut bemärkelse är gott eller ont, vackert eller fult. Det är vi människor som bestämmer oss för att betrakta det ena som gott, det andra som ont, och så vidare. Sådana synsätt har en lång historia med rötter i den antika filosofiskt-intellektuella rörelse som kallas *sofistiken*, med företrädare som Protagoras (400-talet f.Kr.), som formulerade sentensen "Människan är alltings mått" (den så kallade *homo mensura*-satsen, av latinets *homo* "människa" och *mensura* "mått"). Och temat är inte mindre aktuellt idag – bland exemplen kan nämnas den så kallade *error theory*, en inriktning inom praktisk filosofi, som ser värdeuttryck som "rätt", "fel", "gott" och "ont" som misstag, eftersom de grundar sig på mänskliga felslut.

Något som ofta tjänar som en nyttig, fast för somliga bara förskräckande, lektion i hur våra egna värderingar och plägseder är *valda* och inte *naturgivna* är bekantskap med andra kulturer, och inte minst med det förflutna. En epok, och ett område, som i hög grad utgjort, och fortfarande utgör, ett omvälvande möte med det "Andra" (eller, för några, som de menar, med det "Egna") är den gre-

kiska antiken och närmare bestämt dess syn på sexualitet i allmänhet och homosexualitet och pederasti i synnerhet. Detta är ett tema som under lång tid marginaliserats på grund av senare epokers annorlunda värderingar och ett "marmorideal", som inte tillät grekerna att framstå i ofördelaktig dager. Man står här inför ett material – traderat till oss i form av "skärvor och viskningar", som Gunnar Ekelöf skrev – som är dels explicit, dels gåtfullt, vilket föranleder frågan: "Tänkte grekerna på ett radikalt annorlunda sätt än vi kring sexualitet och kärlek och vad säger oss detta i så fall om oss själva?" Detta synsätt möter vi exempelvis i Hans Lichts förord till den egna översättningen av ett verk som tidigare tillskrivits kejsartidsförfattaren Lukianos, *Erotes* ("Kärlekar"). Inledningen, som skrevs 1920, bär vinjetten *Panta rhei* ("Allt flyter"):

Det berömda yttrandet "Allt flyter", med vilket den store filosofen Herakleitos från Efesos ville beskriva hela den mänskliga tillvarons föränderlighet, kan man också använda om våra synsätt på moralens område och om kärlekens natur. Det står fast att kärleken i alla tider har tillhört de starkaste krafterna bakom allt mänskligt handlande. Men lika säkert är att kärleken under den grekiska antiken låter sig urskiljas som något helt annat än kärleken idag och att den tog sig uttrycksformer som helt och hållet avviker från våra samtida.

Homosexualitet, särskilt manlig sådan, har av eftervärlden starkt associerats med det antika Grekland, så till den grad att man som beteckningar på homosexualitet i allmänhet, och den antika i synnerhet, myntat uttryck som "grekisk kärlek" eller den "grekiska lasten". Det man sett som mest annorlunda, och – i modern tid – som särskilt anstötligt, är den grekiska homoerotiska "gossekärleken", pederastin. Till och med själva ordet har vi lånat från grekiskans *pais*, "pojke" och *erastês*, "älskare"/"beundrare", även om uttrycket i den antika grekiskan har en annan – och framför allt harmlösare – konnotation än *pederasti* och *pederasti* idag (för att inte tala om *pedofili* och *pedofil*, likaledes härledda från grekiskan). Som ett exempel på hur man velat blunda för denna sida

Eva-Carin Gerö är professor i grekiska vid Stockholms universitet. Hennes senaste bok är *Grekiska: språket, kulturen, myterna* (2008).

Går ni ofta hit?

av den grekiska antiken kan nämnas E. M. Forsters roman *Maurice*, författad 1913–1914, men publicerad först efter Forsters död 1970, där en lektion i grekiska i Cambridge beskrivs. Läraren, som troligen är kalkerad på någon autentisk person från Forsters egen tid som collegestudent, avbryter en elev som levererar en tadellös översättning av en grekisk text och instruerar honom torrt: "Utelämna: anspelningen på den onämnbare grekiska lasten!" I W. Kranz *Grekernas kultur* (1943) sägs vidare att hos grekerna "det naturliga ofta slog över i det onaturliga, som aldrig kan accepteras". Alla var dock inte lika restriktiva, och inte heller alls fördömande. Ett citat ur Lichts förord talar för sig självt:

Hur mycket av storhet och skönhet ... som gossekärleken har skänkt Grekland kan här inte uttömmande skildras, nej, inte ens antydas [...] Så mycket är dock säkert: i hjärtat av den hellenska kulturen befinner sig det känslointensiva förhållandet mellan män – vuxna mäns umgänge med ungdomar av samma kön. Gossekärleken var en av källorna – kanske den viktigaste – till Hellas storhet och skönhet.

Intresset för den grekiska sexualiteten, i synnerhet homoerotiken och pederastin, med åtföljande diskussioner om vad grekerna egentligen tyckte och gjorde och med vem, går långt tillbaka i tiden och har i vår samtid flammats upp rejält. Romaren Cicero betraktade fenomenet som rent grekiskt till sitt ursprung och som föraktligt. En modern pionjär på området var den tyske antikhistorikern Karl Otfried Müller, vars bok om en av de grekiska folkstammarna, dorerna (*Die Dorier* 1824), gjorde gällande att rötterna till den "grekiska lasten" var att söka hos detta folk, som ansågs tidigt ha invaderat och befolkat bland annat Sparta och Kreta – områden som enligt antika källor hade starka inslag av homoeroticitet och pederasti. (Ett kuriosum i sammanhanget är att Oscar Wilde anses ha inspirerats av Müllers bok, i engelsk översättning, till att benämna huvudpersonen i sin berömda roman *Dorian Grays porträtt*). År 1907 följde ytterligare ett tyskt pionjärbete, nämligen Erich Bethes artikel om dorisk gossekärlek, "Die dorische Knabenliebe", där de infödda grekerna rentvåddes från ansvaret för sin klandervärda pederasti, eftersom åter den invaderande doriska folkstammen sågs som den som infört den. Nästa bidrag av substans på området kom först 1978, med K. J. Dovers mo-

nografi *Greek Homosexuality*, som fortfarande, menar många, presenterar temat på ett sätt som ingen hitintills lyckats överträffa. Dover tog i mångt och mycket avstamp i det rika material av antika vas målningar som avbildar kurtis eller fullbordade sexuella handlingar, huvudsakligen män emellan. Hans syfte var att behandla homosexualitet i det antika Grekland mera allmänt, det vill säga inte bara manlig sådan och inte bara pederasti, men materialet begränsade honom. Mycket tongivande blev senare Michel Foucaults *Sexualitetens historia*. På senare år märks en veritabel flora av böcker om antikens sexualitet, bland andra K. Ormands, *Controlling Desires* (2009), A. Lear & E. Cantarellas, *Images of Greek Pederasty* ([2008] 2010) och J. Davidsons över sexhundra sidor tunga *The Greeks and Greek Love* (2007). Av de nyare böckerna har i synnerhet Davidsons uppmärksammats. Flera recenser kritiserade boken eftersom de menade att den dels var dåligt redigerad ("vetenskaplig splatter", kallade någon den), dels alltför politiskt korrekt. Davidson ser, i linje med dagens västerländska normer och ideal, livslånga monogama förhållanden emellan män i det grekiska materialet och tonar ned pederastin genom att introducera begreppet *homobesottedness*, "homofascination",

På det svenska språkområdet har nyligen Uppsalagrecisten Dimitrios Iordanoglou publicerat en mindre essäsamling, som inbegriper grekernas sexuella attityder (*Antiken by Night: Sex, droger och dildos i den klassiska och inte så klassiska litteraturen*). Här slås många öppna dörrar in i syfte att störta både grekerna och antikforskarna från förmenta piedestaler. Trots anspråk på att bryta mot tabun ger dock Iordanoglou stundtals uttryck för tämligen trångsynta synsätt, i synnerhet vad gäller den grekiska homoerotiken. I volyvens första essä, där Iordanoglou tolkar ett hellenistiskt epigram som handlar om ett heterosexuellt analsamlag, ansluter han sig till äldre hypoteser: kärlek mellan äldre och yngre män under den äldre antiken var en "social institution", och man gick inte längre än till "interkruralt" sex, det vill säga samlag mellan låren, vilket för honom medför att pederasti är relevant för tolkningen av dikten endast i termer av "intertextualitet". Detta är dock förlegade åsikter, som motsägs av både text- och bildmaterial. Det har antikhistorikern Glen Bowersock nyligen argumenterat övertygande för i

I uppfattningen av den grekiska sexualiteten, som den möter oss i senare epokers behandling av såväl text som bild, hör vi olika "röster" och ser olika "spiegelningar" från uttolkarnas håll. Detta är avallt att döma endast en del av ett mera allmänt behov av att konstruera grekerna som en spegelyta för oss själva, vilket ofta leder till vanskliga resultat. Redan den svenske grecisten Albert Wifstrand påpekade i sin essäsamling *Bakgrunder* (1961) att det västerländska kulturella arvet från grekerna, utöver ett visst "faktiskt" arv, "består av ett drömarv, ett inbillningsarv, ett stämningsarv, ett luftarv [...] utan egentlig täckning i den antika verkligheten".

Visserligen omfamnar jag tanken på grekerna som på många sätt "mirakulösa", men just på det här området tror jag att de bara var särskilt mänskliga samt på ett "naivt" sätt befriade från vår tids normer och skrupler. ✨

Du följer väl Sveriges mest konservativa blogg?

och samhälls

[illegible]

www.axess.se/blog

Den människosyn som oppositionen gett uttryck för i denna valrörelse bygger på en felaktig föreställning om människors förmåga att välja vad som är rätt och viktigt för dem.

Miljöpartiets alla kvoteringsförslag kan verka välment. I själva verket illustrerar det en skrämmande människosyn där grupper ställs mot varandra och där kollektiv, inte individer, tilldelas rättigheter.

Oroväckande kvoteringskrav

Av Alice Teodorescu

Miljöpartiet hade inför den näyligen avslutade kongressen bland annat lagt förslag om en lag om tredelad föräldraförsäkring samt en kvoteringslag för fler kvinnor i bolagsstyrelser som exempel på viktiga åtgärder för ökad jämställdhet. På partiets hemsida står att läsa att "Alla familjer ser olika ut, idag mer än någonsin. Ett modernt samhälle behöver följa med i den utvecklingen. /.../ Kvinnor ska ha lika mycket att säga till om, men i våra bolagsstyrelser sitter främst män."

Det bakomliggande problemet enligt Miljöpartiet, och de övriga oppositionspartierna, är att svenska män och kvinnor väljer fel. Männerna tar inte ut tillräckligt mycket föräldraledighet och kvinnorna förekommer inte i tillräcklig omfattning i bolagsstyrelserna. Den kvantitativa tillräckligheten ses som viktigare än kvaliteten i de beslut som fattas. Därför måste dessa människors individuella val ogiltigförklaras, besluten tvingas in i en annan, mer "rätt", mall. Gör om, gör rätt, skanderar oppositionen!

Enligt Miljöpartiets förslag, som till stor del överensstämmer med de övriga oppositionspartiernas, ska den nuvarande föräldraförsäkringen indelas i tre delar. En del ska tillfalla mamman, en del pappan och den tredje delen får föräldrarna fördela själva. Det innebär att politikerna får bestämma över två tredjedelar av föräldrarnas föräldraförsäkring och föräldrarna bestämma över resterande tredjedel. Rättvisa på rödgrönka? Men Miljöpartiet nöjer sig inte med att diskvalificera enbart Sveriges föräldrar. Även kvinnorna får sin beskärda del när de ska kvoterar in för att utgöra minst 40 procent av ledamöterna i landets bolagsstyrelser och offentliga verksamheters styrelser. Norge lyfts på partiets hemsida fram som "världsledande på representation av kvinnor i styrelser". Sällan har en tvångslag som kräver minst 40 procent kvinnor fått

statuera framgångsexempel när sedan 40 procent kvinnor givits plats i styrelserummen. Hur en lagstiftning kan förklaras framgångsrik bara för att den efterföljs tyder på bristande insikt om juridikens premisser.

MILJÖPARTIETS KVOTERINGSFÖRSLAG kan verka välment. I själva verket illustrerar det en skrämmande människosyn där grupper ställs mot varandra och där kollektiv, istället för individer, tilldelas rättigheter. Oppositionens vurmande för särbehandling, trots att särbehandling historiskt orsakat de orättvisor som de socialistiska partierna hämtat sin legitimitet ur, är ologisk. Likaså är besattheten kring utvalda gruppers särskiljande kompetens anmärkningsvärd. Aldrig tycks oppositionen fråga sig om alla enskilda individer i den utpekade gruppen besitter den särskilda, underrepresenterade, kompetensen. Om den kvinnliga chefen med invandrabakgrund har samma kompetens som den manliga tiggaren som också är utlandsfödd? Om dessa personer i sådant fall är utbytbara mot varandra på grundval av deras etniska arv eller andra politiskt korrekta attribut?

De pågående ovanbeskrivna tendenserna kan ses som desperata åtgärder under en brinnande valrörelse. Åtgärder som politikerna vidtar för att visa handlingskraft. Dessvärre tyder alltmer på att det blivit accepterat att förespråka retroaktiv klåfingrighet samt att nedvärdera människors beslut, fattade i den privata sfären.

Inget kunde vara mer oroväckande. Politikens primära uppgift är nämligen att skapa hänförande visioner vars syfte i praktiken blir att undanröja hinder så att alla människor får möjlighet att komponera sitt eget smörgåsbord. Minst lika viktigt är det dock att politiken respekterar de fria människornas fria val. Den människosyn som oppositionen gett uttryck för i denna valrörelse bygger på en felaktig föreställning om människors förmåga att välja vad som är rätt och viktigt för dem.

Alice Teodorescu är jurist och samhällsdebattör och grundare av det kvinnliga nätverket En plats i

FOTO: MIKAEL ANDERSSON/SCANPIX

Lumparen, snart ett minne blott.

FOTO: SCANPIX

Utraderade utan debatt

Av Thomas Roth

Onsdagen den 19 maj i år beslutade riksdagen om avskaffandet av den allmänna värnplikten. Därmed kommer man att ge upp den kanske viktigaste delen av rikets säkerhetspolitik under mer än hundra år. Försvarsfrågan var nämligen, jämsides med frågan om allmän rösträtt, parlamentarism och demokrati, dominerande under det förra seklets första tjugofem år. Socialdemokratin och även liberaler lyckades skickligt koppla ihop frågorna med varandra. Slagordet "en man, en röst, ett gevär" gav ett stort genomslag och det är också socialdemokraterna som nu varit mest inriktade på att behålla värnplikten.

Den allmänna värnplikten inrättades alltså 1901, samtidigt som man beslöt att utveckla indelningsverket, ursprungligen inrättat på 1680-talet. Beslutet 1901 fick naturligtvis stora konsekvenser inom flera områden. Mer än 50 nya kasernetablissemang byggdes under tjugio år, vilket innebar ett uppsving för byggnadsindustrin. Skatteintäkterna ökade i garnisonsorter-

na och arbetsmarknaden utökades också. En viktig social effekt var att stamanställd personal, volontärer och underbefäl, erbjöds kompletterande civil utbildning, både påbyggnad av folkskolan och möjlighet till såväl real- som studentexamen. Att ta värvning blev ett steg in på den kvalificerade arbetsmarknaden.

Viktigast var kanske att män ur alla samhällsklasser trängdes samman i samma rum och tält, vilket även det medförde en form av demokratigenombrott. Särskilt tydligt blev detta under andra världskrigets beredskap. Värnpliktens funktion som allmän folkuppföstran kan knappast heller överskattas. Försvarets folkförankring blev också en viktig del i 1900-talets samhällsutveckling.

OCH VAD HÄNDER NU? Jo, från och med halvårsskiftet ska försvaret rekrytera cirka 4 000 män och kvinnor per år, som först ska genomgå en tre månader lång rekrytutbildning och som sedan ska få fast anställning och/eller kontraktering i ett antal år. Inrikt-

ningen är utlandstjänstgöring, samtidigt som hemvärnet ska uppgraderas till nationella skyddsstyrkor. Om detta kommer att fungera och om antalet frivilliga per år kommer att räcka till vet ingen, minst av alla Försvarsmakten.

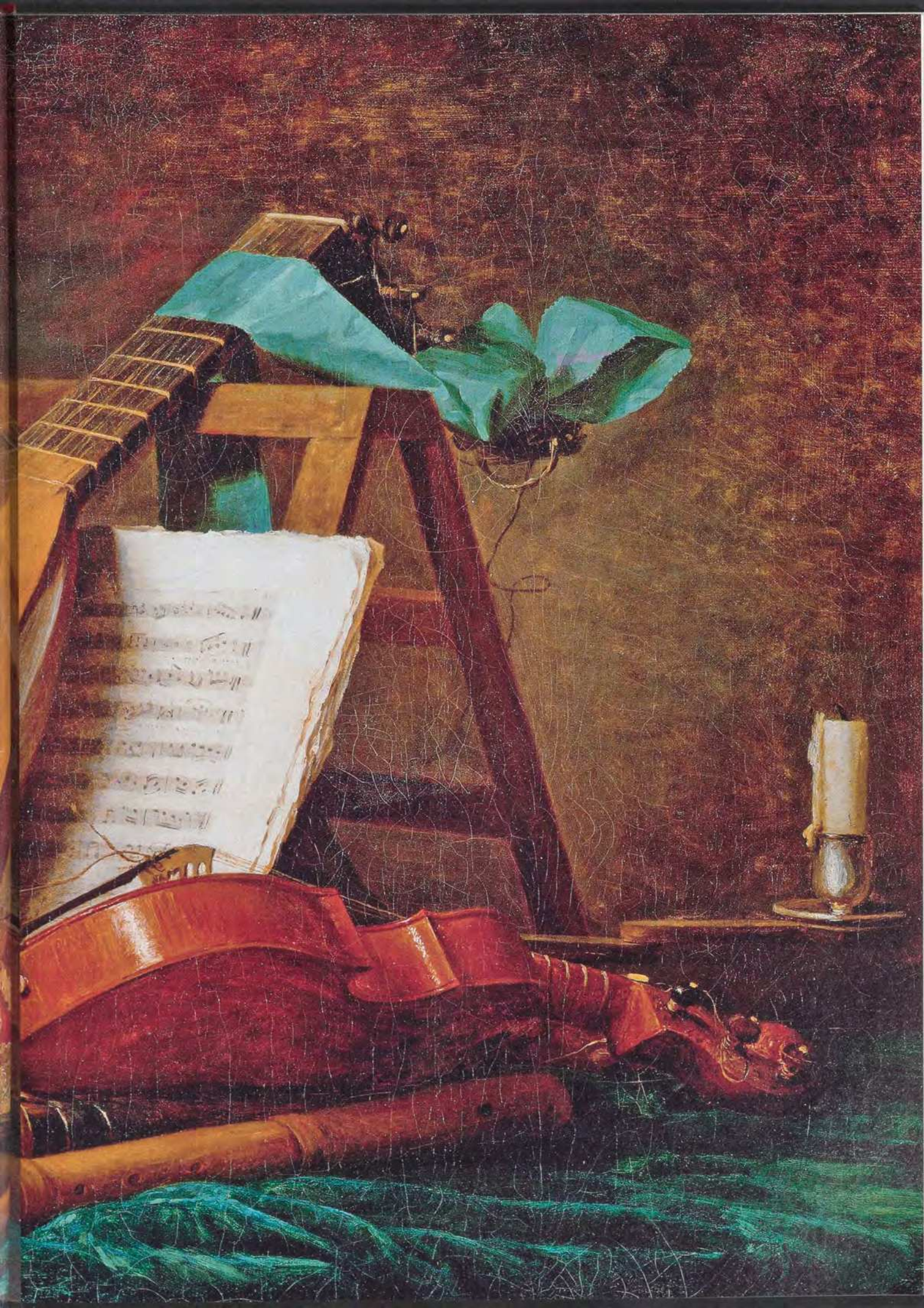
NU RADERAS ALLTSÅ 100 år av samhällshistoria ut, efter minsta möjliga debatt. Den ironiska innebörden av detta när hart när osannolika höjder när man begrundar att det är moderaterna, det parti som har haft försvaret som en av sina grundsatser, under ledning av fänrik Reinfeldt och med stöd av major Björklund som har lagt förslaget. Frågan är vad som nu ska ersätta den strålande integrationsprocessen som värnplikten innebar för våra invandrare? Det är lätt att travestera Segerstedts berömda ledare i *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning* angående försvarsbeslutet 1925 – "Bort marscherar fem generationer av svenska värnpliktiga – kvar står stadsrådet Tolgfors och myser i solskenet".

Thomas Roth

TEMA

SAMTIDSHARMONIER

1900-talets konstmusik kom efterhand att domineras av en alltmer sekteristisk modernism, typiskt för det förkastande av traditionella värden som präglade efter krigstidens europeiska kultur i stort. På senare tid har dock en utveckling märkts mot en tilltagande pluralism och öppenhet gentemot olika sorters tonspråk.

Arvet från 1900-talet

Under 1900-talet skapades en klyfta mellan en allt själlösare kommersiell musik och en så kallad seriös musik som tappat all kontakt med en musikintresserad allmänhet.

Av Roger Scruton

Mot slutet av 1800-talet, och i kölvattnet efter vad Wagner åstadkommit med *Tristan och Isolde* och *Parsifal*, genomgick det musikaliska språket, som hade varit gemensam egendom för västerländska kompositörer sedan renässansen, en kris. Det vi nu kallar tonalitet, vilket är systemet av tonarter och skalor, och de harmoniska progressionerna, som hade varit accepterade av publiken sedan åtminstone medeltidens slut, gick in i ett slags flytande tillstånd. Tonarterna var inte längre stabila; dissonanser började upplösas i andra dissonanser (som i ouvertüren till *Tristan och Isolde*), nya harmonier började tränga in i de gamla sekvenserna och skalan utvidgades från åtta noter till den tolvtoniga kromatiska skalan, med användning av slumpvisa noter från andra tonarter och konstruktion av snirkliga melodilinjer som tycktes mer lämpade för mörka och ensliga känslor än för körsångens muntra jubel i dagens ljus.

Krisen fördjupades under 1900-talets första kvartssekel, till följd av två slående innovationer. Den första kom från Debussy – och var föregripen av Liszt – som började använda heltonsskalan (skalan utan halvtoner). Denna skala, som betonar varje not lika starkt och är utan dominant, har ingen riktning och saknar den dynamiska spänningen i de traditionella dur- och mollmodaliteterna. Ur heltonsskalan växer nya harmonier fram – statiska, lättjefulla, och ändå på något sätt inte i vila. Debussy kombinerade denna skala med postwagnerska harmonier, i en musik helt och hållet vägledd av hans eget känsliga öra, och inte av några som helst regler inom den klassiska harmoniläran, inte ens de som Wagner följde och tänjde på. Ravel följde i hans fotspår, och så småningom skulle de franska kompositörerna komma att influera Bartók, Stravinskij och Janáček, som al-

la lånade heltonsspråket när de behövde det, samtidigt som de uppfann med örat.

Den andra innovationen, än mer subversiv, var införandet av helt atonala melodier och harmonier hos Schönberg, som också, i sin tonsättning *Pierrot Lunaire*, använde sig av *Sprachgesang* – ett slags smygande talsång, i vilken orden flinkt fästs på den musikaliska linjen, snarare än att sjungas efter en egen melodi. Det var omöjligt att avfärda Schönbergs innovationer som ett verk av en andra rangens kompositör som försökte dölja sin inkompetens. I *Gurrelieder*, *Verklärte Nacht* och *Pelléas et Mélisande* hade han visat en total behärskning av tonaliteten och den senromantiska harmoniken, och dessa stora verk förblir än idag en del av repertoaren. Men när han nått fram till *Pianostycken opus 11* skrev han musik som för många människor inte längre hade någon mening, med melodilinjer utan början eller slut, och harmonier som inte tycktes ha någon relation till huvudstämmen. Samtidigt var Schönbergs atonala stycken noggrant komponerade, enligt scheman med intrikata relationer mellan olika fraser och tematiska idéer.

Denna noggrannhet ledde så småningom till en fixering vid strukturer och tolvtonsmusikens och serialismens kvasimatematiska idiom, i vilket den tonala musikens linjära relationer helt ersattes av en permutationsgrammatik. Resultatet, i händerna på ett musikaliskt geni som Schönberg, var fascinerande, och ofta genuint gripande (som i den oavslutade operan *Moses und Aron* och *En överlevande från Warszawa*). Schönbergs elever, Alban Berg och Anton Webern, utvecklade idiom, den förre i en romantisk och kvasitonal riktning, »

SAMTIDSHARMONIER

Thelonious Monk.

FOTO: AKG-IMAGES/NIKLAUS STAUSS/SCANPIX

den senare i riktning mot en stil med en unik suggestionskraft. Man bör emellertid komma ihåg att alla dessa experiment inleddes i en tid när Mahler ännu komponerade tonala symfonier, med stort anlagda melodier i den högrömantiska traditionen och med användning av modernistiska harmonier bara som retoriska gester inom en utpräglat diatonisk stil. Och i England arbetade Vaughan Williams och Holst på liknande sätt, med dissonanser som sidospår inom en övergripande tonal logik. En konsertbesökare i början av 1930-talet skulle ha mötts av två helt olika typer av musik – den ena (Vaughan Williams, Holst, Sibelius, Walton, Strauss, Busoni) förblivande inom det tonala språkets gränser, den andra (Schönberg och hans skola) medvetet avvikande från det gamla språket och ofta med en avsiktligt trotsig pose mot detsamma. Någonstans mitt emellan dessa två typer av musik svävade de stora eklektiska genierna, Stravinskij, Bartók och Prokofjev. Och under tiden frodades polemiken, med vissa som avfärdade det tonala idiomet som reaktionärt och uttömt, medan andra angrep modernisterna för att vara obegripliga och avsiktligt förolämpa den hederliga borgerliga publiken som betalade för deras självupptagenhet.

Konkurrensen mellan tonaliteten och atonaliteten fortsatte, som bekant, genom hela 1900-talet. Den förra var populär. Den senare var, i stort sett, populär endast bland eliterna. Men det var eliterna som kontrollerade saker och ting, och som riktade de statliga stöden till den musik de föredrog – eller åtminstone låtsades föredra. Från och med att den modernistiske kritikern sir William Glock tog över den musikaliska ledningen för BBC:s *Third Programme* (1959) sändes endast den senare typen av samtida musik ut i brittisk radio. Kompositörer som Vaughan Williams marginaliserades, medan experimentella röster fick sändningstid i proportion till sin grad av kakofoni. Under 1950-talet växte också en helt ny musikpedagogik fram i Darmstadt, under beskydd av Karlheinz Stockhausen. Komposition, så som Stockhausen lärde ut den, bestod i totalt slumpmässig inspiration i kombination med en minutiös matematisering av partituret, för att producera musik som har föga eller ingen mening för örat, men som fascinerar ögat när den läggs fram på papper. Stockhausens egna verk – uppsvällda monstrositeter som kräver maximalt av lyssnarens uppmärksamhet och ger nästan ingenting tillbaka – åtnjöt och åtnjuter fortfarande frekventa, vanligen statsstödda framföranden över hela världen. Hans äldre österrikiska samtida, Gottfried von Einem, som vid denna tid skrev kraftfulla operor i ett tonalt idiom influerat av Stravinskij och Prokofjev, blev jämförelsevis ignorerad, inte för att hans musik är trivial utan för att han upplevdes sakna kontakt med en musikkultur inriktad på att sopa bort de farliga resterna av den romantiska världsbilden.

Det ses inte längre som ett bevis på en obildad musikalisk smak att vilja knyta an till den romantiska traditionen. Numera är det tillåtet att tycka om Sibelius och Vaughan Williams, och att anse dem överlägsna Stockhausen och Boulez. Det är tillåtet att avvisa uppfattningen att tonaliteten blev irrelevant i och med den atonala skolan, och att erkänna att några av de största verken i den tonala traditionen komponerades vid mitten av 1900-talet: till exempel Rachmaninovs *Rapsodi över ett tema av Paganini*, Strauss *Fyra sista sånger*, Brittens *War Requiem*, Sjostakovitjs och Vaughan Williams senare symfonier och Aaron Coplands *Clarinet Concerto* och *Appalachian Spring*. Vissa av dessa – Rachmaninov och Strauss – kunde sägas dra fram outnyttjade rester ur den tonala traditionen. Andra – som Britten och Copland – kunde sägas vara aktivt engagerade i att förnya den tonala traditionen genom att utvinna nya sorters melodilinjor och nya harmoniföljder.

Den idé som fördes fram av den marxistiske kritikern Theodor

Adorno, att tonaliteten vid denna tid bara var en uttömd påminnelse om en död tradition, motbevisades definitivt av musiken under efterkrigstiden. På 1950-talet var det atonaliteten och inte tonaliteten som visade sig uttömd. Det radikalt modernistiska idiomet hölls vid liv av Darmstadt och musiketablisserna, genom systemet för officiell sponsring och det faktum att verklig musikalisk utbildning, som förr var ett hushållsbehov, effektivt hade raserats genom uppfinnandet av etermediet och skivinspelningar. Utan musikalisk utbildning är man inte tillräckligt säker för att säga att kejsaren Stockhausen är naken. Under tiden vann de verkliga modernistiska experimenten – de som gjorde fritt bruk av den tonala traditionen och den västerländska civilisationens eklektiska anda – acceptans från vanliga konsertbesökare. Sådana verk som Messiaens symfoni *Turangalila*, George Crumbs remarkabla *Star-Child* och Michael Tippetts *Triple Concerto* tog plats på repertoaren utan att behöva den kritiska haussning och det institutionella stöd som åtnjöts av Stockhausen och Boulez.

Men det finns ett annat skäl till den radikala modernismens kortvariga uppgång, ett som har stor relevans för den västerländska musikens framtid. Under 1900-talets lopp växte en helt ny typ av populärmusik fram. Ingen som blickar tillbaka kan säga att Strauss valser

och polkor eller Léhars och Offenbachs operetter hör hemma inom ett annat språk och en annan kultur än Brahms symfonier eller Wagners musikdramer. Strauss (far och son), Léhars och Offenbach räknas numera till den

Först under 1900-talet kom den populära och den seriösa musiken slutligen att gå skilda vägar, och den främsta anledningen till detta var jazzen – i sig själv ett intrång i den västerländska musiken från en plats utanför.

”klassiska” repertoaren i lika hög grad som Wagner, Brahms och Richard Strauss. Och distinktionen mellan folklig underhållning och finare konst ryms inom deras repertoar: Ouvertyrentill *Läderlappen* och Brahms *Ungerska danser* står utan tvekel sida vid sida.

Först under 1900-talet kom den populära och den seriösa musiken slutligen att gå skilda vägar, och den främsta anledningen till detta var jazzen – i sig själv ett intrång i den västerländska musiken från en plats utanför. Ursprunget till detta anmärkningsvärda idiom är höljt i dunkel, även om det är uppenbart att det på sin väg absorberade de synkoperade rytmerna i afrikansk trummusik, de blåtoner som uppstår vid försöket att förena de pentatoniska och de diatoniska skalorna liksom ackordgrammatiken i *negro spirituals*. Jazzidiomet visade en enastående förmåga att utvecklas, så att ett helt nytt harmoniskt språk växte fram och snart blev grunden för en ny typ av populär sång och dans. Det var detta kvintessentiellt amerikanska idiom som gick Adorno på nerverna, mer än något annat, och utgjorde hans bevis på att tonaliteten var dömd att degenerera till andrutna melodier och repetitiva sekvenser. För det var allt Adorno fann i sin tids jazz.

Det är sant att improvisation över en jazz standard är något helt annat än det vittspännande musikaliska tänkande vi finner i konsertsalen. Ett verk som ständigt återkommer till samma källa för förnyelse, och pågår ”för alltid” just för att det bara pågår ett ögonblick, är något helt annat än en symfoni som utvecklar ett tematiskt material för att därur utvinna en kontinuerlig musikalisk framställning.

SAMTIDSHARMONIER

Men Ravel, Gershwin och Stravinskij visade hur jazzens melodilinjor och till och med dess harmoniföljder kunde införlivas i symfoniska verk som hade något av den övergripande komplexiteten hos den klassiska traditionen. Under tiden växte en ny form av populärmusik fram, i utkanten av jazzen men med förgreningar i världen av folkliga melodier och operetter. Detta var idiomet inom Broadwaymusikalen och American Song Book. Brillanta musiker som Cole Porter, Hoagy Carmichael och Richard Rodgers blev välkända namn, med sånger som våra föräldrar kunde utantill och som definierade ett nytt slags smak. Detta var musik gjord för att sjungas i hemmet, och som normaliserade vanliga människors känsloliv medan de försökte lära sig handskas med den nya världen av maskiner och apparater, social rörlighet, snabba romanser och enkla skilsmässor. Därmed öppnades den stora klyftan i musikens värld, mellan "pop" och "klassisk musik", som gjorde det allt viktigare för kritikerna att ställa sig på den klassiska traditionens sida och finna något som skilde moderna kompositörer inom denna tradition från den lätta musik som ljud i förorternas badrum.

Under en tid hade kompositörer därför ett extra motiv att välja den radikala modernismens väg, och på så sätt bevisa att de tillhörde den stora traditionen av seriöst musikaliskt tänkande. En kompositör som Boulez eller Fernyhough, forskansad i det parisiska därhuset IRCAM, skulle kunna "stänga in sig i ett nötskal och anse sig för konung över oändliga rymder", som Hamlet formulerade det. Isolerad från den musikaliska njutningens vulgära värld, och utsändande musikaliska trollformler över den elektroniska etern, började kompositören leva i sin egen värld. Att det blev Boulez som fick motta hyllningarna och inte Maurice Duruflé eller Henri Dutilleux, förklaras av det svåra enorma publicitetsvärde, när det understöds av staten. Modernisterna hade lyckats övertala de officiella instanserna om att de höll den fina konstens låga levande bland en alltmer degenererad popkulturs groteska yttringar. Och under en period, när rhythm and blues hade förvandlats till ett universellt idiom för sång och dans genom Chuck Berry, Beatles och Rolling Stones, tycktes de ha rätt. Vad hade denna nya populärmusik att göra ens med det jämförelsevis förfinade språket och den stilla charmen hos en Broadwaymusikal eller, än mindre, med symfonins och operans traditioner?

Men sedan kollapsade alltsammans. Oöverstigliga klyftor har en förmåga att överleva i Europas gamla hierarkiska kultur; men i USA blir de inte långlivade. Kompositörer som Steve Reich och Philip Glass ville inte isolera sig från sina hipa vänner, eller mista den enda fördel som gör en kompositörs liv mödan värt, nämligen publiken. Ett nytt idiom växte fram, minimalismen, som förkastade den harmoniska komplexiteten hos såväl modernisterna som de stora jazzmusikerna (som Monk, Tatum och Peterson) till

förmån för enkla treklanger, ofta upprepade till leda på hypnotiska instrument som marimba. Resultatet, i mina öron helt tomt och det bästa argument för Boulez jag hittills stött på, lyckas ta sig in på repertoaren och vinna en ung och entusiastisk publik. Förklaringen är enkel. Det är en musik som använder popens grepp: en regelbunden och mekanisk rytm, fragmenterade och ständigt upprepade melodilinjor och en begränsad uppsättning ackord som ständigt upprepas. Den har i själva verket anslutit sig till världen av *easy listening*.

Jag betvivlar att Reich och Glass berättigar oss att tala om ett nytt och "postmodernt" idiom i den seriösa musikens värld. Detta är nämligen inte seriös musik, utan ett slags musikaliskt tomrum.

När man lyssnar till Glass opera *Ekhmaton*, till exempel, blir man frestad att hålla med Adorno om att det musikaliska idiomet (låt oss inte tala om dramat) är fullständigt uttömt. Men så kom John Adams, vars mästervärdiga orkestrering och kunskap om genuin tonal harmonik inledde befrielsen av det minimalistiska idiomet och förde in det i konsertsalarna på allvar. Och i hans spår följde andra amerikanska kompositörer – Torke, Del Tredici, Corigliano som skrev "tonal musik med attityd", med avancerade harmoniska avsnitt inom tematiskt och rytmiskt meningsfulla strukturer. I Storbritannien har det kommit fram en ny grupp av tonala kompositörer. Vissa av dem – som James Macmillan, Oliver Knussen och David Matthews – började som radikala modernister, men de har alla rört sig längs den väg som stakades ut av den store Benjamin Britten, ut ur den ofructbara öken där ingen melodi någonsin växer och fram till en plats där det finns sång och dans. Sådana kompositörer lärde sig den läxa som gavs (om än aldrig så klumpigt) av Reich och Glass, nämligen att musik inte är någonting utan en publik, och att publiken måste upptäckas bland unga människor vars öron har omtöcknats av popmusikens enformiga rytmer och intetsägande ackordföljder. För att nå ut till en sådan publik med seriös musik måste man väcka deras uppmärksamhet. Och det kan man inte göra utan melodier och rytmer som knyter an till deras egen kroppsupplevelse.

Fungerar det? Jag vet inte. Den katastrofala effekten av modern pop – tänk till exempel på dödsmetallgruppen Meshuggah eller den obskura Lady Gaga – gör sig gällande inte bara i lyssnarnas öron utan också i deras själar. Och det är svårt att skriva frisk och välljudande musik för en utbränd själ. Men det finns ingen annan väg att gå, såvida man inte väljer den som leder tillbaka till den ljudisolerade bunkern under Centre Pompidou, där häxformlerna fortfarande, med oförminskad illvilja, kokas ihop och sänds ut över Europas radiovägar.

Roger Scruton är professor i filosofi vid Institute for the Psychological Sciences i Arlington, Virginia. Hans senaste bok är *Beauty* (2009).

Översättning: Jim Jakobsson

Faksimil av sluttonerna i Richard Wagners *Tristan och Isolde*.

Svensk musik ut ur kylskåpet

Länge präglades vårt lands musikliv av publikfrånvänd tonkonst. En liten grupp kompositörer höll undan konkurrens och alternativa influenser. Vägen ur den sekteristiska modernismen har inneburit en anknytning och förankring till svensk körsång och folkmusik.

Av Camilla Lundberg

Ett ideologiskt kylskåp där sado-modernismen härskade.”

Den definitionen av musiklivet är Anders Hillborgs, och han vet vad han talar om. Hillborg är en av Skandinavens mest framgångsrika kompositörer; en av de få vars musik spelas av de främsta symfoniorkestrarna på kontinenten, i Storbritannien och USA. Som finns utgiven under Deutsche Grammophons gula prestigeetikett, och, som ende skandinav, är förlagd på ärevärdiga Edition Peters.

Anders Hillborg syftar på den kulturella miljö som omgav honom som ung kompositör vid tiden för entrén på konsertscenen. Idag, en generation senare, står kylskåpsdörren på vid gavel med mycket av sitt ideologiska innanmäte statt i förruttnelse. Den hårdföra modernismen i Arnold Schönbergs och Theodor Adornos anda har förlorat sin omnipotens.

Men ändå. Den som har böjelser för ”sado-modernistisk” tonkonst kan ännu få sina behov tillfredsställda, i varje fall på kontinenten och i amerikansk akademisk miljö. Med detta menas den kompositionsstil med rötter i den seriella teknik som i sin tur utvecklades ur tolvtonsprincipen; ”uppfinningen” av atonale Arnold på 1920-talet. Den kan jämföras med den samtida kubistiska tekniken som öppnade för det nonfigurativa, ”abstrakta” måleriet. Häri mister örat som ögat sina trygga hållpunkter i fastlagda tonarter och centralperspektiv. I tolvtonens totalreglerade demokrati har var och en av skalans tolv toner lika värde. De lyder varken kung Dur eller

drottning Moll, utan endast jämlika men järnhårda lagar.

Berömd är Arnold Schönbergs marknadsföringsslogan:

”Metoden att komponera med tolv toner kommer att säkra den tyska musikens hegemoni för de närmaste hundra åren.”

Låt oss säga att den varade ett halvt sekel, med ett historiskt avbrott under Tredje riket. Den nazityska hegemonin bannlyste tolvtonsprincipen; detsamma gjorde även den stalinistiska kulturpolitiken i Sovjetunionen. En kompositionsmetod med totalitära anspråk som icke kunde tolereras av totalitära regimer. En dissonant musik, som kom att uppfatta sig själv som dissident musik gentemot den av diktaturerna påbjudna ”folkets musik”.

Men förklarar detta motstånd varför efterkrigstidens konstmusik måste bli så ful och tvär?

I princip utgör det bakgrunden till den tonkonst som uppstod i 1950-talets västtyska förbundsrepublik, där de många regionala radiostationerna utgjorde viktiga kreativa centra och distributörer. Efter att ha tjänat som goebbelsk megafon hade radion blivit ett avantgardets medium. Här kunde kompositörer också befria sig från symfoniorkesterns tunga apparat för att istället arbeta med nymodig elektronik och uppleva hur deras alster spreds ut i etern, in i fjärran hem.

Som hos den självlärd tonåringen Bo Nilsson uppe i Lappland, snart ett tonsättarnamn på musikavantgardets läppar och på hemmaplan dubbad till ”Geniet från Malmberget”. Det autodidakta underbarnet Nilssons intrikata, matematiskt kalkylerade partitur im- »

SAMTIDSHARMONIER

"Först när Esa-Pekka Salonen gjorde entré som chefsdirigent för Sveriges Radios Symfoniorkester började det lossna för den yngre tonsättargenerationen."

FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/SCANPIX

ponerade på kontinentala storheter som Karlheinz Stockhausen, Pierre Boulez och – Theodor Adorno. Svårspelat, svårlyssnat, på alldeles rätt sätt. Men den unge svenskens kometkarriär bleknade snabbt. Tio år senare dök Nilsson upp som kompositör till tv-serier, och förklarade frejdigt att de matematiska spelplanvisningarna i hans geniala ungdomsverk bara var bluff...

Tidens modernistiska ideal var en "absolut", "objektiv", ofta till och med "vetenskaplig" musik i vit rock. Resultatet blev esoteriska kompositioner och hårdknäckta partiturer att tacklas av högt specialiserade musiker. Numera buntas de ihop – rätt eller fel – under beteckningen "Darmstadt". Orten ifråga var centrum för sommarkurser i seriell, experimentell komposition. Men kanske viktigare: en knutpunkt för utveckling och sammanhållning av ett internationellt brödraskap.

Fenomenet är i sig inget unikt. Parnassbyggen av detta slag känner vi till inom alla konstarter. Det märkliga i detta fall är att en så pass publikfrånvärd tonkonst har kunnat prägla musiklivets strukturer under så lång tid.

I Sverige hade vi Måndagsgruppen, en folkhemsk version av det tyskspråkade avantgardet. Det mest kända alstret ur denna krets är operan *Aniara* (1959) av Karl-Birger Blomdahl, gruppens frontfigur. Måndagsgruppens kompositörer var annars inga hårdföra modernister av kontinentalt snitt. Snarare, liksom många samtida nordiska tonsättare, mer företrädare för ett slags musikalisk funkis, gärna med referenser till naturens strukturer. Idag är det knappast mer än en handfull verk av Ingvar Lidholm som lever kvar i den svenska repertoaren.

Måndagsgruppens estetik påverkade den svenska konstmusikscenen fram till 1980-talet, då en yngre generation pop-präglade tonsättare tog över. Men viktigare än stilinfluenser var de maktpositioner inom musikinstitutionerna som Blomdahl & co erövrade. På så vis kunde de inte bara lansera sina egna verk och utövare, utan också hålla undan oönskade konkurrenter.

Till dem som direkt eller indirekt tystades hörde kretsen kring den folkkäre Lars-Erik Larsson. Samt Allan Pettersson. Han fick emellertid en senkommen men hejdundrande revansch för sina femtiotalistiska proletärsymfonier under 1970-talet. Som en beethovens titan tonade den av ledgångsreumatism hårt provade tonsättaren fram i unik massmedial exponering. Petterssons många symfonier spelades regelbundet och gavs ut på skiva – något som inte var någon annan svensk tonsättare förunnat.

Men Allan Pettersson var äldre och sjuklig, hans verk en unik symfonisk motsvarighet till 30-talets proletärlitteratur. Musik för yuppietiet var det inte. Ännu hade inga yngre kompositörer lyckats göra några massmediala intryck.

Genombrottet kom 1982 och gick raka vägen till *Aftonbladets* löpsedel. Sven-David Sandströms requiem, *De ur alla minnen fallna*, väckte våldsam uppståndelse redan före uruppförandet, som ägde rum i den av EAP bombhotade Berwaldhallen. Orsaken var egentligen Tobias Berggrens laddade libretto med inslag såväl av könsord som upprörda referenser till Förintelsens barnamord. Men också musiken ledde till en omfattande debatt på kultursidorna.

Det var det ställvis direkta tilltalet i Sandströms känslolösa tonspråk som hetsade upp Adornotrogna debattörer. Trots att requiets musikaliska utanverk inte skilde sig från andra traditionellt modernistiska verk i genren, märktes en romantiskt färgad skönhetslängtan i de stora körsatsernas smäktande fraser och dissonansbefriade harmonik. Borta var känslan av modernistiskt betryggande atonal spretighet. Vad menade karln?

Sven-David Sandström hörde ju till det unga etablissemang, skolad av Måndagsgruppen och tio år tidigare omhuldad av Pierre

Boulez för sitt första större opus. Dessutom delade han sin frikyrkliga bakgrund med Måndagsgruppen: en utbredd samhörighetskänsla som länge har genomsyrat det samtida musiklivet i vårt land. Något han aldrig försökte dölja eller ursäkta; tvärtom hänvisade han allt oftare till barndomens baptistkyrka med dess naiva tilltal.

När Sandström senare samarbetade med den unge koreografen Per Jonsson, kom det in en tydlig gestik i hans musik. Klingande utsagor som inte "betydde" något, men väl tillförde rörelse och inte minst dekoration till det musikaliska förloppet. Ajabaja! Just utsmyckning är anatema såväl i den funkispräglade svenska arkitekturen som i konstmusiken. Hade inte redan den förmodernistiske Wilhelm Stenhammar lanserat en "nykter och ärlig musik utan klatsch" som nordiskt ideal?

Vid denna tid medförde glasnost att västvärlden började ta till sig en österns mystik – i skepnad av meditativ, religiöst färgad musik signerad av Arvo Pärt, en Henryk Gorecki, en Sofia Gubaidulina. Också Sandström sökte sig till kristna förlagor samtidigt som han konsekvent fjärmade sig från det vedertagna konstmusikidealet. Någon mystiker är han emellertid inte: hans allt mjukare och innerligare tonspråk klingar istället med direkta referenser till Bach.

Samtidigt valde Sven-David Sandströms yngre kolleger – pop- och rockålderns tonsättare – en annan väg ur modernismen. Jan Sandström, Anders Hillborg och Karin Rehnqvist är de mest framträdande bland dessa femtiotalister. Alla har de, precis som Sven-David Sandström, dentyptiskt svenska förankringen i körsång.

Karin Rehnqvist har anknutit till svensk folkmusik, något som sedan Hugo Alfvén alltid väckt beröringsskräck bland så kallade seriösa tonsättare. Ett avståndstagande som bottenar i rädslan för spelmanskitsch, för blågul nationalromantik, för anklagelsen om lånta fjädrar. Men Rehnqvist lät sig inspireras av en dittills outnyttjad källa ur dala-traditionen: den kraftfulla kvinnliga kulningstekniken. Hennes originella baklängespolska *David's Nimm* för tre kulande, men skolade sångerskor blev ett genombrott, som typiskt nog fick vänta mer än tio år på cd-utgivning...

Typiskt, inte bara på grund av extremt seglivade manliga strukturer inom det svenska konstmusiklivet, utan också

så på dess tunga institutionella förankring. Eventuella publik- och kritikersuccéer har minimal betydelse för kompositörernas möjligheter att spelas och exponeras. Snarare är det tonsättarskräpet självt – Föreningen svenska tonsättare – som avgör vilken medlem som bör få betydande beställningsuppdrag och i vilken ordning.

Den beprövade vägen är annars att dirigenter och solister krattar manegen för sina samtida kompositörer. För att inte tala om den naturligaste strategin: kompositören exekverar själv sin musik – alternativt: solisten spelar sina egna kompositioner. Den skarpa åtskillnaden mellan skapande och utförande är också den en följd av efterkrigstidens sektaristiska modernism.

Fenomenet är i sig inget unikt. Parnassbyggen av detta slag känner vi till inom alla konstarter. Det märkliga i detta fall är att en så pass publikfrånvärd tonkonst har kunnat prägla musiklivets strukturer under så lång tid.

SAMTIDSHARMONIER

Christian Lindberg

FOTO: PELLE ERICSSON/SCANPIX

I Sverige fungerade det viktiga samspelet mellan musiker och kompositörer egentligen bara inom Måndagsgruppen. Annars saknade det svenska musiklivet länge de profilerade och inflytelserika dirigenter och solister som tonsättare behöver uppbackning av. Först när Esa-Pekka Salonen gjorde entré som chefsdirigent för Sveriges Radios Symfoniorkester började det lossna för den yngre tonsättargenerationen.

Eftersom Salonen själv är kompositör var det naturligt för honom att umgås med jämnåriga svenskar som Jan Sandström och Anders Hillborg – tonsättare, som genom honom fick värdefulla in-

sikter i symfoniorkestrens intrikata strukturer. Ur samma generation kom även den uppmärksamslagna slagverksgruppen Kroumata och virtuosa blåsmusiker som trombonisten Christian Lindberg, trumpetaren Håkan

Hardenberger och senare klarinettisten Martin Fröst. Alla behövde de solistrepertoar, vilket har resulterat i tillkomsten av en rad solokonsalter. En genre som i Sverige var närmast obefintlig fram till 1985.

Mest känd är den klatschiga, teatrala *Motorcykelkonserten* av Jan Sandström, som Christian Lindberg spelat jorden runt – enligt uppgift bortåt 700 gånger! Martin Fröst turnerar gärna med den koreografiskt utformade klarinettkonserten *Peacock Tales* av Anders Hillborg, och har nu i år utökat sin gäst-

spelsrepertoar med Viktoria Borisova-Ollas flotta *Golden Dances of Pharaohs*. Denna ryskfödda och -utbildade kompositör är den senaste företrädaren för modern orkesterkonst; en genre där svenska tonsättare hävdar sig förhållandevis väl i den internationella konkurrensen. Särskilt med tanke på att de inte, som finländarna Kaija Saariaho och Magnus Lindberg, har draghjälp av dirigerande landsmän ute i världen.

Just dessa två är de nordiska kompositörer som orienterat sig mest mot den kontinentala modernismen, såsom den till exempel manifesterats i Pierre Boulez "vetenskapscenter" IRCAM. Finlands försenade modernism – arvet från Sibelius kastade långa skuggor – medförde ett livaktigt intresse för musikens intellektuella och experimentella aspekter. Något intresse för popmusik visade aldrig detta finska avantgarde, till skillnad från kollegerna på andra sidan Östersjön. Viktigare var att dra till Paris, till IRCAM och den "spektralism" som pågick där.

Att komponera utifrån så kallad spektralanalys alstrar i sina bästa stunder helt nya, fascinerande klanger med den klassiska musikens traditionella instrument.

Kombinerad med en genuin vilja till kommunikation med såväl utförande musiker som lyssnande publik har denna senmodernistiska teknik fortfarande mycket att ge. Men frågan är om det "rena" musikverket *an sich* – ett arv från romantiken som fortfarande omhuldas av ortodoxa modernister – kan göra sig hörd i det tjugoförsta århundradet.

De stora symfonierna har alltid haft en underliggande narrativ, en dold berättelse. Och den mest älskade orkestermusikerna från 1900-talet är baletter: *Våroffer*, *Bolero*, *Romeo och Julia*...

Camilla Lundberg är kulturjournalist och projektledare på SVT.

Musikens politbyrå

På kontinenten dominerar en sekteristisk modernism inom musiken. I USA och Storbritannien är klimatet friare. Med ett mer öppet sinne blir det till exempel möjligt att se hur stor roll religionen spelat inom modern musik.

Av James MacMillan

Modernitet inom musiken är ett mångfacetterat och komplext fenomen. Det ofta använda ordet "modernism" är också en svepande definition som lämnar frågor hängande i luften. Liksom "socialism" eller "andlighet" är det ett ord som lätt kan kidnappas av partiska röster, som därefter hävdar äganderätt till det och omger det med sin egen snäva, specifika, vinklade, sekteristiska och självrättfärdigande aura.

Det måste sägas att en viss sorts modernism, specifik för vissa platser, tider, ideologier och starka personligheter, har upphöjts till en paradigmatiske ställning i vår egen tid. En europeisk modernism, med rötter i den andra Wienskolan och utvecklad av en liten grupp kompositörer i vissa städer på det europeiska fastlandet under efterkrigstiden, har fått en särskild plats i den officiella förståelsen av den moderna musikens utveckling. Ett budskap har gått ut med innebörden att kompositörer och även musikpubliken bör betrakta denna sanktionerade stig som inte bara vägen framåt, utan det sätt på vilket saker och ting är och bör vara.

Detta har särskilt varit fallet i Tyskland och Frankrike, som i långt högre grad kontrolleras av ett centraliserat och ovanifrånperspektiv på vad finkultur bör vara. En central, avgörande gestalt i denna utveckling är naturligtvis Pierre Boulez, kompositör, dirigent och ytterst bitisk polemiker, åtminstone i sina yngre dagar. Han är en kraftfull, energisk gestalt, ständigt i färd med politiskt manövrerande och utvidgning av gränserna i sin fantasi, och han har aldrig dolt sin ambition att göra sina särskilda musikaliska preferenser gällande. Denne musikvärldens alfahanne framför andra har, enligt vissa, haft ett

skadligt inflytande på mängder av tredje rangens imitatorer de senaste generationerna. Mediokra noviser har bländats av mästarens encyklopediska uppbåd av koloristiska subtiliteter och rytmiska komplexitet, i så hög grad att mycket av den moderna musiken är fetischistiskt besatt av ytliga detaljer.

Inte desto mindre har Boulez inflytande på musikkulturen, först som kompositör och sedan som dirigent, varit kraftfullt och omsorgsfullt planlagt. Urvalet i hans repertoar är stort och intressant, omfattande Berlioz, Debussy, Ravel, Stravinskij, Bartók, Schönberg och Messiaen. Andra tillkommer ständigt, i en stadig ström – Wagner, Mahler och vissa framstående samtida namn som Berio och Ligeti. Men luckorna i denna lista är också fascinerande och avslöjande. Här finns ingen Brahms och knappast någon Schumann. Den senare jämför han ofördelaktigt (och kanske berättigt) med Mendelssohn, och kritiserar honom för att visa "föga uppfinningsrikedom och till och med föga skicklighet". I en förklaring av sina prioriteringar säger Boulez att "det finns kompositörer som har denna begåvning för instrumentell uppfinningsrikedom och andra som mer eller mindre saknar den... om man jämför Brahms symfonier med Wagners operor, enbart ur instrumentationens perspektiv... så överväldigas man inte av hans [Brahms] instrumentella fantasi".

Nyckelfrasen här är "enbart ur instrumentationens perspektiv". Brahms strukturella geni i fråga om att omskapa klassiska modeller, hans talang för högtsvävande melodier och en expansiv andlig vision underordnas alla den öronkittlande förmågan till instrument-

SAMTIDSHARMONIER

FOTO: LEBRECHT MUSICARTS/PHOTO LIBRARY/EL BILBYRÅ

"Vissa säger att Boulez, efter att han bränt ut sig som kompositör i 35-årsåldern, ägnat resten av sitt liv åt att kontrollera hur kulturen skall minnas 1800- och 1900-talets musikhistoria och hur musikens framtid skall utformas", skriver James MacMillan.

val. Detta är förstås förståeligt hos en fransman, och Boulez kommer från en tradition som har betonat parfymerade finesser och rikt nyanserade subtiliteter, men det skulle kunna förklara inte bara hans blinda fläckar, utan också modernismens överdrivna betoning av ytan. Kanske är det detta som rättfärdigar Boulez försummande av Bruckner, Hindemith och Sibelius, liksom alla ryssar från Prokofjev och Sjostakovitj till Schnittke.

Det kan också förklara de anglofobiska fördomarna bland många franska musiker. I Boulez repertoar finns ingen Britten eller Tippett, liksom väldigt lite av det som har skrivits senare. Men det finns också betydande franska luckor – ingen Poulenc eller någon av de viktiga samtida gestalter som följer en annan estetik och förkastar dogmerna i L'Eglise Boulezienne. Vad den amerikanska musiken beträffar finns här ingen Copland, ingen Adams, men massor av Elliot Carter.

Alla dirigenter måste naturligtvis göra sina val, och subjektiva preferenser är utbredda. Men här är en personlig agenda i verket. Den musik som Boulez säger öppnar "ny terräng", exempelvis Mahlers betoning av klangfärgen eller den rytmiska och melodiska fragmenteringen hos Webern, pekar alla i samma riktning. Alla musikhistoriskt betydelsefulla vägar visar sig peka fram mot Boulez. Betydelsefulla drag i utvecklingen omtolkas därmed som protomodernism, på ett själv rättfärdigande och självförhärlikande vis.

Vissa säger att Boulez, efter att han bränt ut sig som kompositör i 35-årsåldern, ägnat resten av sitt liv åt att kontrollera hur kulturen skall minnas 1800- och 1900-talets musikhistoria och hur musikens framtid skall utformas. Den senare strategin övervakas från IRCAM (*Institute for Research and Coordination in Acoustics and Music*), vilket har beskrivits som "Boulez eget Kreml" i Paris. Men trots de messianska och profetiska anspråken hos institutets anhängare och lärjungar har det inte, såvitt jag kan se, fått något stort genomslag i musikens värld, och har inte lyckats frambringa någon betydande ny kompositör.

Hans maktposition och inflytande har bestämt karaktären av den moderna musik som står på programmet och uppskattas i Paris, liksom i Frankrike generellt. Jag känner till många kompositörer i Frankrike som blev åsidosatta eftersom de inte passade in i Boulez världsbild. Jag har bemödat mig om att ta reda på vilka dessa personer är och, i viss mån, föra fram deras musik genom att se till att en del av den spelas här i Storbritannien och ta reda på vad som händer när man utesluts från en central ortodoxi. Mest intressanta är Nicolas Bacri, Thierry Eschisch och Guillaume Connesson, som för den publik som följer Royal Scottish National Orchestra troligen är kända genom dess förste dirigent Stefan Deneuve. Liknande grupper av kompositörer och entusiaster har vuxit fram, underjordiskt om man så vill, i Italien och Tyskland.

Affisch för konsert 1913 med verk av Schönberg, Mahler, Alban Berg, Webern och Zemlinsky, dirigerad av Arnold Schönberg.

FOTO: ERICH LESSING/IBL BILDBYRÅ

Det finns också en annorlunda modern musikkultur i det här landet och i andra delar av den anglosaxiska sfären – i USA, Kanada och Australien. På dessa platser värdesätts en mångfald av olika estetiska inriktningar och stilar. Här finns ingen jämförbar trångsynthet eller megalomani. Detta får mig att miss-tänka att olika platser upplever modernitetens utmaning inom konstarterna på olika sätt. Om man betraktar modernitetens utveckling inom musiken ur ett amerikanskt perspektiv, till exempel, så ser man radikalt alternativa banor; här finns faktiskt ett helt annat slags berättelse. Och vem kan säga att denna berättelse är mindre autentisk än den officiella europeiska?

Stravinskij och Schönberg är gemensamma för Europa och Nya världen, men det avgörande i detta fall är deras anammande av den nordamerikanska kulturen på sin flykt undan fientligheten i Europa. Efter Schönbergs död fann hans änka en anteckning i form av en kort dikt, skriven 1944, när kompositören var bosatt i Los Angeles och undervisade vid UCLA, med följande lydelse:

I detta land lever en stor man – en kompositör. Han har löst problemet med att bevara sitt jag och lära sig. Han besvarar förbiseende med förakt. Han tvingas inte acceptera beröm eller klander. Hans namn är Ives.

Charles Ives var den förste store icke-europeiske modernisten, och det har hävdats att han inte alls stod i skuld till Europa för sin originalitet. Även om han numera ofta hyllas i modernistiska kretsar, så föredrar den "centrala ortodoxin" att se honom som en stor experiment och ett original, ungefär som Messiasen. Men hans stora experiment med polytonalitet, polyrytmik, tonkluster, aleatorik och kvartstoner har ett annat ursprung, filosofiskt och sociologiskt, än de motsvarigheter som senare framkom i Frankrike, Tyskland och Italien. Fundamentalt för Ives hela fantasi var psalmmelodier och traditionella visor, patriotiska sånger, samtidens sentimentala folksånger, Steven Fosters melodier, danshakens musik och amerikansk populärkultur; i själva verket allt som Europas liberala eliter skulle komma att förakta under de kommande generationerna.

Och även om den europeiskt rotade, marxistiskt färgade ortodoxin har sina apologeter även här i Storbritannien, med agendor som arbetar övertid i de uppmärksammade recensioner de skriver om modern musik, så är läget här ett annat och har alltid varit det.

Storbritannien är ett ledande och levande exempel på denna mångfald av estetiska riktningar och stilar. Här finns ingen inskränkande, bindande ingrediens – ingen falsk, utopisk, främmande ideologi som binder oss samman på det sätt som skolor växte fram på det europeiska fastlandet, i enlighet med ett bestämt politiskt initiativ som drev på och inspirerade utvecklingen. Denna mångfald leder till en "promiskuös" likgiltighet för den ideologiska modernismens grundläggande föreskrifter. Vissa särdrag i det klassiska avant-

SAMTIDSHARMONIER

gardet har absorberats under årens lopp, men många har lätt och utan problem avvisats.

Varför? Kan det vara så, till exempel, att det finns en större respekt för ideologi och intellektualism i allmänhet på kontinenten? Eller är det en ideologisk fetisch, snarare än respekt för intellektualism, som dominerar där? I Europa uppvisar man ofta en inbilsk

symfonik eller något besvärande hierarkiskt eller patriarkalt ur den europeiska historien. Spännande på sätt och vis, men med oroande osynliga implikationer.

I likhet med de visuella konsternas värld, där många former av traditionellt kunnande glömdes bort, på grund av en sorts själväckel. gick även musiken in i en ikonoklastisk fas. Men skillnaden mel-

Heltonsskalan.

stolthet över sin intellektuella kultur; men i själva verket är det en intellektuell kultur som kidnappats av en numera trött och sliten kosmopolitisk liberalism, som förlorat sin skärpa i en ny värld som till stor del inte förutsågs i det förra århundradets stora marxistiska, modernistiska, sekulära metanarrativ. Vi britter tenderar att vara mindre ideologiska till vår kulturella läggning och faller inte lika lätt för revolutionära strävandens glitter och glans. Räddningen för den musikaliska moderniteten i det här landet har på många sätt varit dess ointresse för regler och likgiltighet för utifrån ålagda ideologiska poser. Samtidens moderiktiga åsikter, härrörande från politik och filosofi, har haft ett begränsat inflytande på hur vi utformade vår musikkultur.

Inte desto mindre har den brittiska musikkritiken en tendens att se det som händer på kontinenten som överlägset det som sker på hemmaplan. Och man finner en mängd nedvärderande kommentarer om "brittisk provinsialism" i de jämförelser som musikkritiker gör mellan denna ö – och även USA – och modernismens högborgar på kontinenten. Vår egen musikaliska hantering av moderniteten, från Vaughan Williams och fram till idag, beskrivs som underlägsen och reaktionär jämfört med vad som händer på platser där en mer "revolutionär" stränghet har odlats. På ett orättvist sätt jämförs vad de uppfattar som Storbritanniens och USA:s sockenmentalitet med de intellektuella ambitioner som präglar musiken i Tyskland, Frankrike och Italien. Det finns alltså ett slags självföraktande, högdragen arrogans i vissa delar av vår kritikerkår. Intressant nog blir Frankrikes och Italiens "underjordiska" kompositörer – vars arbete går på tvärs mot den modernistiska ortodoxin – inspirerade av USA, där de ser ett helt annat panteon av 1900-talskompositörer. Deras berättelse om modernismen tar sin början med Ives och leder vidare till Aaron Copland, Carl Ruggles, Henry Cowell, Lou Harrison, Harry Partch, George Crumb, Terry Riley och särskilt Steve Reich och John Adams. Men så har européer också fått för vana att entusiastiskt vända sig till USA som ett attraktivt alternativ när de kullkastat sina egna, inhemska diktaturer och förtryck.

Från ett europeiskt perspektiv ses tonalitet, till exempel, som föråldrat och förkastligt. På sätt och vis är detta förstäligt, så tillvida som traditionella musikaliska värden, liksom alla traditionella värden, förkastades av de nya filosofiska, politiska och kulturella eliterna i Europa efter andra världskriget. Det fanns en känsla av att "den gamla kulturen" hade nått sitt slut; att den borgerliga europeiska kulturen hade misslyckats; att kristendomen som kittet för kontinentens kultur hade uttömts och lösts upp; och att det därför var en helt rimlig hållning för en ung konstnär att börja med ett oskrivet blad. Inga regler, inget sammanhang, ingen besudling från det förflutna. Man kan se detta inom politiken, och naturligtvis inom filosofin, men man ser det även inom musiken, i form av ett medvetet försök att driva ut varje form av besudling genom traditionen i musiken, vare sig det är tysk

lan musik och vissa av de andra konstarterna är att musik *behöver* hantverksskicklighet. Den kan inte existera utan den. Därför blev det hantverkaren inom kompositören – vare sig kompositören hette Boulez, Stockhausen eller Berio – som till slut tog över. Och denne hantverkare – konsthantverkare lika mycket som konstnär – var den som slutligen fick överhanden. Det var hantverksskickligheten och den tekniska visionen hos de ledande aktörerna inom den europeiska modernismen som överlevde för framtidens bedömning.

Mycket av debatten inom den moderna musiken kretsar kring "språket". Om man bejakar tonalitet, så ses detta av vissa som en bakåtsträvande gest. Till och med den som här betraktas som gatusmart och avancerad, som till exempel Mark-Anthony Turnage, ses i vissa europeiska kretsar som en reaktionär kompositör på grund av sin växelverkan med populärkultur, särskilt via jazzen. (I Europa skryter många med sin anti-amerikanism.) Men i hans verk finns också en modalitet och något pastoralt som kan spåras genom den brittiska musiken under det senaste århundradet; och detta är likaså något som det modernistiska europeiska sinne-
Som de klassiska modernisterna ser det lever vi i en period av kaos. De har förlorat debatten. Modernismens sak har undergrävts av traditionen, vars ström flutit vidare utan att sina.

laget föraktar – kanske för att det ses som nationalistiskt, provinsialt och bakåtsträvande, med ett ideal baserat på nostalgi. Till och med Harrison Birtwistles musik betraktas som "engelsk pastoralism" i det nyhetsfixerade modernistiska Europa. Han och flera andra brittiska kompositörer, däribland jag själv, publicerades tidigare på Universal Edition i Wien, som varit nära förknippat med modernismens framväxt från Webern till Boulez. Där försummade man sin Londonavdelning så starkt att alla uppföranden av deras brittiska namn på det europeiska fastlandet, i den mån sådana faktiskt kom till stånd, ordnades av representanten i London, den legendariske Bill Colleran.

Nostalgi ligger högst upp på en lista över brott som anses vara förbjudet område för tyska kompositörer efter andra världskriget, till exempel, eftersom beteckningen "nazist" kan användas för att slå ner på alla som avviker från ett manus vars implikationer pekar åt vänster och är radikalt antitraditionella. Jag minns mitt besök på Darmstadts berömda Sommarfestival för ny musik 1980, när varje verk med ett durackord möttes av burop. Det höll på att växa fram »

TEMA

en samlad strävan att undergräva Wolfgang Rihm, då sedd som den främste unga tyska "reaktionära" kompositören av den tidens uppåttstigande revolutionärer. Det är med både förundran och förtjusning som jag sett hur han och andra "konservativa" tyska kompositörer, som Detlev Glanert (och H. K. Gruber i Australien) sedan dess har stigit fram och vunnit internationell respekt, medan de marxistiska krypskyttarna försjunkit i glömska vad den bredare musikaliska publiken beträffar.

Och så har vi frågan om religion, som blivit ett så definierande slagfält inom många områden av kulturen och det offentliga livet. De liberala eliterna som kontrollerar kulturens och kritikens dominerande höjder hyser en instinktiv oro inför religion. De menar att den borde ha dött ut vid det här laget. Men historien har dragit dem vid näsan, eftersom detta inte har hänt och inte heller lär göra det. Detta är ännu ett exempel på hur 68:ornas en gång i tiden inflytelserika och tvärsäkra analys har visat sig

vara felaktig. Och det är ännu ett skäl till att den marxistiskt inspirerade modernismens profeter befinner sig på reträtt över hela fältet. De är förbryllade över den riktning världen tagit. Deras synsätt har inte segrat, och till och med inom den moderna musiken förhåller det sig så. Allt, inklusive vår förståelse av den senaste historien, är en öppen fråga. Som de klassiska modernisterna ser det lever vi i en period av kaos. De har förlorat debatten. Modernismens sak har undergrävts av traditionen, vars ström flutit vidare utan att sina.

Vad de nya ungtupporna sökte för egen del, under perioden efter andra världskriget, var en laboratoriekultur för musik. Eftersom allting var en öppen fråga, och eftersom all tradition – traditionell musik och kultur – var befläckt och, enligt dem, hade nått sitt slut, måste de gå in i ett "laboratorium" för att skapa något nytt. De satte stort värde på den obskurantism som blev resultatet: för om något var obskyrt så anknöt det inte till de traditionella och förlegade kulturella synsätt som enligt dem omhulldades av borgerskapet. Men ärligt talat så hade de mer än borgerskapet att bekymra sig för – det var hela världen. Och därför undvek deras laboratorieexperiment, som på många sätt var förståeliga och spännande i sin egen rätt, medvetet de aspekter av musikalisk kommunikation som är grundläggande, universella aspekter av människans villkor. De ville, nästan som Röda khmererna, bygga upp en ny kultur ur skärvorna – samma misstag som modernister och marxister inom musik och politik har gjort alltsedan dess.

Det som under efterkrigsåren började som en dödligt allvarlig utmaning mot traditionen och en duchampsk provokation, är nu helgat inom den akademiska världen och den officiella kulturen. För att ta ett exempel så blev jag av en festival för ny musik i Hannover ombedd att ställa upp som domare i en kompositionstävling, vilket jag tackade ja till. Alla var beredda att skicka in sina partiturer. Men så upptäckte jag den uppgörelse som låg bakom, nämligen att de "ansedda professorer" som ombads delta i panelen fick sin musik spelad vid festivalen. Det visade sig emellertid att ingen musik av mig skulle framföras. När mina representanter frågade varför, var förklaringen i princip att "vår festival för ny musik är inte en plattform för tonala och konservativa kompositörer". Varför hade man då bett mig att fungera som domare? Jag drog mig ur.

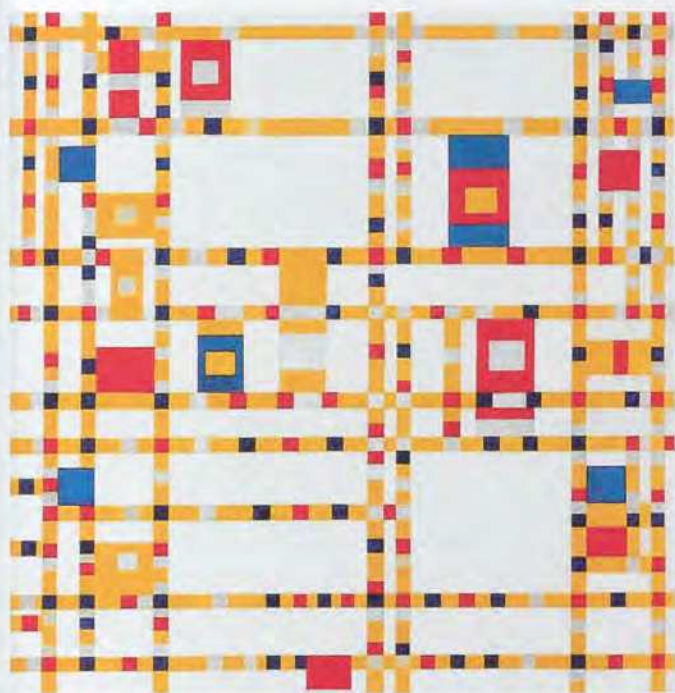
Den modernistiska hierarkin är fortfarande så mäktig i sådana forum som tyska radiostationer och på tyska och franska festivaler för ny musik att den fungerar som en politbyrå. Och liksom alla effektiva politbyråer från senare tid ser man religionen som en fiende som måste konfronteras och besegras. Detta är anledningen till att religionen ofta retuscheras bort från officiella tolkningar av nyare musikhistoria. Här finns emellertid en omfattande okänd historia som är värd att titta närmare på.

Allt går tillbaka på Wagner. Även om han var en okonventionell religiöstänkare, så var hans absoluta ideal ett sökande efter det heliga.

Filosofen Roger Scruton utforskar detta tema i *Death-Devoted Heart: Sex and the Sacred in Wagner's Tristan and Isolde*.

Denna opera fick ett djupgående inflytande, inte bara på den moderna musiken utan även på andra former av moderniteten. De senaste 100–150 åren har sett en stadig ström av ledande kompositörer som på olika sätt varit djupt religiösa män eller kvin-

SAMTIDSHARMONIER

Piet Mondrians *Broadway Boogie-Woogie*, målad 1943.

nor. Stravinskij, som var lika konservativ i sin teologi som han var revolutionär i den musik han skapade, hyste en storkärlek till den katolicism han fann i väst liksom till sin egen ortodoxa tradition. Han skrev mässor, han skrev liturgisk musik. Han var troende.

Schönberg, den stora modernistiska ikonen, omvände sig på nytt till en praktiserande judendom när han flydde från Tyskland 1933, och utvecklade ett mystiskt perspektiv, besatt av de filosofiska sambanden mellan tystnad och musik. Religiösa ämnen blev allt viktigare för honom under de sista decennierna av hans liv. Detta var skälet till att John Cage valde att studera för Schönberg och sedan gick sina egna religiösa vägar genom sin upptäckt av de orientaliska religionerna. Det intressanta med John Cage, och hans estetik uppbyggd kring tystnad, oväsen och musik, var att han mest notoriska eller berömda stycke, "4'33", som är 4 minuter och 33 sekunder av tystnad – ett slags retorisk gimmick kunde man säga, men på många andra sätt en verklig utmaning mot kulturen – ursprungligen bar titeln *Silent Prayer*.

Till och med en person som Cage var alltså i grunden in dragen i detta ständiga sökande efter det heliga. Och sedan har vi Messiaen, katolik som alla vet, och som i allt han skrev präglades av en teologi och sin personliga tro. Det är intressant att notera hur besvärade många kontinentala kommentatorer blir när de måste diskutera denna helt centrala aspekt av hans verk. Många föredrar att se det som en excentrisk personlig svaghet, nästan irrelevant för den musik han skapade. Andra, mer fientliga, anklagar honom för propaganda, predikande och antisemitism.

Och i Storbritannien har vi gestalter som Britten, med sin sociala anglikanism och sitt plågade andliga sökande, som pekar på en djupt religiös modernitet. Till och med hos Tippett, som alltid beskrev sig själv som agnostiker, kan man skönja en djup mysticism i hjärtat av hans verk. Det är fascinerande att han valde att tonsätta en text av Augustinus. Återigen finns här en historia som återstår att berätta.

Sedan järnridån föll har vi blivit medvetna om en hel rad kom-

positörer i spåren efter Sjostakovitj. Schnittke och Gubajdulina – djupt religiösa kompositörer, som omfattar katolicismen men också håller ortodoxin levande, och rentav har ett intresse även för islam. Arvo Pärt från Estland, Kancheli från Georgien, Gorecki från Polen – det är nästan som om det löper ett konstant tema genom hela den moderna musikens utveckling, att sökandet efter det heliga har blivit en del av den breda musikaliska modernismen. Detta är en stor utmaning för dem som försöker sudda ut religionen från historien och säga att den inte är viktig.

Jag fick en ögonvittnesrapport från en akademisk styrelse som planerade en bok om musiken under 1900-talet. De höll på att gå igenom en lista över rubriker och volymer – musik och nationalism, musik och genus förstås, musik och anti-imperialism etcetera. Någon föreslog musik och religion, vilket förkastades omgående och fullständigt – det fanns ju inget att skriva om!

Den mer omfattande diskussionen här handlar emellertid om mer än religion, naturligtvis, och rymmer förvisso mer än en direkt jämförelse av den anglosaxiska sfären och det "gamla Europa", som George Bush kunde ha formulerat det. Storbritannien har alltid varit janushövdad i sitt sätt att kunna absorbera idéer från både Europa och USA. Detta har givit oss förmågan att ta fasta på det som är bra och avvisa det övriga, från båda håll. Vi har emellertid också möjligheten att göra motsatsen. Men vi har en bra position när det gäller objektivitet och distans för att bedöma utvecklingsdrag och möjligheter på det kulturella området. Många känner nu att inflytandet från den internationella vänstern är i färd med att minska. Denna kulturella och politiska rörelses förmåga att forma samhället enligt sina klassiska principer och utforma finkulturen till sin egen avbild håller snabbt på att upplösas. Därför kommer den dominerande högmodernismen, ett av dess mest brådmogna barn, oundvikligen att falla sönder.

Vanligen fylls sådana vakuum av den amerikanska fria marknads-kulturens otyglade och fördummade populism. Det är ingen vacker syn och inget välkommet resultat. Men det finns andra vägar. (Jag

drar mig för att använda uttrycket "en tredje väg", då hela poängen med det brittiska bidraget till modern musik är själva mångfalden av olika alternativ.) Under en tid nu har brittiska kompositörer blomstrat i en öppen,

odogmatisk miljö, som den nya generationen av kompositörer i andra länder avundas dem. Vi har följt friare vägar, genom en nödvändig balansering av tradition och modernitet. Gradvis har man till och med i Europa fått upp ögonen för den mångskiftade rikedom hos brittiska kompositörer, från Maxwell Davies och

Därför kommer den dominerande högmodernismen, ett av dess mest brådmogna barn, oundvikligen att falla sönder.

Birtwistle via mellangenerationen med Knussen, Casken och Judith Weir till förbluffande uppfinningsrika yngre gestalter som Thomas Ades. Deras verk spelas numera ofta i städer som Berlin, Amsterdam och Paris. Efter en tid när vi betraktades som dilettantiska, excentriska outsiders är det nu själva bredden av musikaliskt tänkande här som tilldrar sig fascinerad uppmärksamhet. Personligen kan jag bara känna lättnad och tacksamhet över att ha vuxit upp i en miljö med ett så välgörande inflytande.

James MacMillan är kompositör och dirigent.

Han är aktuell med en ny violinkonsert som hade premiär den 12 maj med den ryske virtuosen Vadim Repin samt London Symphony Orchestra.

Den världsberömde litteraturkritikern **George Steiner** är ytterst negativ till utvecklingen inom humaniora. Specialiseringen leder fram till en intellektuell "gettofiering".

Av Erik W Larsson

»Picasso bryddde sig inte om teori«

Övriga meriter åsido kan George Steiner skryta med att ha deltagit i världens kanske kortaste anställningsintervju. När han 1969 sökte en fast tjänst vid Cambridge University inledde arbetsgivaren intervjun med att läsa upp följande mening ur en av Steiners egna essäer: "Att skjuta någon för att du är oense med honom om Hegels dialektik är trots allt att hedra den mänskliga anden." Han frågade Steiner om denne verkligen hade skrivit raden i fråga och om han menade allvar. Steiner svarade jakande på bägge frågor och intervjun var därefter över.

Steiner fick förstås inte jobbet, men hämtade sig väl karriärmässigt – kort därefter erbjöds han Edmund Wilsons gamla jobb som *New Yorkers* litteraturrecensent. Under de följande fyrtio åren har han undervisat vid några av världens mest prestigefyllda universitet och gjort sig ett namn som Europas kanske främste, eller åtminstone mest uppmärksammade, litteraturkritiker.

Förutom kritik inkluderar hans produktion översättningar, noveller, poesi och essäer på alla tänkbara teman samt en bästsäljande roman, den kontroversiella *The Portage to San Cristobal of A.H.* Efter att ha avslutat sin professur vid Harvard 2002 har han turnerat över hela världen som föreläsare samt regelbundet plockat upp nya hedersdoktorat, av vilka han idag har fler än många av oss har pensionspoäng.

Om igelkotten kan en stor sak och räven många små saker kan vi bara dra slutsatsen att George Steiner är en unik korsning mellan de båda som, till skillnad från bägge arter, elokvent kan redogöra för sina kunskaper på fyra olika språk.

Jag fick möjlighet att tala en stund med George Steiner i samband med ett besök vid Karolinska institutet, dit han var inbjuden som gästföreläsare.

Erik W Larsson (EWL): Som tema för ditt föredrag valde du döden. Var det ditt eget val?

George Steiner (GS): Ja. Det var en del av en föredragsserie på temat "Vad är livet?", så jag tänkte att åtminstone ett av föredragen skulle representera den andra sidan.

EWL: Är döden något du tänker på ofta?

GS: Självklart. Jag är snart 81 år gammal, så döden finns alltid där.

EWL: Du har förutom din litterära karriär också en vetenskaplig bakgrund, och du talar ofta om vikten av att minska klyftan mellan de "två kulturerna" [den vetenskapliga och den litterära] som C P Snow talade om för femtio år sedan. Varför är det så viktigt?

GS: Jag tror egentligen att Snow ignorerade den mest grundläggande klyftan. Inom humaniora tillhör 90 procent av allt som vi undervisar, studerar och läser gårdagen. Inom vetenskapen tillhör allting morgondagen. Vetenskapen befinner sig i början av sin historia. Om vi skulle postulera att det i framtiden ej kommer att finnas någon ny Dante, Shakespeare, Mozart, Bach eller Michelangelo så går det ej att bevisa, en sådan figur skulle mycket väl kunna dyka upp imorgon bitti. Men vi tror förstås inte att något sådant kommer att inträffa. Det är en mycket komplicerad fråga. I väst har vi en stark känsla av att de stora estetiska, konstnärliga, musikaliska landvinningarna tillhör det förflutna. Inom vetenskapen, däremot, innebär varje dag något nytt. Det tror jag är den mest grundläggande skillnaden, en skillnad som vi har svårt att förhålla oss till psykologiskt.

EWL: Mitt personliga intryck är att klyftan bara blir större, att naturvetare har allt mindre intresse för humaniora.

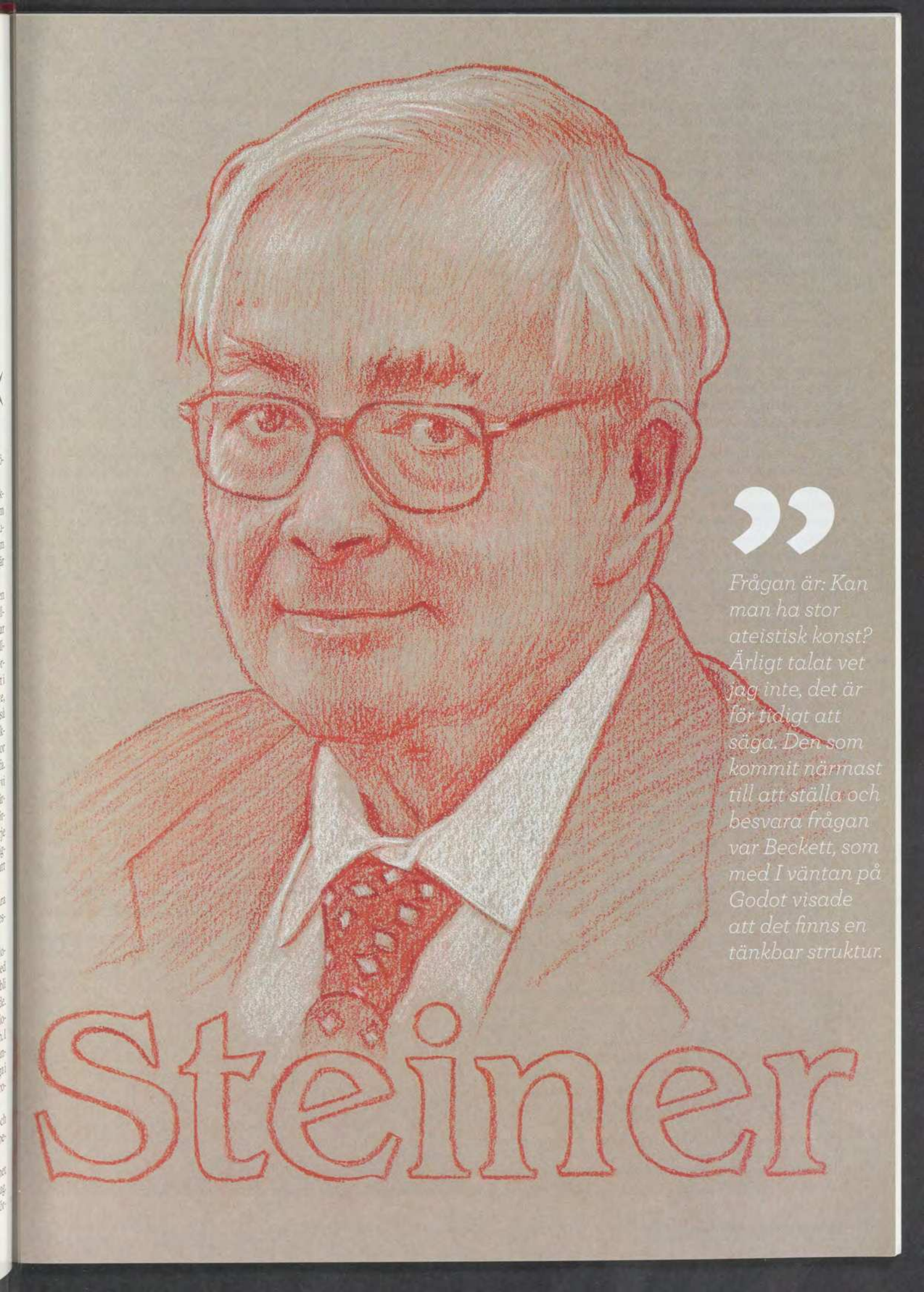
GS: Det är sant. Om inte humaniora, social filosofi och historieteori kan göra sig mer bekanta med den vetenskapliga sfären så kommer de snart att bli rent museala ämnen. De kommer att bli förlegade. Det finns redan en stor risk att vi inom humaniora kommer att bli museiintendenter hela bunten. I mitt föredrag påpekade jag till exempel att organtransplantationer kommer att bli mycket vanliga i framtiden och att vi trots detta inte har en enda roman eller stycke poesi som rör detta ämne.

EWL: Du har ofta kritiserat litterär teori och postmodernism. Vilken roll tror du att de har spelat i humanioras sentida förfall?

GS: Storhetstider för teori infaller i allmänhet under perioder då produktionen är mycket svag. Epoker som präglas av ett starkt kreativt självför-

Om inte humaniora, social filosofi och historieteori kan göra sig mer bekanta med den vetenskapliga sfären så kommer de snart att bli rent museala ämnen.

”

Frågan är: Kan man ha stor ateistisk konst? Ärligt talat vet jag inte, det är för tidigt att säga. Den som kommit närmast till att ställa och besvara frågan var Beckett, som med *I väntan på Godot* visade att det finns en tänkbar struktur.

Steiner

troende har inget behov av teori. Herr Joyce och herr Picasso brydde sig inte om teori.

EWL: Du har också klagat över att "specialisering har nått idiotiska höjder" och att "lärd liv kastas bort på repetitiva bagateller". Skulle du kunna utveckla det?

GS: För att få jobb och befordras inom akademien har människor med tiden börjat arbeta inom mindre och mindre områden och tagit färre och färre risker. Det förekommer numera löjligt mycket plagiering och miljoner doktorsavhandlingar skrivs varje dag på samma eller likartade ämnen. Våldigt många unga letar desperat efter en väg in i den akademiska världen, och det blir bara värre. Vi befinner oss nu i en mycket svår kris, där humaniora kommer att skäras ner betydligt. Det finns dock de som menar att det är hög tid för sådana åtgärder. Antalet människor som är tillräckligt utrustade intellektuellt och psykologiskt för att syssla med ren, humanistisk forskning är mycket mindre än vad den senaste akademiska inflationen har låtit påskina. Så man skulle kunna se optimistiskt på saken och säga att den närmaste tiden nog kommer att bli ganska otrevlig, men att det som kommer ut i andra änden förhoppningsvis kommer att vara närmare sanningen än det vi har idag.

EWL: När någon i din ställning anklagas för att vara elitist är det antingen för att de säger att alla människor borde läsa Kant, Spinoza, Joyce och Proust eller för att de säger att väldigt få människor borde läsa Kant, Spinoza, Joyce och Proust. Av dina tidigare uttalanden att döma hör du till den senare kategorin.

GS: Ordet "borde" är fel, det ska vara "kan". Elitism betyder helt enkelt ypperlighet, och det handlar om hoppet om att dela med sig av något ypperligt. Spinoza sade själv att det som är ypperligt alltid är svårt, och det är sant. Jag är själv oförmögen att syssla med högre matematik, vilket innebär att en hel tankevärld för mig är helt otillgänglig. Att läsa Platon, Kant eller Spinoza är också mycket svårt. Det är inte något som alla människor vill göra, och det borde finnas maximal frihet för olika smaker och olika passioner. Huvudsaken är att vi ger var och en möjlighet och utrymme att utveckla sitt inre liv på sitt eget vis. Under 1800-talet förekom perioder då stor, klassisk litteratur sammanföll med massmarknaden; Victor Hugo och Charles Dickens var båda bästsäljare. Idag går fler människor på museer och klassiska konserter än någonsin. Vi befinner oss inte nödvändigtvis i en period av storartad litterär produktion, men vi får komma ihåg att väldigt få historiska epoker är framstående inom varje tänkbar konstform. Vi får också komma ihåg att medier kan vara ett kraftfullt verktyg för utbildning. Katastrofen ligger i vad jag brukar kalla för "pengarnas fascism", det vill säga det faktum att medier idag nästan uteslutande används i pekunjära syfte. Det bästa exemplet, antar jag, är Berlusconi's regering. En pengarnas fascism är på många sätt lika stark, eller till och med starkare, än politisk och ideologisk fascism. Idag handlar allt om att tjäna så mycket pengar som möjligt. Även detta kan förstås ha sina positiva sidor. Amazon.com kan idag leverera en bok till vem som helst på jordklotet inom ett par dagar. Det utgör ett hot mot bokhandlare och boktryckeri i traditionell mening, men är av enorm hjälp för läsaren. Det finns alltid två sidor, och vi är alltid på tok för otåliga med att få fram en klar och ensidig bild av en ny utveckling.

EWL: Fast på 1800-talet kunde man ju som sagt tjäna stora pengar på att publicera Dickens och Hugo, så har inte pengar alltid utgjort en viktig faktor i sammanhanget?

GS: Men varför vill du tjäna en massa pengar? Det är troligen den tråkigaste aktiviteten i hela världen. Om du endast vill tjäna pengar

så är det förstås helt i sin ordning, men låtsas då inte vara del av den intellektuella världen. Bara medge att du är bankir och att du vill tjäna en massa pengar. Det är en väldigt sorglig syn på livet, men tyvärr har många av våra mest begåvade unga, fram till den senaste krisen, endast visat intresse för pengar. Hellre än att ge sig in i den intellektuella eller politiska sfären har de valt att bli affärsfolk. En utmärkt konsekvens av den finansiella katastrofen är att den har fått många unga människor att fundera en extra gång över vad det egentligen innebär att vara en bankir eller börsmäklare, och fråga sig om detta verkligen är ett idealiskt yrkesval.

EWL: Du har ofta klagat över "gettofieringen" av humaniora och dess indelning i nya discipliner såsom etniska studier, afro-amerikanska studier, etcetera. Vari ligger problemen med en sådan indelning?

GS: Det finns grupper av människor där ute som vi vill hjälpa, men istället för att öppna dörrar för dem så stänger vi inne dem i getton såsom etniska studier och feministiska studier. De har blivit inlåsta i sina egna små världar. Detta kommer dock att förändras; många av de första fakulteter som stängs ned i samband med nedskärningar av amerikanska och brittiska universitet är de som sysslar med denna typ av "gettostudier".

EWL: Den specialisering som du talar om, är den inte oundviklig i dagens samhälle? Är det inte otänkbart att en tänkare idag helt skulle kunna dominera ett eller flera områden såsom Marx eller Freud gjorde?

GS: Det sägs att den sista människan på jorden som fullkomligt

dominerade inom såväl humaniora som vetenskap var Leibniz. När jag i min ungdom arbetade vid Institutet för avancerade studier vid Princeton så skulle man nog kunna säga att Oppenheimer fullkomligt dominerade inom vetenskap, åtminstone i den bemärkelsen att han alltid visste vem han kunde fråga för att få svar på allt. Idag är det förstås helt omöjligt. Vi har dock sett en hel del fantastiska individer under 1900-talet; Claude Lévi-Strauss, till exempel, förändrade många aspekter av kultur och filosofi. Men Freud, Marx, Einstein, Nietzsche och Darwin är *sui generis*, väldigt sällsynta figurer. De kommer säkerligen att inta andra former i framtiden. Men alla områden av våra liv; politik, sociologi, juridik; allt kommer att påverkas av de nya genetiska teknikerna. För att förstå den våldsamma debatt som pågår världen över om kloning, dödshjälp och artificiell insemination krävs en grundläggande vetenskaplig allmänbildning. Det finns annars en risk att de som är bäst kvalificerade, biologer, läkare och vetenskapsmän, ej kommer att ha tid att delta i den politiska debatten. Vi behöver ledning och guidning; någon som kan förklara för oss vad för värld vi håller på att äntra.

EWL: Många tidningar skär idag ner sina litteratursektioner. Är detta en tragisk utveckling?

GS: Tidningar är trögen på väg ut. Dagens unga människor läser inte tidningar, de skickar sms, tittar på sina Blackberries, etcetera. Jag misstänker att även televisionen är på väg ut, eller åtminstone på väg att reduceras till ett rent underhållningsmedium. Dagens unga människor får inte sin information via tv. Internet är idag mäktigare än vilken ideologi som helst. Konflikten mellan Google och den kinesiska regeringen är betydligt mer intressant än alla andra diplomatiska förvecklingar i den delen av världen.

EWL: En vanlig kritik riktad mot dig är att dina föreläsningar ofta är svårbegripliga och fullsmockade med esoteriska referenser. Jag var därför förvånad över hur lättfattligt ditt föredrag inför medicinstudenterna var. I ett skede märkte jag till och med att du var på väg att säga "ontologisk", men ändrade dig i sista sekund och använde ordet "essentiell" istället. Har du med åren blivit mer villig att anpassa innehållet i dina föreläsningar efter publiken?

GS: Femtiotvå års undervisning över hela världen har lärt mig att anpassa mitt språk efter mina åhörare. Det viktigaste är att kasta bollen på ett sådant sätt att den befinner sig ett par centimeter ovanför åhörarens hand, så att man tvingar honom att sträcka på sig. Inte så högt så att han blir modstulen, men inte heller så lågt att det är enkelt för honom att fånga den. Jag har studenter på alla fem kontinenter som sedermera blivit lärare; en gigantisk familj som jag i stor utsträckning fortfarande har kontakt med. Det är det mest spännande med den här typen av arbete. Jag har haft en väldigt tur.

EWL: I din andra bok *The Death of Tragedy* postulerar du att modernism och agnosticism har förstört tragedin som konststart. I ett försök att kvantifiera konstnärliga och vetenskapliga framsteg ge-

nom historien, drog sociologen Charles Murray slutsatsen att *all* stor konst är beroende av en stark gudstro. Tror du att detta stämmer, att stor konst är omöjlig utan Gud?

GS: Den religiösa passionens och symbolikens tillbakagång har förstärkt till stor del försvagat och underminerat den västerländska konstens struktur. Frågan är: Kan man ha en stor ateistisk konst? Årligt talat vet jag inte, det är för tidigt att säga. Den som kommit närmast till att ställa och besvara frågan var Beckett, som med *I väntan på Godot* visade att det finns en tänkbar struktur. Förekomsten av författare som Beckett och Pinter indikerar att det finns en potential för en ny symbolik och nya stora metaforer, men det är som sagt för tidigt att avgöra.

EWL: Tror du att det finns någon poesi eller prosa skriven under den senare delen av 1900-talet som fortfarande kommer att läsas om hundra år?

GS: Absolut. Vi kommer att fortsätta läsa Salingers *Räddaren i öden*, vi kommer att läsa Saul Bellow och Philip Roth, och så förstås de stora kvinnliga romanförfattarna. Författare som vi inte läser för närvarande kommer också att komma tillbaka. Frågan är snarare om vi kommer att läsa böcker över huvud taget eller om vi alla kommer att sitta framför små skärmar. Allt fler unga människor har idag stora svårigheter med att sitta själva och läsa i tystnad. Det är det stora problemet. Men se det så här: läsning på egen hand i tystnad började på Augustinus tid, så vi har haft ungefär två tusen år av läsning, vilket är ganska bra. Denna period föregicks i sin tur av hundratusentals år av muntlig berättartradition. Jag är övertygad om att framtiden kommer att ge oss nya former. Det finns ingen poäng med att inbilla sig att saker kommer att fortsätta oförändrade för alltid. Jag skulle personligen inte kunna tänka mig en värld utan läsning i tystnad, men det är tydligt att dagens unga människor inte känner likadant. De skapar sina egna virtuella världar. Många barn klarar idag av att hantera komplexa logiska resonemang på datorer, såsom Mandelbrot-fraktaler, något som vi vuxna inte klarar av. När man talar med ett sådant barn framgår inte sällan att det aldrig någonsin läst en bok. Man säger till barnet: "Du är illitterat!" och det svarar "Du är illitterat!". Sådana här saker är meningslösa att melodramatisera. Enorma förändringar är på gång och vi får försöka hantera dem bäst vi kan.

EWL: Finns det några nu aktiva författare som du betraktar som särskilt lovande?

GS: Massor. Men framför allt tycker jag att vi har många starka poeter för närvarande; Seamus Heaney, Paul Muldoon, Derek Walcott och så förstås Carol Ann Duffy, vår nya brittiska nationalskald. Offentliga uppläsningar av poesi har fått ett stort uppsving på sistone, vilket förstås var hur allting började. I mångt och mycket har Homeros mer gemensamt med dagens poeter än han har med Flaubert och Proust. På så sätt är jag en optimist. ✱

27/9 Bibelresa i Aposteln Paulus fotspår i Turkiet.

12 dagar. Svensktalande lokalguide.
Kaplan är Göran Simonsson.

8/10 Lourdes & Nevers i S:ta Bernadettes fotspår.

9 dagar. Flyg till Barcelona och buss hem genom Europa.
Kaplan är sjukhuspräst Fr. Anders Nilsson.

28/9 Santiago de Compostela

Unik 10-dagars pilgrimsresa med buss genom Europa i den heliga Birgittas fotspår.
Start i Vadstena med några kortare etapper till fots.
Flyg hem från Madrid.
Reseledare är författare Jan Folkegård
och kaplan är Staffan Ljungman.

PILGRIMSRESOR

0431 - 18589 www.pilgrimsresor.nu 046 - 150590
engelholm@pilgrimsresor.nu lund@pilgrimsresor.nu

Ett bisarrt barn av sin tid

För ett sekel sedan hyllades Otto Weininger av bland andra August Strindberg och Karl Kraus. För att kunna läsa honom idag måste man försöka frigöra sig från vår tids värderingar.

Av Tobias Dahlqvist

Vissa tänkare uppnår i sin samtid en storhet som framstår som helt obegriplig i efterhand. Jag för min del är beredd att satsa arvodet för denna artikel på att Slavoj Žižeks eller Pierre Bourdieus försäljningssiffror kommer att väcka stor förundran bland 2050-talets filosofihistoriker. Inte sällan framstår denna kategori tänkare i eftervärldens ögon bara som banala, men någon gång snarare som bisarra.

Den österrikiske filosofen Otto Weininger (1880–1903) hör avgjort till den senare skaran. Det finns för all del fog för det: Weininger var bisarr, och utvecklar ett system med en hel del obehagliga element. Dock framstår Weininger ofta som mer bisarr och obehaglig än han egentligen förtjänar eftersom han läses slarvigt och tendentiöst. Eller inte alls. Weininger hör till dem som kommenteras i långt högre grad än de läses. Den som gör sig besväret att arbeta sig genom de 600 kompakta sidor som hans huvudverk *Geschlecht und Charakter* ("Kön och karaktär", 1903) uppgår till, finner att Weininger var precis så antisemitisk och så kvinnofientlig som han gäller för att vara. Men inte alls på det sätt som antisemitismen och antifeminismen bland hans samtida vanligen yttrade sig.

Weiningers livsöde har i hög grad ställt sig i vägen för hans verk. Han tillhörde alltså de unga dödas skara. Han tog dessutom sitt liv, och det på ett utstuderat teatraliskt sätt. Han hyrde ett rum i det hus på Schwarzspaniergasse 15 i Wien där Beethoven (en av hans konstnärliga hjältar) dog. Natten till den 3 oktober 1903 sköt han sig i hjärtat.

När tongivande intellektuella som Karl Kraus och August Strindberg efter Weiningers död skrev dödsrunor som prisade hans gärning växte uppmärksamheten kring honom; till 1947 gavs inte mindre än 28 upplagor av boken ut. Till Strindberg hade Weininger skickat *Geschlecht und Charakter* när den gavs ut, och även om han inte förefaller mer än bläddrat i den utbrast han entusiastiskt att den svåra könsfrågan nu äntligen var löst. Senare skall Adolf Hitler ha kallat Weininger för den ende hederlige juden: detta eftersom han tog sitt liv när han insåg vad det innebar att vara jude. Lägg därtill en sexualitetsfientlighet av det sexualitetsbesatta

slaget och rykten om psykiska sjukdomar så inser man lätt att vi här har rätt många av de element som legender skapas av. Och i litteraturen om honom finner man flera försök att förklara Weiningers verk genom hans förment sjukliga psyke. Särskilt fantasifull är den norske psykoanalytikern David Abrahamsen, som utifrån rykten om storleken på Weiningers kön sluter sig till att han antagligen led av schizofreni, vilket får tjäna som förklaring till hans filosofis särprägel.

Geschlecht und Charakter är den bok som Weiningers berömmelse vilar på. Eftersom han dog vid 23 års ålder må det vara honom förlåtet att han inte hann ge ut något mer. Efter Weiningers död gavs en samling essäer och aforismer ut med titeln *Über die letzten Dinge* ("Om de yttersta tingen", 1904). Nyligen har en tidig version av hans förkomna doktorsavhandling *Eros und Psyche* getts ut. Men *Geschlecht und Charakter* är huvudverket.

Grundbegreppen i *Geschlecht und Charakter* är man och kvinna. Dessa ord används dock inte för att syfta på män och kvinnor i ordens vanliga mening: för Weininger är de idealtyper som ingen når fram till. Oftast, åtminstone till en början, använder han bokstäverna M (för Mann) och W (för Weib, kvinna) för att beteckna den rena manligheten respektive kvinnligheten. Alla människor bär på både M och W, i varierande grad. Med periodens begreppsbruk talar Weininger därför om en universell bisexualitet: alla människor är mer eller mindre androgyna. Andelen M och W är heller inte konstanta: graden av manlighet och kvinnlighet kan mycket väl variera över ett människoliv. Weininger hyste långtgående vetenskapliga anspråk för sin filosofi. Boken börjar med en biologisk del där han i anslutning till en lång rad av samtidens vetenskapliga auktoriteter (Havelock Ellis är särskilt viktig, i bokens senare delar också Freud och Cesare Lombroso) försöker visa att det på cellnivå finns skillnader mellan könen. Grunden till denna del av boken utgjordes av den doktorsavhandling den 22-åriga Weininger lade fram våren 1903.

Kvinnan, i sin idealtypiska gestalt, är ren sexua-

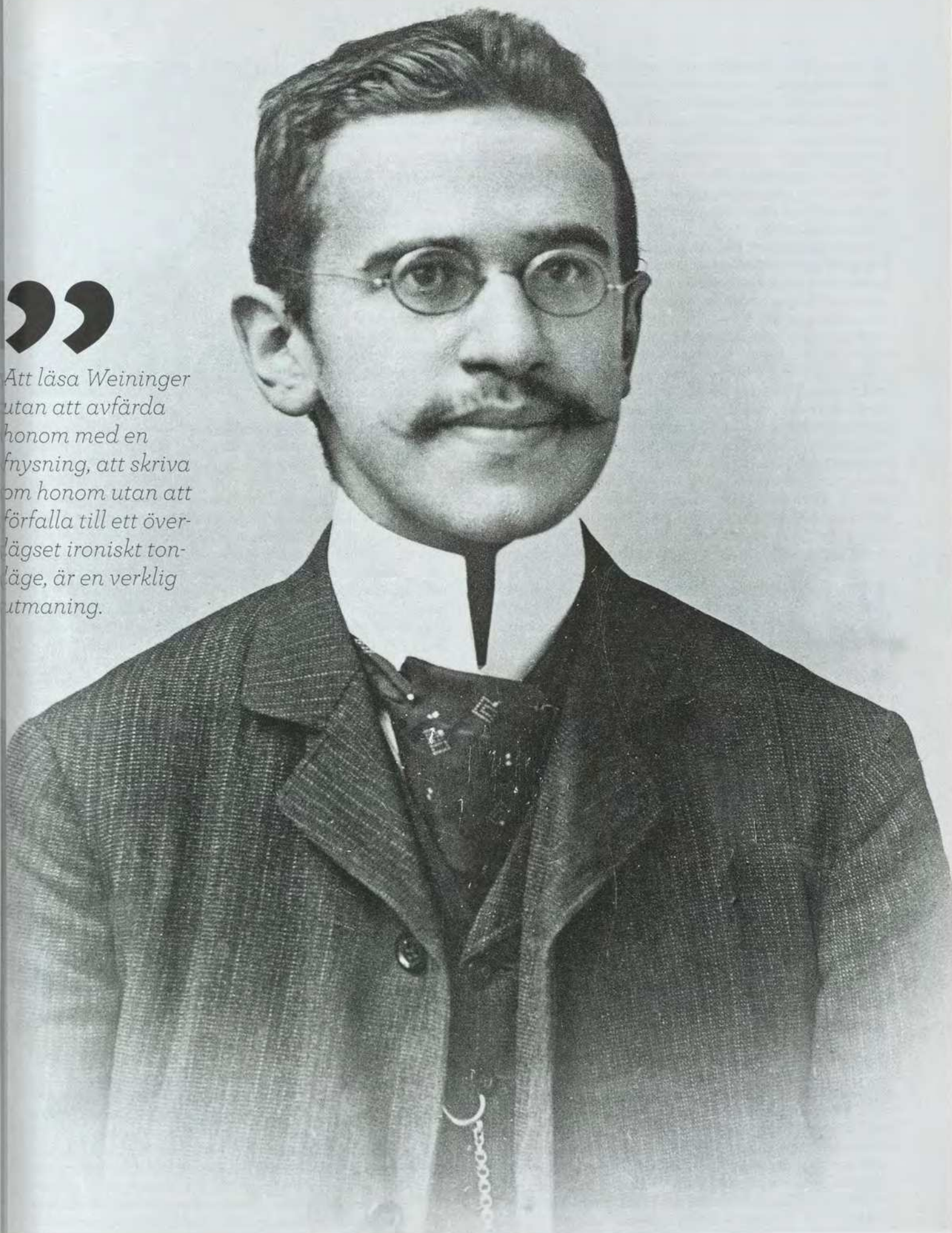
Ett av få foton på Otto Weininger.

FOTO: GETTY IMAGES

Tobias Dahlqvist
är fil dr i idéhistoria.
Hans senaste bok är
Nietzsche and the Philosophy of Pessimism
(2007).

”

Att läsa Weininger
utan att avfärda
honom med en
fnysning, att skriva
om honom utan att
förfalla till ett över-
lägset ironiskt ton-
läge, är en verklig
utmaning.

litet, menar Weininger; mannen däremot är rent geni. Kvinnan saknar ett högre jag, hon saknar individualitet och själ, och saknar därför förmågan att förstå exempelvis moralen. Kvinnan bär därför på en "ontologisk förljugenhet": hon är oförmögen att förstå skillnaden mellan sanning och lögn; om det hon säger råkar motsvara de faktiska förhållandena är det därför i Weiningers ögon moraliskt sett inte fråga om sanning. Kvinnan saknar också förmågan till såväl gemenskap som ensamhet; och hon kan heller inte vara olycklig. I grunden är kvinnan som Weininger skildrar henne inget annat än ett flockdjur.

Att läsa Weininger är inte helt lätt. Olika tänkare bjuder som bekant på väldigt olika svårigheter: här är det inte som hos exempelvis Kant komplexiteten i systemet eller som hos Heidegger den groteska begreppsapparaten som är problemet, utan att hans tänkande så till den grad skär sig mot vår tids värderingar att det nästan är hopplöst att ta honom på allvar. Att läsa Weininger utan att avfärda honom med en fnysning, att skriva om honom utan att förfalla till ett överlägset ironiskt tonläge, är en verklig utmaning. Man måste dock ta strid mot dessa tendenser. Weininger är en misogyn och antisemitisk tänkare. Mycket litet är dock uppnått när man konstaterat detta: hans misogyni är liksom hans antisemitism helt explicit. Att förstå honom handlar i hög grad om att undvika den moralisk-politiska läsa som man så lätt hamnar i när man ställs inför någon vars värderingar så avviker från vår tids. Endast på så sätt kan man hoppas få grepp om vad det var som gjorde att Weininger nådde sådan berömmelse. För bortsett från att figurer som Strindberg och Kraus prisade Weininger – författare med delvis samma syften – så intresserade sig också till exempel Laura Marholm för honom.

Kvinnan är för Weininger ett biologiskt väsen. Detta är själva grundpremisen för hans bok. Hon kan därför förstås på biologisk väg, medan mannen äger de högre fakulteter som möjliggör sådant som moral, skönhet, kärlek och gemenskap, fakulteter som Weininger med Kants terminologi betecknar som ett intelligibelt jag. Mannen transcenderar därför biologin.

Eftersom kvinnan alltså saknar ett högre jag är hon i Weiningers ögon helt nöjd med att behandlas som ett objekt: "Kvinnan vill inte bli behandlad som *subjekt*, hon vill ständigt och på alla sätt – detta är just hennes kvinnovara – endast förbli *passiv, känna en vilja rikad på sig*, hon vill varken fruktas eller skonas, hon vill inte aktas. Hennes behov är tvärtom endast att begäras som kropp, och endast att ägas som främmande egendom." I den mån en kvinna hyser en strävan efter något annat än detta (intellektuella eller emancipatoriska strävanden) så är det den manliga delen hos henne. Intressant nog får det Weininger att – på sitt sätt – bejaka kvinnoemancipationen. Vi återkommer till det.

Weininger delar in kvinnan i två huvudkategorier (viljan till dikotomier är ett återkommande drag i hans tänkande). Kvinnan är antingen moder eller sköka. Återigen är det fråga om idealtyper som ingen faktiskt existerande kvinna når fram till: alla kvinnor har litet av båda i sig (och alla män också: den kvinnliga komponenten i en man består av både moder och sköka). Kvinnligheten, idealtypen W, är som sagt ren sexualitet. Huruvida man hör till kategorin moder eller kategorin sköka beror på vad sexualiteten har för mål. Hos modern är fortplantningen målet; hos skökan är det njutningen. Eftersom kvinnan saknar individualitet är det inte för någon av kategorierna någon huvudsak att det är just jag som njuter eller fortplantar mig. En idealtypisk kvinna vill att

människor skall bedriva könsungädda; vem det är som gör det är av mindre betydelse.

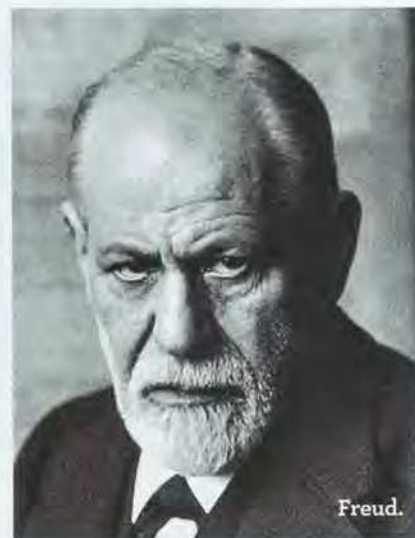
Weininger värderar skökan högre än modern. "De andligen högst utvecklade kvinnorna, alla som på något sätt blir mannen till *musa*, hör till de prostituerades kategori [...]" Detta hänger samman med att endast sådana män som inte har något behov av andlig produktivitet kan känna sig sexuellt attraherade av modern." Argumentet är i grunden lånat från Platon. De lägre utvecklade människorna strävar efter odödlighet genom att föda barn; de högre själarna gör det genom att föda andliga barn, tankar. Hos Platon är det skönheten hos en ung gosse som förlöser tanken hos den förläskade mannen; hos Weininger lockar skökan fram tanken på ett motsvarande sätt.

Skönheten innebär för Weininger att man projicerar sina egna ideal på en annan människa; man projicerar det som man strävar efter men inte når fram till för sin egen del på någon annan och älskar detta. Skönheten finns inte i åskådarens öga så mycket som i åskådarens drömmar om vem man själv skulle vilja vara. Eftersom kvinnan saknar ett högre jag saknar hon också skönhetssinne (hon har ingenting att projicera på någon annan), och således saknar hon även förmågan att älska.

Weininger avviker på många sätt från sin samtids syn på kvinnan. Medan de flesta av de medicinska auktoriteter som han förlitar sig på menade att kvinnans könsdrift är svagare än mannens menar han alltså att kvinnan är ren sexualitet. Och medan man hos många av Weiningers samtida möter uppfattningen att kvinnan är sedligare än mannen – antingen av naturen eller att hon blir det genom att föda och uppfostra barn – så menar Weininger alltså att kvinnan är oförmögen till sedlighet och att mödrakärleken är egoistisk och omoralisk. Det tvingar honom att söka förklara hur det kommer sig att så många bedragit sig om kvinnans väsen.

Premissen för hans argument är lånat från Freud, närmare bestämt från de *Studien über Hysterie* som denne gav ut med Josef Breuer 1895. Men medan Breuer och Freud menade att hysteriker är särskilt moraliska kvinnor som skapar ett andra medvetande för att hantera en traumatisk upplevelse, menar Weininger att detta andra medvetande är kvinnans sanna natur. Hysterin visar för Weininger att kvinnan – och då alltså hysterikan i hög grad än andra – uppfattar och anpassar sig efter hur mannen vill att hon skall vara. Att kvinnan förefaller kysk och sedesam i så många sekelskiftestänkares ögon är alltså för hon inser att mannen vill att hon skall vara det.

Weininger tar alltså ett element ur Freuds och Breuers hysteriuppfattning, rycker det ur sitt sammanhang och omtolkar det på ett sätt som passar hans egna syften. På detta sätt betar han sig med en lång rad källor. Faderskapstvilen i Strindbergs *Fadren* blir i Weiningers händer till ett argument för att kvinnans hela kropp är ett könsorgan; Ibsen omtolkas till en kvinnorörelsens arkemotståndare; Lombrosos forskning om en liten andel kvinnor som i degenerations efterföljd föds med anlag för prostitution får gälla för kvinnan i stort, och så vidare. Weininger behandlar med andra ord sina källor på ganska precis det sätt som eftervärlden behandlat honom.

Freud.

”Kvinnans kärlek har vid senaste analys befunnits hålla 50 procent brunst och 50 procent hat. Det låter ju underligt, men det är så.”

Den rena manligheten, principen M, är geni. Till skillnad från många av hans samtida ligger det för Weininger ingenting patologiskt i geniet: det är inte en i grunden sjuklig avvikelse med positiva biverkningar som exempelvis Lombroso menade, utan är tvärtom en högsta form av hälsa. Geniet är en ren objektivitet: det som utmärker geniet är att han (det finns kvinnor med geni, menar Weininger, men inga kvinnliga genier) lever i med-

vetet sammanhang med världsalltet. Geniet är ett levande mikrokosmos.

Geniet är inte konstant utan är något som kan tillta och avta med tiden, precis som M och W kan göra det. Och liksom alla människor bär på både M och W bär alla också på en smula geni. Till sin natur är geniet universellt: därför finns inga vetenskapliga genier eller matematikgenier, utan geniet gör sig gällande inom de områden där mänsklighetens stora frågor dryftas. Konsten, litteraturen, filosofin. Och inte minst religionen.

Den kategori genier som Weininger tillmäter störst betydelse är nämligen religionsstiftarna. Fast noga taget är det bara en ur denna skara som han intresserar sig för: medan Luther och Mohammed avfärdas som epileptiker – en sjukdom som för lombrosianen Weininger förknippas med vansinne och brottslighet – och medan såväl tron som psykologiskt fenomen och de olika religionernas trossatser förbigås med tystnad så ser Weininger i Jesus det allra främsta exemplet på ett geni. Religionsstiftarna är den viktigaste kategorin genier eftersom de i Weiningers ögon övervunnit mest av alla. Religionsstiftaren har levt gudlöst, skriver han, men har ändå arbetat sig upp till den högsta tronen. För Jesu del genom en brottning med det judiska. Weininger själv var alltså av judisk börd, men konverterade i samband med att han promoverades till filosofie doktor. Dock inte som den stora majoriteten av konvertiter i Wien till katolicismen, utan till protestantismen, till Kants religion.

Det är av största vikt för Weininger att Jesus var jude. Till skillnad från exempelvis Houston Stewart Chamberlain (Wagners svärson och trots sin engelska bakgrund brinnande tysk nationalist) som några år före Weininger utvecklade ett slags antisemitisk rasmetafysik där Jesus förklarades vara arier är det just att han övervunnit juden i sig själv som i Weiningers ögon ger Jesus hans storhet. Jesus är juden som blir till den perfekta ariern, till det fullständigt manliga geniet. Jude och arier är precis som man och kvinna för Weininger idealtyper: att vara jude är varken en fråga om ras eller om religion eller kultur, utan är en andlig riktning som står öppen för envar och som i den historiska judendomen funnit sin star-

kaste yttring. Med en lätt överdrift kan man säga att liksom kvinnan för Weininger representerar djuret i människan representerar juden flockvarelse i henne. Bortsett från de vanliga antisemitiska klichéerna (juden är girig och oförmögen till originalitet men desto bättre på att härma) menar Weininger därför att mycket av antisemitismen är judisk: att tänka i rastermer snarare än personligheter är ett tecken på ett judiskt tänkesätt, eftersom juden saknar personlighet.

Jag nämnde inledningsvis att Strindberg reagerade entusiastiskt när han läste Weininger. Efter Weiningers självmord skrev han en dödsruna över honom i Karl Kraus tidskrift *Die Fackel*. Den bild av Weiningers tänkande som han ger där har satt sin prägel på Weiningers mottagande, och inte bara i Sverige. Strindberg lyfter fram Weininger som en modig tänkare och menar att självmordet var en följd av att han avslöjat kvinnans väsen, "denna bekanta hemlighet". Men när Strindberg går in på vari Weiningers hemlighet bestod är hans tolkning minst sagt fri. I Weiningerartikeln, på svenska heter den "Idolatri, gynolatri", skriver han:

"Kvinnans kärlek har vid senaste analys befunnits hålla 50 procent brunst och 50 procent hat. Det låter ju underligt, men det är så. Oberoende av tycke och smak, åsikter och dylikt, finner man, att när kvinnan älskar en man, så hatar hon honom, hatar honom därför att hon känner sig bunden vid honom, och honom underlägsen."

För Weininger är kvinnan alltså oförmögen till kärlek såväl som till hat. Helt tydligt tillskriver Strindberg här Weininger sin egen syn på könen och på kärleken. För honom är ju kärleken en kamp på liv och död. Weiningers ideal är faktiskt den diametrala motsatsen till Strindbergs i grunden erotiska världssyn.

Weininger infogar sexualiteten i en märklig kantiansk moraluppfattning. Att utnyttja en annan människa som ett medel är aldrig acceptabelt. Men sexualiteten innebär, enligt Weininger, just det. Kvinnan vill bli behandlad och begärd enbart som kropp, och hon behandlar i sin tur mannen som ett medel. För skökan ett medel till njutning, för modern ett medel till barnaalstring.

Sexualiteten är alltså ett moraliskt grundproblem för Weininger. Hans lösning är enkel, konsekvent och mycket radikal. I den fullständiga kyskheten finns vägen ut ur den kränkning som sexualiteten innebär. Genom en universell sexuell abstinens kan vi rädda människans värdighet. Att det innebär att mänskligheten dör ut bekymrar inte Weininger nämnvärt. Han menar att mänsklighetens överlevnad kan vara prioriterad endast för den som är fast i ett kvinnligt (eller judiskt) tänkesätt. Endast då kan man se arten, djuret människa, som viktigare än de högre fakulteter som människan som person kan odla. Om mänsklighetens överlevnad och moralen står i motsatsställning till varandra så bör vi enligt Weiningers synsätt alldeles självklart välja moralen.

För att mänskligheten skall kunna frälsas från sexualiteten är det särskilt viktigt att kvinnan frälses från den. Kvinnans väsen är sexualitet, mannens har en sexuell komponent men också högre intellektuella och moraliska förmågor. Kvinnan vill inget annat än köns- umgänge, att "koitera" som Weininger med en nybildning efter latinets *coitus* uttrycker sig. Det är endast genom mannens lust som kvinnan överhuvud taget existerar, och därför är hon också slav under denna lust: "Fallosen är det som gör kvinnan absolut och slutgiltigt ofri." Hon kan själv inte ta sig ur detta slaveri, utan behöver mannens hjälp. I Jesus och i Wagners frälsningsdrama *Parsifal* finner Weininger exemplen för hur detta skall gå till: den kyske mannen som i sig själv fullständigt övervunnit det judiska förmår föra den fullkomliga skökan (Maria Magdalena respektive Kundry) till kyskheten och till frälsningen.

Den som vill verka i Weiningers fotspår och bryta den falliska förbannelsen måste bejaka emancipationen av kvinnan. Genom att understödja utvecklingen av det rudiment till en personlighet, till ett intellekt och till en moral som trots allt finns hos alla kvinnor kan till slut könen upphävas, varvid ett utopiskt kapitel i mänsklighetens historia kan ta vid.

Ett kort, kyskt och fridsamt kapitel. ☺

Hos Platon är det skönheten hos en ung gosse som förlöser tanken hos den förälskade mannen; hos Weininger lockar skökan fram tanken på ett motsvarande sätt.

Konungarnas dal

52 Lisbeth Lindeborg har besökt det ombyggda Ruhrområdet

Strukturell oklarhet

53 Lars Melin upptäcker strukturella problem

Lowrys liv och dikt

54 Tomas Lidbeck tar sig ett glas med Malcolm Lowry

Litterär örfl

55 Magnus Pettersson följer en tysk litteraturstrid

DNA-musik nästa trend

56 Tanja Bergkvist tror att DNA-musik är framtidens melodi

Notiser

56 Strippkonst, Spotify-listor och konstvideo som upprör

Historia

Occidentalism

Enligt postkolonialismen är studier av andra kulturer problematiskt – de leder till demonisering och exploatering av det främmande. Men den japanska historien visar hur intresset för andra kulturer är en framgångsrik väg.

Av Iggy Drougge

EN FAKTOR TILL EUROPAS globala försprång under den nya tiden sägs vara världens beredskap att förbehållslöst tillägna sig andra kulturers landvinningar. Det är ett drag som Europa delar med Japan, det enda icke-västerländska land med en jämförbar teknisk och politisk nivå. Detta sker inte lika lätt i kulturer som anser sig utgöra mittpunkten i en omvärld dominerad av barbarer, eller ett rättroget folk i en värld av hedningar. Den dag ett land försjunker i sig själv och odlar sin egen självgodhet har det givit sig ett handikapp i nationernas maratonlopp, oavsett hur stort försprång man haft från början.

Vid den kända världens gränser, i ett avlägset örike, uppstod samtidigt med den europeiska expansionen en "omvänd orientalism" som riktade stort intresse mot de västerländska "barbarerna". Då portugisiska och spanska jesuiter landsteg i Japan på 1500-talet förde de med sig både kristendom och uppfinningar som geväret och tobaken. Japan befann sig vid denna tid i ett hundraårigt inbördeskrig och främlingarna kunde, under den ena eller andra länsherrens beskydd, agera tämligen fritt.

Detta tog en tvär vändning då landet år 1600 enades under shogunen Tokugawa Ieyasu. Tokugawa grundade en dynasti som skulle vara i drygt 250 år och inrättade ett strängt feodalvälde för att kuva uppstudsiga länsherrar. Som ett led i denna politik införde shogunen *sakoku*, det stängda landet. Utlänningarna kastades ut, kristna förföljdes, skjutvapen och oceangående fartyg förbjöds. Handelskontakter inskränktes till Kina – samt en koncession för Holländska ostindiska kompaniet.

Holländarna fick lägga till en gång om året på en konstgjord ö utanför Nagasaki, som de endast fick lämna då de skulle avlägga audiens hos shogunen i Edo, nuvarande Tokyo.

Kontakterna med omvärlden inskränktes under shogunstyret till möten med strängt övervakade européer i ostindiska kompaniets tjänst, såsom Linnélärjungen Thunberg, som i egenskap av skeppsläkare fick följa med till Edo och sammanställde den första japanska floran. Dessa kontakter sporrade dock ett stort intresse hos japanska intellektuella för det främmande landet och dess tekniska framsteg. Medan den främsta exportvaran från Europa till Kina var silver, anlöpte Ostindiska kompaniets fartyg Nagasaki med hyllmeter av böcker och vetenskapliga instrument i lastrummen.

Under 1700-talet exploderade *ranga-ku*, "holländska studier". Intellektuella lärde sig nederländska och bland länsherrar spred sig *ranpeki*, "holländska sjukan", på ett sätt motsvarande kineserierna hos den europeiska adeln.

De främmande influenserna ledde ofta till motsättningar, till exempel mellan holländsk och kinesisk medicin. Ett av *rangaku*s storverk var översättningen av *Tabulae anatomicae*, som med detaljerade återgivningar av den dissekerade människokroppen helt klart gick emot traditionell visdom.

De kristnagick under jorden sedan buddhistiska prästervänt shogunen mot jesuiter, som hade ägnat sig åt såväl spridandet av farligt tankegods som slavhandel. Mot *rangaku* stod även *kokugaku*, "nationalkunskap", en miasmisch av statsvetenskap, antropologi och rena furstespeglar.

Under det fredliga 1700-talet och det tidiga 1800-talet fick Japan en avancerad och välmående ekonomi styrd enligt merkantilistiska principer. Edo växte till en av världens absoluta största städer med avancerat salongs- och kulturliv.

Freden upprätthölls dock genom ett rent sovjetiskt förtryck. Pass krävdes för att resa mellan länen och forskning och åsiktsbild-

som lönade sig

Ett möte mellan Japan, Kina och Västerlandet. Målning från slutet på 1700-talet.

ning var föremål för sträng statlig styrning.

Intresset för utlandet hade inte minst säkerhetspolitiska grunder. Begåvade ungdomar skickades till ett växande antal privatskolor för studier i holländskt språk och vetenskap. På dessa seminarier satt eleverna dag som natt och skrev av ordlistor (den största på 21 band och 50 000 ord) eller debatterade vetenskap, politik och kultur i Humboldts anda. I vissa provinser uppstod nya konstriktningar i en "europeiserande" stil med måleri på duk, centralperspektiv och klärobskyr.

Kinas, Japans ledstjärna sedan över tusen år, nederlag i opiumkrigen sände en chockvåg genom det japanska etablissemanget och shogunatet tedde sig kraftlöst.

Via de tunnsådda kontakterna med Europas vetenskapliga och politiska värld insåg allt fler unga adelsmän att deras land höll på att hamna i bakvattnet.

Missnöjet med den konservativa politiken jäste i de bildade lagren, och år 1853 beseglades militärregimens öde då en eskader pansarfartyg, "de svarta skeppen", anlände från Förenta staterna.

SHOGUNATET STOD handfallet och tvingades till eftergift på eftergift. I provinserna mobiliserade man istället. Då engelska fartyg sikades utanför Satsuma besköts de med kanoner som byggts vid provinsens vapenfabrik, i det första moderna industrikomplexet i Asien. 1868 återinsattes kejsaren, sedan

århundraden en marionettfigur i det gamla Kyoto, på tronen i Tokyo. Det land som de svarta skeppen fann var inte det feodalsamhälle som Tokugawashogunerna hade byggt upp; under de rigida politiska strukturerna väntade ett upplyst samhälle i 1700-talsanda på att få ta steget in i 1800-talets globala värld.

DET PÅNYTTFÖDDA kejsardömet ledande politiker och intellektuella hade ofta en bakgrund i de holländska skolorna eller de progressiva provinserna och gav sig nu ut i världen. Snart nog var det Japan som förödmjukade det självtillräckliga Kina, snarare än att själv falla offer för interventioner och opiumkrig. ✿

Konungarnas dal träder fram

Bilden av Ruhrområdet som sotigt och deprimerande stämmer inte längre. Ruhr har förvandlats till ett centrum för kultur och är dessutom Europas kulturhuvudstad 2010.

Av Lisbeth Lindeborg

"DET VACKRASTE museet i världen" – det var Paul J. Sachs reaktion då han 1932 besökte Folkvang-museet i Essen. Med en av världens mest betydande samlingar av modern konst var Folkvang en inspirationskälla för Sachs, som 1939 var med och koncipierade det nyöppnade Museum of Modern Art på Manhattan i New York.

Då Sachs besökte Essen ledde den legendariske museichefen Ernst Gosebruch fortfarande Folkvang-museet som grundats 1922. Men efter nazisternas maktövertagande 1933 byttes Gosebruch ut mot en museichef som banade väg för museets undergång 1937. Det året länsades museet på 1 456

konstverk. Senare samma år ställdes många av dem ut i naziregimens Entartete Kunst-utställningen i München respektive Berlin. Fem år senare förstördes byggnaden i Essen i ett bombangrepp. Men då fanns nästan inga målningar kvar i museet.

PÅ SVARTVITA FOTOGRAFIER från museets glanstid omkring 1930 kan vi följa det moderna måleriets utveckling där särskilt expressionisterna, Brücke-gruppen kring Ernst Ludwig Kirchner, den unge vilden Emil Nolde, die Blauen Reiter anförda av Wassily Kandinsky, Oskar Kokoschka, August Macke och Franz Marc gör ett djupt

intryck. Museets universella prägel framhävdes då genom de upp till 4 000 år gamla utomeuropeiska konstföremålen i samma salar som de vackra upphängningarna på väggarna, vilket bildade en verkningsfull kontrast. På andra svartvita fotografier sju år senare ser vi nazisternas hånfullt sammanställda verk till ett groteskt samlingsurium.

Eftersom nazisterna behövde deviser sålde de delar av Folkvang-samlingen till högstbjudande, men verken av några judiska konstnärer förstördes. Efter andra världskriget har vi kunnat se några av de överlevande konstverken på museer runt om i världen; likaså lyckades Folkvang förvärva några av målningarna till en egen återuppbyggd samling. Men många tavlor är försvunna – troligen har de köpts upp av privatpersoner.

FÖRST I ÅR FINNS en möjlighet att se 350 av den ursprungliga samlingens mest kända verk, därav 56 målningar, på det nya Folkvang-museet. Att både museer och privatpersoner så beredvilligt lånat ut mästerverken beror på att Essen och hela Ruhr är Europas kulturhuvudstad 2010. En annan orsak är Folkvang-museets nya vackra tillbyggnad; höga, ljusa salar skapade av arkitekten David Chipperfield.

Trots att trängseln framför mästerverken är stor, trots strömmen av människor som vill uppleva det "gamla" Folkvang, är det en gripande upplevelse att se bilderna i deras ursprungliga hemvist: Franz Marcs berömda betande hästar (Harvard Art Museum), van Goghs prämar på Rhone (Folkvang-samlingen) och Paula Modersohn-Beckers samtidigt skygga och trotsiga *Själv-*

porträtt med röd ros (utlånad av en privat samlare i Hamburg). Så möts konstverken åter – om bara för ett enda sublimt ögonblick.

Under året som kulturhuvudstad vill Ruhr visa omvärlden de stora förändringar som ägt rum där sedan drygt tjugo år tillbaka. För de flesta människor är Ruhrområdet synonymt med ett sotigt, rökt och öronbedövande inferno och som vapensmedja under första och andra världskriget. Men Ruhr har en stolt medeltida historia från 770-talet. Som förbindelse-länk mellan Sachsen och Frankrike var Ruhr av största strategiska betydelse i 900-talets Ot-

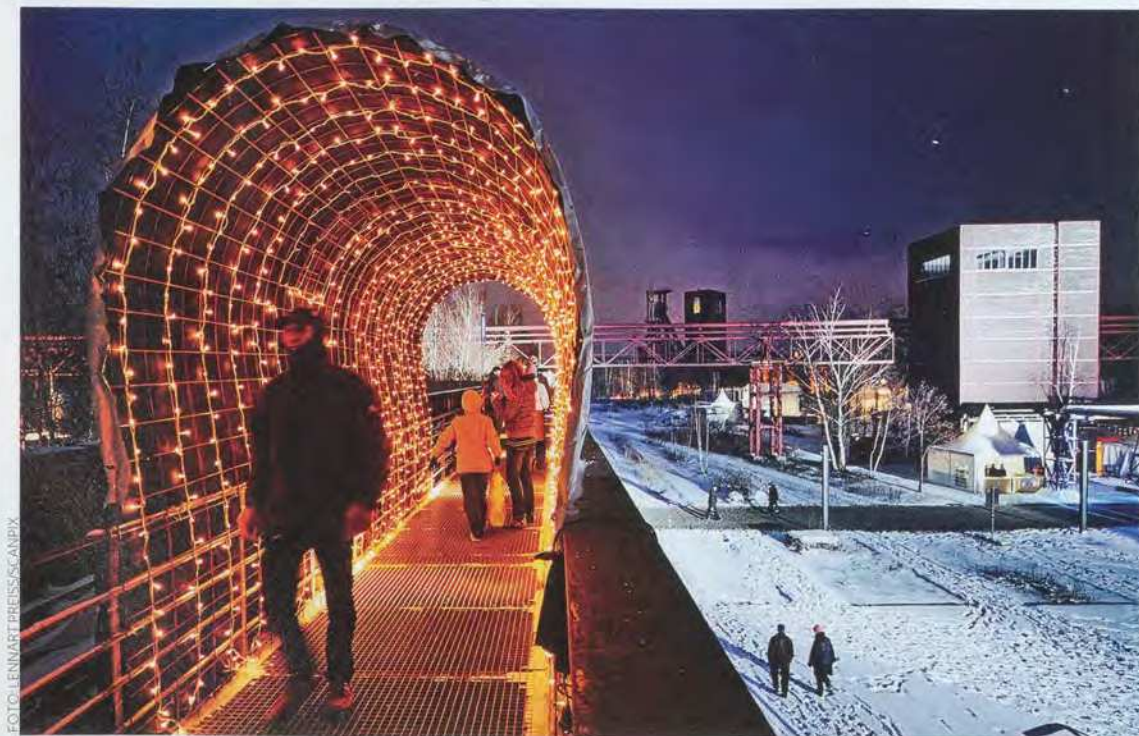

FOTO: J. ENNART/REISS/STAMP

tonska rike med kungsgårdar i Duisburg, Dortmund, Unna och Bochum; Ruhr var "Konungarnas dal". Likaså var Alfred Krupps sotiga Essen en gång klosterstift och ett centrum för bildning med mönsterfunktion för andra kloster i det tysk-romerska riket.

Med avindustrialiseringen som började på 1960-talet utsattes Ruhr för en urskilningslös rivningspolitik i förnyande syfte. Resultatet var förödelse. Från och med mitten av 1980-talet ändrades politiken; det hänvisades bland annat till en stegring av bildningsnivån som förutsättning för en förnyelse av näringslivet. Detta var ingen självklarhet. I Ruhrområdet fanns inga universitet. Enligt ett kejserligt dekret från wilhelmiska tiden var universitet i Ruhr förbjudna. Sedan förbudet upphävdes 1963 har Ruhr utvecklats till ett av Tysklands mest bildningstätta områden. Likaså är Ruhr – jämte Broadway och London – nu världens mest teatertäta område. De mörka industriruinerna skapar en enastående kontrast till färgstark glamour och glans.

Vändpunkten kom 1989 då beslutet fattades att omstrukturera Ruhr's norra bakgård, Emscher-området, inom ramen för den omfattande Internationella byggnadskonceptet (IBA = Internationale Bauausstellung). Under tio år genomfördes en kulturell, ekologisk, social och ekonomisk ombyggnad under ledning av geografiprofessor Karl Ganser. För Ruhr som alltid symboliserat det fula blev skönheten – det estetiska – Gansers ledstjärna.

IDAG HAR RUHR 120 teatrar, 100 konsert-
hus, 200 museer och över 1 000 industri-
ella minnesmärken som nu till stor del an-
vänds för kulturell verksamhet. Dit hör
"världens vackraste och största gruva",
Zeche Zollverein i Essen, byggd av indu-
striarkitekterna Fritz Schupp och Mar-
tin Kremmer 1932–1933. Idag är Norman
Fosters ombyggnad av pannhuset till ett
internationellt uppmärksammat design-
center en av de kulturella attraktionerna
i Ruhr och en nod i områdets växande kre-
ativa industri.

Med kulturhuvudstadsåret, och de 300
kulturevenemang som det erbjuder, hop-
pas man på ett slutgiltigt genombrott för
Ruhr som kulturregion. Ty även om den
turning-the-tide-process som inleddes för
drygt 20 år sedan fortfarande går fram-
åt tar det tid att vända på utvecklingen.
Bland annat handlar det om att ändra bå-
de invånarnas och utomstående mentala
karta: att börja se Ruhr som ett slags pro-
totyp för det kultur- och kunskapssamhäl-
le det blivit. ✱

Uställningen på Folkwang-museet
pågår till och med den 25 juli.

Språk

Strukturell oklarhet

Lars Melin fundear över strukturella problem i den
politiska och intellektuella debatten.

Av Lars Melin

SOM UNG SPRÅKSTUDENT lärde jag mig att
om man tar bort orden ur en mening får
man strukturen kvar. Tar man bort gram-
matiken också får man bara djupstrukturen
kvar. Och just djupstrukturen var det finas-
te som fanns på den tiden. De stora teore-
tikerna var Ferdinand de Saussure och No-
am Chomsky.

Fortfarande – efter decennier – är *struk-
tur* de intellektuellas kramdjur. Det låter
bra, det kan bara förklaras på franska och
det betyder garanterat ingenting. Och om
det skulle betyda något så är det osynligt i
abstraktionernas dimmor.

Men det finns ett ännu bättre ord. *Struk-
turell* är inte ens struktur, det har bara li-
te strukturstruktur. De just nu vanligas-
te fraserna är *strukturell diskriminering* och
strukturell rasism. Det låter ruggigt, faktiskt
mycket värre än vanlig diskriminering. Bäst
att ta reda på vad det handlar om. I Språk-
bankens stora databas finner man exempel
som detta:

"Det finns en långtgående rasistisk dis-
kurs i Sverige och en omfattande etnisk dis-
kriminering. Den sägs finnas överallt och
den är både strukturell och institutionell."

Det var tydligen inte så farligt i alla fall.
Det påtagliga begreppet diskriminering var
alltså bara en *diskurs*. Och det är ju ett an-
nat av de intellektuellas kramdjur. Det bru-
kar inte heller betyda något utan står bara
för diverse idéer, om bland annat struktu-

rer, som surrar omkring i innesnacket just
nu. Att diskursen finns överallt låter skräm-
mande, men precis så är det med diskurser.
Den som vill veta mer kan hitta hur många
rapporter som helst, bland annat fem hundra
sidor strukturellt och diskursivt klargö-
rande prosa i SOU 2005:56.

FÖR TIO ÅR SEDAN fanns inte strukturell ra-
sism eller strukturell diskriminering. Då var
det strukturell arbetslöshet som var mode-
frasen. För tjugo år sedan var det struktu-
rell omvandling. För trettio år sedan var det
strukturell kris, och för fyrtio år sedan fanns
bara ett enda exempel: strukturell svaghet.
Sedan kan vi inte gå längre i ordstatistiken.

Vad vi ser är alltså en strukturell oklar-
het. Alla dessa uttryck har något gemen-
samt. Vi snuddar vid det förbjudna, det som
inte får nämnas. Det är inte gott att veta vem
som just nu är taskig mot invandrarna på ett
strukturellt sätt, och om man vet så är det
bäst att hålla tyst med det. Men i historiens
ljus vet vi att det var arbetsmarknadslagarna
som var doldisen bakom den strukturella ar-
betslösheten (fastän ingen vågade säga det).
Vad som var strukturell kris och strukturell
svaghet kommer ingen ihåg, men det var sä-
kert något hysch-hysch med det också.

Så sammanfattningsvis: det finns ett
paradigm i dagens diskurs vari strukturell
oklarhet är en av de viktigaste parametrar-
na. ✱

En rucklares väg

Den engelske författaren Malcolm Lowry är känd för sin roman *Under vulkanen* och för sitt drickande. Till slut smälte liv och dikt samman för honom så till den grad att han var övertygad om att han själv var huvudpersonen i sin roman.

Av Tomas Lidbeck

FRÅGAN OM LIV OCH dikt, autenticitet och text tycks vara mer aktuell än någonsin. De senaste åren har diskussionen stundtals varit livlig om hur långt en författare får använda sig av verkliga personers liv, var gränsen går mellan biografi och roman och hur mycket vi egentligen tål av detaljerade dagboksskildringar.

För den engelske författaren Malcolm Lowry (1909–1957) var gränserna mellan liv och dikt flytande i flera bemärkelser. I sin ungdom sökte han leva som i en roman. Vid mitten av sitt liv när han höll på att avsluta sin stora roman *Under vulkanen* var han periodvis övertygad om att bokens fiktive huvudperson, konsulen Geoffrey Firmin, hade tagit över hans riktiga jag.

Sist men inte minst ställer hans livshistoria frågan hur mycket en människa rimligen bör offra för konsten – är konsten viktigare än livet?

Förra året var det hundra år sedan Malcolm Lowry föddes. I Sverige förbigicks hundraårsdagen utan minsta lilla notis. Kanske uppfattas Lowry här som förlegad, som en obsolet representant för en litteratur som aldrig ställer sig in, som bjuder motstånd och som dessutom handlar om ett fylllo vars identifikationsvärde knappast hör till de omistliga.

Lowrys *Under vulkanen* hör trots allt till en av de verkligt stora engelska 1900-talsromanerna.

Den yttre handlingen i den drygt 400 sidor långa romanen låter sig beskrivas med några få meningar. Tidigt på morgonen den 1 november 1938 (*día de los muertos*) sitter den engelska konsulen Geoffrey Firmin på en bar i Quauhnahuac, Mexiko, och dricker frukost. Plötsligt stiger hans sedan ett år förlupna hustru Yvonne, som bara är en av anledningarna till att han dricker, in på baren. Tillsammans med konsulns halvbror Hugh gör de en bussutflykt till grannbyn för att fira de dödas dag. På vägen dit blir de vittne till ett mord på en indian. De tittar på en tjurfäktning, kommer ifrån varandra och sent på kvällen söker sig Firmin till en av de sunkigaste av Mexikos alla syltor där han blir mördad av en gangster.

Handlingens förströdda karaktär accentuerar det slumpmässiga och nyckfulla hos den ohjälplige alkoholisten vars primära fråga ständigt är: Var finns nästa glas?

LOWRY BESKRIVER MED det självupplevda insikt hur central denna fråga är för konsulen, vilka beräkningar han gör över doseringen i det egna alkoholintaget och tidsrymden till nästa tänkbara kritiska punkt när han obetingat behöver påfyllning. En del av konsulns medvetande är ständigt sysselsatt med dessa kalkyler. Detta gör *Under vulkanen* till en av de allra bästa skildringar av alkoholism i världslitteraturen, även om Lowry själv ihärdigt förnekade att det

överhuvudtaget skulle vara ett av bokens motiv.

I ett brev till sin förläggare, Jonathan Cape, där Lowry går igenom manuset, kapitel för kapitel, försvarar han konsulns svåra alkoholism med att den "används på ett plan för att symbolisera mänsklighetens universella berusning under kriget, och perioden omedelbart innan ... och att det djup och den innersta meningen som ligger i hans öde skall ses i relation till mänsklighetens universella öde."

I det 40 sidor långa brevet diskuterar han vidare de olika nivåerna man kan läsa boken på och föreslår att den också går att läsa som en symfoni, en opera, en dikt, en tragedi, en komedi eller fars och den kan till och med beskrivas som en maskin, "it works too, believe me, as I have found out."

Lowry hade sett Jean Cocteaus *La Machine Infernale* inte mindre än två gånger i Paris och det sannolika är att det var från den pjäsen som han fick idén om det djävulska hjulet. Det är en bild, inte sällan använd inom konsten, av tidens obönhörliga gång, av destruktion, åldrande och död. Vid födseln sätts mekaniken igång, spärren till drivfjädern släpps och hjulet sätts i rörelse. För Geoffrey Firmin har maskinen rullat på i 42 år ända fram till den ödesdigra, de dödas dag 1938.

Vilket för oss tillbaka till utgångspunkten – dikt och liv. För Lowry hade identifikatio-

nen med boken blivit så pass djupgående att den hotade att ta över hans liv. Han blev alltmer övertygad om att han faktiskt bokstavligen skrev sitt liv.

När Lowry återvände till Mexiko 1945 var han övertygad om att det spökade. Protagonisten som han själv skapat jagar honom. Det var hans andra fru Margerie som till stor del hjälpt honom att baxa det digramanuset i hamn, som hade övertalat honom att återvända till "brottsplatsen", till Cuernavaca (verklighetens Quauhnaue). Då Lowry får reda på att en av hans bästa vänner i Mexiko faktiskt råkat ut för ett öde snarlikt det som händer bokens konsult blir det för mycket. Alltmer paranoid och övertygad om att samma öde väntar honom själv förvandlades resan mycket snart till en alkoholdränkt odysse genom en värld av tecken, varsel och paranoia som dessutom underblåstes av författarens omvittrade vidskeplighet.

I SIN UNGDOM HADE Malchcolm Lowry, under en annan resa, vänt på kuttingen och gjort en Pirandello, det vill säga skapat sig en roll som sökte en författare. Han hade förläst sig på sjöromaner, på Conrad, Melville och på den norske författaren Nordahl Grieg. Han var sexton år och hade bestämt sig för att hoppa av studierna i Cambridge och gå till sjöss.

Familjen Lowry var välbärgad för att inte säga förmögen. Fadern lät sig till sist övertalas och ordnade en plats på däck åt Malcolm på linjefraktaren Pyrrhus (man kan undra om fadern avsiktligt valt båten med detta namn). En morgon kördes sonen ner till hamnen av familjens chaufför i en luxuös Minerva. Lokalpressen var där och skrev ett reportage. Allt utspelade sig framför ögonen på Malcolms blivande skeppskamrater vars sarkastiska kommentarer om rikemanssynglingen som kom och gästspelade i verkligheten, skulle följa honom under större delen av färden. Med sig på resan hade Lowry en dagbok och en ukulele med vilken han hade för avsikt att underhålla manskapet ombord. Resan blev en personlig katastrof som Lowry senare var mycket tystlåten om.

Under vulkanen var tänkt som första delen i en trilogi, men Lowry hade bränt allt krut på denna första del. Han arbetade ständigt på nya projekt som samtliga hade en tendens att växa över alla bräddar, att försvinna eller att brinna upp. Lowrys väg var kantad av egendomliga olyckor och när han själv förolyckades och i förtid dog i sina egna uppkastningar kunde man så småningom konstatera att inget manus i den litterära kvarlåtenskapen höll samma kvalitet som *Under vulkanen*. En liten tröst emellertid, Malchcolm Lowry är fortfarande i allra högsta grad vid liv, under namnet Geoffrey Firmin. ✱

Litteraturkritik

En litterär örfil

Martin Walser står för den tyska bokvårens främsta litterära hämnd: ett tidigare opublicerat brev där romanförfattaren hotar att örfila kritikernestorn Marcel Reich-Ranicki.

Av Magnus Pettersson

83 ÅR GAMMAL SKAPAR den oavbrutet produktive Martin Walser alltjämt uppståndelse. Nyligen har hans tredje volym med dagboksanteckningar, från åren 1974 till 1978, nått offentligheten. Där finns en passage som kritiker, journalister och dess upphovsman kretsar kring i intervjuer och recensioner: ett gallsprängt brev, skrivet på ett tåg till Frankfurt en eftermiddag i mars 1976.

Martin Walser var vid mitten av 70-talets firad romanförfattare, Marcel Reich-Ranicki en av Västtysklands tyngsta litterära smakdomare och litteraturchef på *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ). 1976 recenserade han Walsers nyutkomna roman *Jenseits der Liebe* i FAZ. Rubriken lød "Jenseits der Litteratur" (bortom litteraturen). Boken, skrev kritikern, var "en obetydlig, en dålig, en miserabel roman".

Martin Walser reagerade med att gå in i ett krisliknande tillstånd och satte sig på tåget till Frankfurt am Main. Där skulle han träffa sin förläggare vid Suhrkamp, Siegfried Unseld. Under resan författade han brevet till Reich-Ranicki: "Jag säger er alltså att om ni hamnar i min räckvidd ska jag slå er i ansiktet. Med handflatan för övrigt, eftersom jag inte vill knyta näven för er skull. Om era glasögon skulle ta skada, kommer min skadeförsäkring att täcka kostnaden."

Siegfried Unseld avrådde Walser från att publicera brevet, och så fick det bli.

Det fram till nyligen opublicerade brevet innehåller en besynnerlig detalj. Martin Walser ber där sin vedersakare, född i Polen och av judisk börd, att hålla beskyllningar om antisemitism ur debatten. Helt gripet ur luften, men som om Walser anade vad som skulle hända ett par decennier senare.

1998 blev han nämligen anklagad för att sprida antisemitiska och revisionistiska idéer. Det var efter Walsers ryktbara tal i Paulskyrkan i Frankfurt am Main, som han höll sedan han tilldelats tyska bokhandelsfredspris. Där beklagade han Tysklands oförmåga att lämna den skändliga nazitiden

bakom sig. Auschwitz, sade han, hade blivit en "moralbatong". Särskilt infekterad blev striden med Ignatz Bubis, ordförande för judarnas centralråd i Tyskland, som gick ur tiden innan rivalerna hann försonas.

Fyra år senare brände det till igen, när Martin Walser utkom med sin satiriska roman *Tod eines Kritikers*. Jag-berättaren, en författare, har bringat den närmast allsmäktige kritikern Ehrl-König om livet. Ehrl-König har tydliga likheter med Reich-Ranicki, som hunnit bli hela Tysklands "litteraturpåve" med eget tv-program. Walser beskylldes för att sprida anti-

semitiska stereotyper. Reich-Ranicki tog avstånd från romanen och hans efterträdare på FAZ, Frank Schirrmacher, vågrade trycka ett utdrag.

Nu är offentligheten vänligare inställd till Walser, annars ganska halsstarrig i offentliga debatter och snar att lyfta fram sin utsatthet.

Hans dagböcker recenserar som förarbeten till de stora romanerna, som nycklar för den som vill förstå hur litteratur blivit till. Så har ett örfilshot i sig inte heller något med antisemitism att göra.

Men Martin Walser har alltjämt en klunne inställning till Marcel Reich-Ranicki – som å sin sida menar att han hyllat Walser oftare än han sagt honom. I en intervju i Spiegel säger han sig ha lyft Ehrl-König "till de stora romanhjältarnas nivå" och att han alltid skriver "med kärlek". På bokmässan i Leipzig i mars var Martin Walser i högform, glad och tacksam för publikens och mediernas övervåldigande uppmärksamhet. Mer än gärna läste han emellertid högt ur örfilsbrevet. Och tillade om dess adressat: "Den-na människa är onåbar för förnuft." ✱

Martin Walser.

DNA-musik nästa trend?

Tanja Bergkvist är fil-
dri i matematik.

Känslan för vacker musik är djupt rotad i vår biologi, det är forskarna överens om, men förklaringarna om varför den är det går isär.

Vissa forskare tror att det har att göra med sexuell urval, andra anser att musik skapat social sammanhållning och åter andra anser att huvudförklaringen ligger i en tydlig koppling mellan det talade språkets (oavsett språk) vokalljud och det vi uppfattar som vacker musik. Vissa forskare anser sig också ha vetenskapligt stöd för att musik höjer vår intelligens och påverkar minne och inläring positivt (den så kallade Mozart-effekten).

Människan har producerat musik sedan urminnes tider, det äldsta fyndet tros vara en neandertalarflöjt, och åtskilliga flöjter som är över 30 000 år gamla har hittats i grottor i Tyskland. Musiken tycks också vara universell, liksom uppfattningen om vad som är vacker musik – skilda folkslag har nämligen visat sig associera liknande känslor till givna musikstycken.

Men känslan för vacker musik verkar även rent bokstavligen vara rotad i vår biologi, i själva verket kan det vara så att den musik vi finner vacker, och som vi människor komponerar och njuter av, är en direkt avspiegling av vårt eget arv – vårt DNA. Flera forskare har på sistone ägnat sig åt att konvertera kända DNA-sekvenser till musik.

För några år sedan läste jag en artikel där det beskrevs hur man spelat upp en risplantas DNA (eller om det var majs) genom att tilldela de olika kvävebasparen A, C, T och G (som är byggstenarna i DNA-molekylen) olika noter, och att resultatet starkt påminde om klassisk musik och upplevdes som mycket behagligt. Kvävebasernas ordningsföljd i DNA-molekylen bestämmer som bekant uppbyggnaden av kroppens alla proteiner.

Nu är vi ju inga risplantor men det finns ett växande tvärvetenskapligt forskningsområde där biologer, genetiker, tonsättare och programmerare sammanstrålar för att återskapa denna så kallade DNA-musik.

ETT FORSKARLAG I TEXAS UTGÅR ifrån proteinerna och genererar med sina datorprogram allsköns "genmusik". Det är som bekant 20 aminosyror som bygger upp proteinerna i vår kropp, och varje aminosyra får sin egen ton. Man skulle kunna bortförklara de häpnadsväckande resultaten med att tonerna tilldelas godtyckligt, men så är det inte, utan man går efter egenskaper som skapar en inbördes relation mellan aminosyror.

Forskarna har i detta fall gått efter vattenlöslighet – ju mer vattenlös aminosyran är desto högre upp på tonskalan hamnar den, och instrumentationen avgörs av hur aminosyror ligger i det aktuella proteinet. Forskarna fann att medan flera av kroppens proteiner ger glada, harmoniska eller lugna melodier så skär hiv-virusets DNA i öronen. Kan det vara så att hälsa är harmoni medan sjukdom är missljud?

Andra forskare har istället utgått ifrån andra egenskaper, som aminosyroras pH-värde eller molekylvikt. Det anmärkningsvärda är att den resulterande musiken i samtliga fall upplevs som behaglig och påminner om klassisk musik. På ett intuitivt plan ter det sig ganska självklart – vi finner den musik vacker som avspeglar vår egen uppbyggnad. Inom en snar framtid har vi förhoppningsvis möjlighet att beställa hem vår egen personliga DNA-musik med en orkester bestående av alla våra organ – ganska fantastiskt! ✨

I korthet

FOTO: THERESE BOHMAN

En strippstång som borrar sig genom våra föreställningar

I entréhallen till konsthögskolan har Cajs von Zeipel placerat en gigantisk kvinna i gips som klättrar och roterar upp och ned, runt en strippstång – och omgiven av Nike från Samothrake och de andra, permanenta klassiska skulpturena. På konsthögskolans magisterutställning 2010 tycks de antika klassikerna ha funnit sin alldeles egna väg in i samtiden. Von Steipel knyter med sina anorektiska porrmodeller på gigantiskt bisarra klackar an till den amerikanska konstnären John Currin i sitt sätt att reproducera klassiska formelement för att undersöka den bild av det sexuella begäret som reproduceras i populärkulturen. Men hennes strippstångsskulptur gör även något mer. Likt en jättelik borr tycks stangen rotera sig ner genom golvet: mot vår samtids föreställningar om kroppar, konst och konsumtion.

Vindoff Tjeintj

När smaken blev politisk

Som bekant anses det inte sällan diskrediterande att ha samma estetiska smak som ledande sverigedemokrater. Dock är det viktigt att påpeka att det inte alltid är på det sättet. När ens klassiskt figurativa konstsyn delas av ledande sverigedemokrater påstås detta vittna om att man har en närmast rasistisk konstsyn. Det har framgått av artiklar av Jessica Kempe (om figurativ konst) och nu av Peter Cornell (om Lars Vilks konst).

Dock har vi ännu inte sett någon svensk konstkritiker eller kulturjournalist anklaga Björn Afzelius, Plura Jonsson, Bo Sundström eller Mauro Scocco för att vara rasister. Vilket ter sig en smula märkligt då dessa artister förekommer på den Spotify-låtlista, tillhörande Jimmie Åkesson, som presenterades häromsistens.

I samma veva lade för övrigt även Göran Hägglund ut en Spotify-lista, vilken får sägas dementera nämnda konstkritikers påståenden om likheter i estetisk smak mellan Hägglund och Åkesson. Den enda likheten mellan de två som kan spåras är att båda har en faiblesse för Bruce Springsteen och Bo Kaspers Orkester.

Däri tycks de dock ha något gemensamt med många andra nutida politiska ledare, till exempel Mona Sahlin.

Nu väntar vi bara på Maria Wetterstrands och Fredrik Reinfeldts Spotify-listor, vilka riskerar att blåsa nytt liv i den diskussion om sambanden mellan dålig musiksmak och moraliskt dubiöst beteende som Brett Easton Ellis försökte initiera med *American Psycho*. En inte alltför långsökt hypotes är att just Bo Kaspers Orkester kommer att inta en central plats i den diskussionen.

Red

” I tusentals år har ju mänskligheten valt fritt och du ser hur förtryckta kvinnorna har varit.

Alexandra Pascalidou anlägger ett historiskt perspektiv på frågan om delad föräldrapenning i *Ring* P1 den 25 maj 2010.

Hera sätter sitt hopp till kvinnorna

Axess fick en pratstund med Sooreh Hera, kvinnan som skapade konstvideon "Allah Ho Gaybar" – filmen som Lars Vilks visade under

sin föreläsning i Uppsala och som gav upphov till så hätska reaktioner att föreläsningen fick avbrytas.

Sooreh Hera är en iransk konstnär som för tillfället lever och verkar i Holland.

JOHAN LUNDBERG (JL): Hur ser du på det som hände Lars Vilks i Uppsala?

SOOREH HERA (SH): Jag har fått många reaktioner av folk som är förvånade över att "detta händer i Sverige", medan denna typ av hot nästan har blivit vardagsmat i Holland.

Misshandeln och hoten mot Lars Vilks uppfattar jag som kusliga och skrämmande. Det är smärtsamt att inse att de här människorna lyckades avbryta hans föreläsning. Det är statens skyldighet att garantera och försvara varje medborgares rätt till yttrandefrihet. Jag beundrar Lars Vilks insatser för konst och yttrandefrihet.

JL: Hur ser möjligheten ut att idag göra provocerande och gränsöverskridande konst i Europa?

SH: Man kan göra konst, eller så kan man göra konst som är kritisk och har något att säga, men i det senare fallet så måste denna konst gömmas.

Det är både smärtsamt och frustrerande att inte kunna visa sina arbeten och att de som vill se verken eller stödjer dem ska behöva vara rädda. Det är bisart att skapandet och utställandet av konst med kritisk udd och synnerhet

då konst som är kritisk mot religiösa klichéer, ska behöva betinga ett så högt pris och uppfattas som en enorm bedrift. Saken blir inte bättre av att gallerister och andra människor i konstvärlden uppskattar lugn och ro!

JL: Vad kan man säga om den snabbhet med vilken västerländska intellektuella tenderar att kräva respekt för fundamentalisters verklighetsuppfattning – som att konst som häcklar profeten inte bör visas offentligt?

SH: Naturligtvis måste vi respektera muslimer, men detta betyder inte att vi inte bör tydligt tala om för dem att deras religion faktiskt utgör ett hinder för vår frihet. Vänsterpolitiker vill av välvilja inte inse detta, eller är alltför beroende av invandrarnas röster för att de skall kunna kritisera denna sorts religion. Å andra sidan finns det partier ute till höger som riskerar att göra kampen mot islamisering till antingen en mardröm eller en karikatyr.

JL: Hur ser du på den västerländska yttrandefriheten i jämförelse med Iran, som du kommer från?

SH: Islam som religion visade redan från början en rädsla för bildkonst och musik. Dessa konstarter var nästan helt förbjudna på Mohammads tid och efter det i de länder som har lidit under islamiska styren.

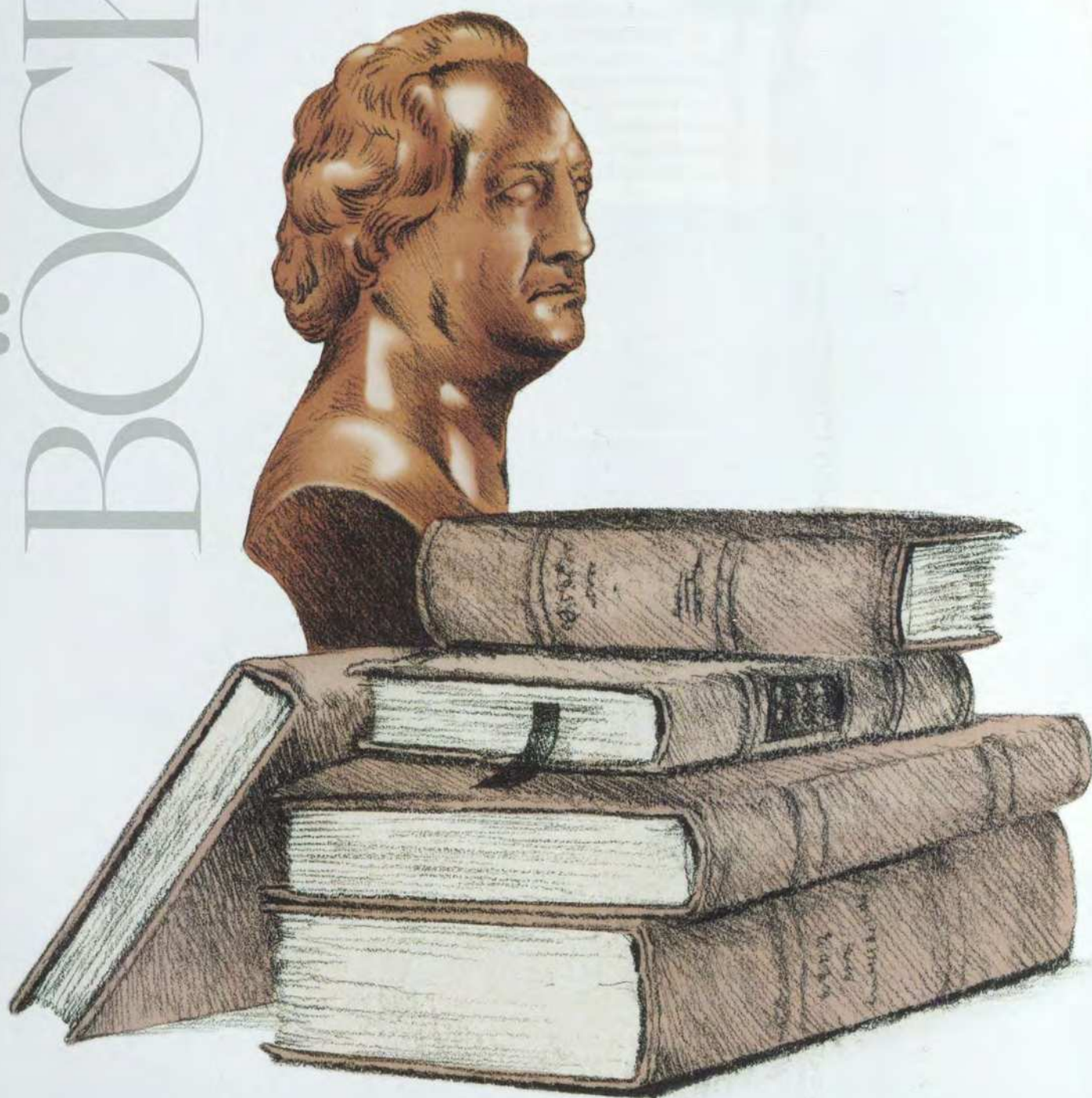
Längtan efter frihet i både arabiska och icke-arabiska länder växer å andra sidan hela tiden och jag sätter min tillit till att det är just kvinnorna själva i de mest undertryckta länderna som kommer att ta initiativ till många framtida förändringar.

Johan Lundberg

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: *Olof Ruin tar sig an tjugotvå statsministrar, Fredrik Ekelund synar en granskning av Sverigedemokraterna, Håkan Boström finner omänskliga politiker weberskt mänskliga och Ann-Sofie Dahl ser rysk revanschism i Georgien.*

Historiens komplexa individer

Vi längtar efter starka män och enkla förklaringar", konstaterade *Svenska Dagbladets* kulturchef Stefan Eklund, i en artikel apropå det ökade intresset för historiska biografier i Sverige. Själv menar Eklund att man bör tolka de stora skeendena "utifrån politiska och ekonomiska krafternas agerande" istället för att studera individer som "gjort skillnad", då det förstnämnda skulle vara ett mer komplext tillvägagångssätt och därför också mer väsentligt. Att studera enskilda historiskt intressanta personers agerande skulle däremot vara ett uttryck för en "övertro på individens betydelse".

Att i kulturdebatten önska sig komplexitet och intresse för de avancerade historiska sambanden är naturligtvis en lite tjugig hållning om man är kulturchef, och en hållning som inte lär provocera någon. Men frågan är vad som är enklast att studera; "politiska och ekonomiska krafternas agerande" eller just de individer som "gjort skillnad"? Och vilka studier ger de mest komplexa och intressanta svaren?

Eklund landar med sin artikel, möjligen omedveten om det, mitt i den hetska akademiska debatten om "struktur-aktör-problematiken" som började klinga av någon gång i början på 1990-talet efter att det humanvetenskapliga kollektivet lakoniskt tvingades konstatera att man nog var tvungen att beakta både struktur och aktör för att kunna förklara historien och samhället. Men bland många intellektuella och forskare verkar föreställningen leva kvar att studiet av "strukturen" skulle vara ett mer avancerat ämne än studiet av "aktören". Det är ett misstag.

På många sätt är det just de stora modellerna, strukturerna och teorierna som bjuder minst intellektuellt motstånd. Stora teoretiska modeller bygger per definition på en acceptans av förenkling. De bortser från avvikelser och ger istället forskaren tydliga ramar att sortera in verkligheten i. Därför är det heller inte underligt att det framför allt är grundstudenter och unga forskare som har ett behov av att hålla Marx, Foucault eller Bourdieu hårt i handen när de ger sig i kast med källmaterialet. Några böcker senare brukar teoretikerna vara förpassade till notapparat.

Jag vill hävda att den verkliga utmaningen för historikern är att närma sig aktören, att försöka förstå den som står mitt i händelsernas centrum och vars handlingar får direkt verkan på det historiska förloppet. Utmaningen ligger i att tvingas beakta intrikata mellanmänniska samband – att se människan istället för ett strukturbundet objekt.

Det är svårt, men när så sker framträder historien i all sin komplexitet och absurditet. När vi vänder blicken mot aktörerna upptäcker vi att det faktiskt är individer och slump som skapar historia, att till exempel mordet i Sarajevo, som utlöste första världskriget, kunde genomföras för att ärkehertigen Franz Ferdinands chaufför råkade ta fel väg, eller att Churchill kom till makten på grund av att den först tilltänkte premiärministern, lord Halifax, fick magont av blotta tanken på krig, som idéhistorikern Svante Nordin noterar i *Nittonhundratalet – en biografi*. Vi upptäcker helt enkelt att vår historia är summan av individuella livsöden.

Med tanke på det stundande riksdagsvalet fokuserar *Axess* i det här numrets recensionsdel på politik och politiska stridsfrågor. Vi tar upp böcker som nästan alla behandlar starka och svaga män och kvinnor som gjort och gör "skillnad". Det är viktigt för att just undvika "enkla förklaringar".

**Mattias
Hessérus**
är recensions-
redaktör för
Axess Magasin

Mattias Hessérus

Maktens män ramas in

En unik tjugotvåbandsutgåva presenterar för första gången i samlad form Sveriges statsministrar under hundra år. Olof Ruin diskuterar ett projekt som sätter fokus på Sveriges viktigaste ämbete och frågan om politiskt ledarskap.

POLITISK HISTORIA

Dagens intresse för biografi nådde ett rekord när Bonniers i maj gav ut ett sammanhållet paket om 22 korta biografier. Huvudredaktörer är Mats Bergstrand och Per T Ohlsson, som själva också skrivit några av de bästa böckerna. Biografierna täcker var sin person som någon tid råkade inneha uppdraget som statsminister under det gångna seklet. Paketet inleds med en bok om Karl Staaff och avslutas med en bok om Fredrik Reinfeldt.

Koncentrationen på statsministrar i detta projekt förklaras med två tendenser i vår samtid. En är den generella upptagenheten med ledarskap, vare sig det utövas i politik eller inom andra sektorer av samhället. En annan är insikten om att det ledarskap som utövas just av en statsminister har särskild betydelse. Att så förväntas vara fallet framgår redan av den regel i grundlagen som stadgar att det är den person som föreslås bli statsminister som riksdagen uttryckligen har att ta ställning till vid bildande av ny regering. Statsministern leder det löpande regeringsarbetet; statsministern är den person i offentligheten som massmedia framom andra tycks vända sig till med sina frågor; statsministern fattar numera också beslut av stor vikt för oss alla i sina förhandlingar med de andra regeringscheferna inom EU.

I början av det sekel som Bonniers biografipaket täcker fanns ännu flera fakto-

rer som kringsskar positionen som statsminister.

En av dessa utgjordes av kungen. Regeringsformens bestämmelse att han har att styra riket med hjälp av ett antal rådgivare inrymde fortfarande reell makt under 1900-talets första decennier. Det ankom också på honom som statschef att utse statsminister. Oscar II accepterade endast med uttrycklig motvilja advokaten Karl Staaff som ny sådan efter det att de av honom ledda liberalerna vunnit en seger i valen till andra kammaren 1905. Staaff, som var stor beundrare av engelsk parlamentarism, såg det däremot som någonting självfallet att kungens främsta rådgivare alltid måste vara förankrad i riksdagen och åtnjuta dess fulla förtroende. Två konstitutionella synsätt kolliderade mot varandra: maktindelning mellan konung och riksdag respektive maktkoncentration i form av fusion mellan regering och del av riksdagen.

Karl Staaff avgick som statsminister bara åtta månader efter sitt tillträde då kungen vägrat rätta sig efter hans förslag om upplösning av andra kammaren. Den konservativa industrimannen Arvid Lindman utsågs till efterträdare. Liberalerna

vann en ny framgång i riksdagsvalen hösten 1911 men ändå försökte Gustaf V övertala Lindman att stanna kvar. Staaff blev till slut utsedd men relationerna mellan honom och monarken förblev spända. En urladdning kom i spåren av pansarbåtsinsamling och bondetåg när kungen, i samråd med konservativa rådgivare och stödd av drottning Victoria, drev en annan linje i försvarsfrågan än statsministern och regeringen. Brytningen blev total. Anklagelser om personlig kungamakt utslungades, men atmosfären lugnade småningom ner sig i skuggan av det världskrig som följde. Landshövdingen Hjalmar Hammarskjöld, som utsetts till ny statsminister efter Staaff, följdes tre år senare av den konservativa industrimannen Carl Swartz. Alla dessa olika skeden är sedan länge väl kartlagda och analyserade i forskningen. Att nu få dem upprepade i flera av dessa böcker känns ibland litet tröttande samtidigt som porträtten av de agerande statsministerrarna är fängslande.

Gustaf V utsåg hösten 1917 professorn Nils Edén till statsminister i en liberal-socialdemokratisk regering. Detta skedde i ett läge som nästan var revolutionärt och det hade ändå föregåtts av både tvekan och försök till andra lösningar. Utnämningen har därefter alltid kommit att uppfattats som kungamaktens definitiva acceptans av ett parlamentariskt system, definierat bland annat som att statsministern skall åtnjuta riksdagens förtroende. Gustaf V utövade visserligen även senare visst inflytande på den löpande politiken, bland annat vid utnämningen av regeringar under det politiskt splittrade 1920-talet, men de spänningar som en gång funnits klingade ändå av.

Och när kungen dog tre decennier senare skrev dåvarande statsministern Tage Erlander i sin dagbok att han inte hade trott att Gustaf Vs bortgång skulle bereda honom någon sorg och saknad: "Så är det i alla fall." En annan faktor som kringsskar en statsministers verksamhet i seklets början var helt enkelt den partisplittring som rådde i riksdagen. Ministärerna, som kom och gick efter Nils Edéns avgång och före Per Albin Hanssons krisuppgörelse med bondeförbundet under 1930-talet, hade i regel

endast smala riksdagsminoriteter att stödja sig på. Tio olika regeringar hann bildas mellan mars 1920 och september 1932 och sammanlagt sju olika personer hann sitta på posten som statsminister. Socialdemokraten Hjalmar Branting och den frisinnade Carl Gustaf Ekman hann leda flera olika ministärer och den tidigare Arvid Lindman återkom också under denna tid i ämbetet.

Tiden blev ofta kort för uppdragen som statsminister. Rekordet har Felix Hamrin som innehade det i endast femtio dagar efter det att Carl Gustaf Ekman tvingats avgå sommaren 1932 och innan Per Albin Hansson tillträdde efter ett för socialdemokratin framgångsrikt val. Det framstår som smått bisarrt, om ambitionen med detta biografiprojekt är att samtidigt belysa centrala svenska politikernas liv och verksamhet, att ägna Hamrin en bok av samma

**SVERIGES
STATSMINISTRAR
SVERIGES STATSMINISTRAR
UNDER 100 ÅR**

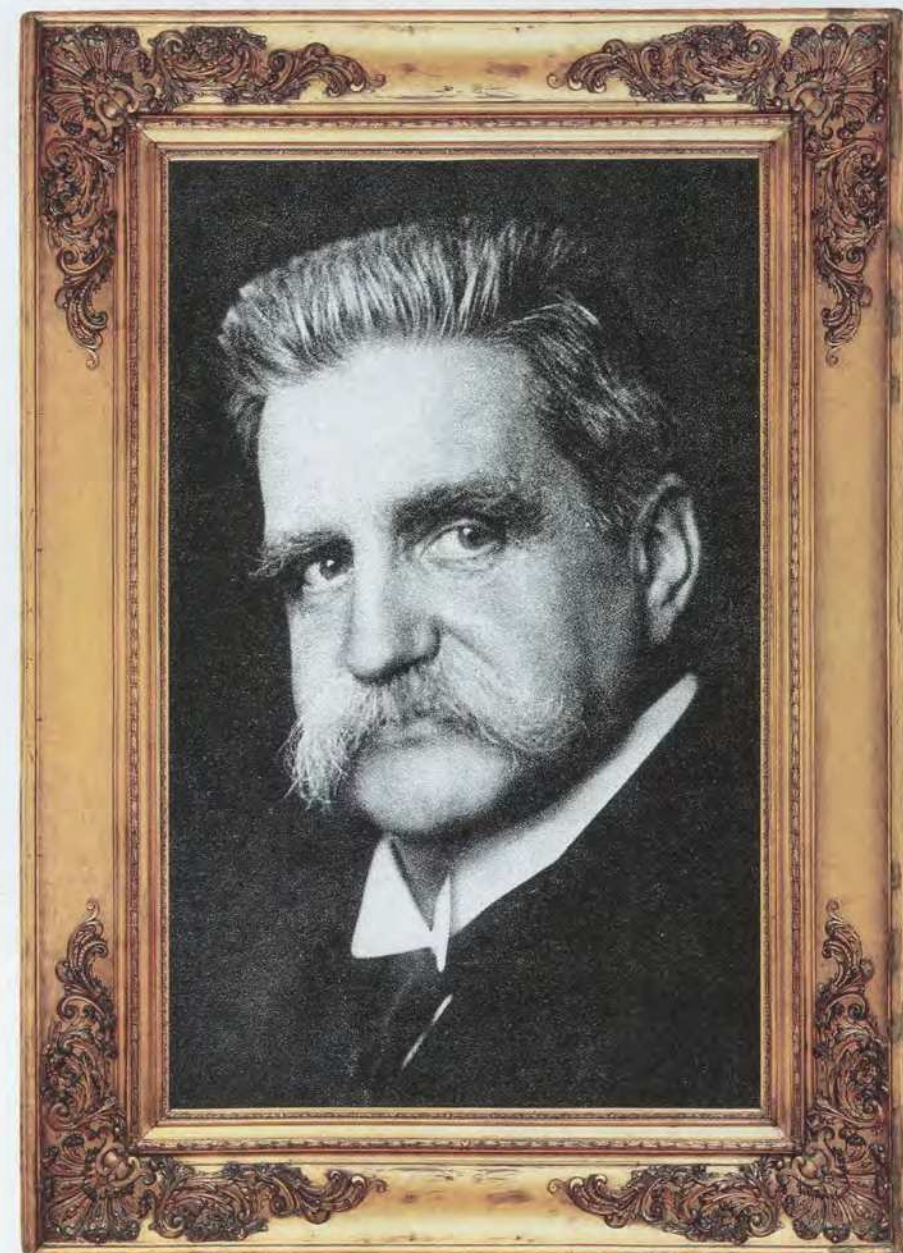
RED. PER T. OHLSSON
OCH MATS BERGSTRAND
Albert Bonniers förlag 2010

omfattning
som en om Ta-

ge Erlander. Ett projekt som vill porträttera Sveriges centrala politiker och som inte vore bundet av denna ram hade bland annat bort inrymma en bok om Bertil Ohlin, en liberal som självfallet var mycket viktigare än Hamrin.

Korta innehav av uppdraget som statsminister hade även Louis De Geer och hans omedelbare efterträdare Oscar von Sydow. Den förre verkade i knappt 120 dagar i början av 1920-talet, den senare i drygt 220 dagar. De hade utsetts i sin egen

skap av att vara opolitiska ämbetsmän och böckerna om dem belyser väl de problem som svensk parlamentarism hade hamnat i vid denna tid. Herrarna levde därtill, alldeles särskilt von Sydow, spektakulära och spännande liv som det är roligt att läsa om. I boken om von Sydow, skriven av Per Svensson, blandas ändå fiktion väl fritt med fakta och den avslutas i en ton som närmar sig populism när författaren säger att denne höge ämbetsman bör lyftas fram "i en tid då många politiker helst vill se sig själva som de breda intressegruppernas expeditioonschefer."

Biografierna erbjuder, oavsett längden på de porträtterades innehav av sitt uppdrag, en god bild av förändringarna i rekryteringen till regeringschef under det gångna seklet. Förändringarna gäller både social bakgrund och utbildning liksom sta-

tioner på vägen. Samtidigt finns ändå drag som återkommer och som är karakteristiska för de enskilda partierna.

Högern, numera moderaterna, kan under dessa hundra år inräkna fem personer som statsminister. De tre första framstår som överklass och var därtill påtagligt förmögna: alltså industrimannen Arvid Lindman, brukspatronen Carl Swartz och professorn Ernst Trygger. Lindman utbildades i sin ungdom till officer. Swartz och Trygger sändes båda till Uppsala för studier men den ene fick avbryta dem för att överta familjeföretaget medan den andre småningom avancerade till professor. Från samma samhällsskikt utgick också Hjalmar Hammarskjöld, Louis de Geer och Oscar von Sydow; de var allmänt konservativa även om de inte uttryckligen företrädde den politiska högern. De två moderaterna från vår egen tid anknyter både till

FOTO: FOLKE HELLBERG/DIN/SCANPIX

det gamla och till något nytt: Carl Bildt tillhör en adessläkt medan Fredrik Reinfeldt framstår som exponent för en expanderande merkantilt inriktad medelklass. Bägge var i sin ungdom inskrivna vid Stockholms universitet. Bildt hann aldrig avsluta sina studier medan Reinfeldt så småningom avlade en civilekonomexamen.

Det som historiskt var den liberala rörelsen och som mynnat ut i dagens folkparti har under det gångna seklet levererat fem personer till posten som stats-

att bägge under sina studier också verkade som förste kurator i sin studentnation. Carl Gustaf Ekman och Felix Hamrin företräder däremot den andra sidan av den liberala rörelsen. Ekman växte upp i ett fattigt soldattorp och gick i en av missionsförbundet grundad skola innan han började skriva i tidningar. Felix Hamrin var son till en garvare och genomgick handelsutbildning innan han upprättade en grossiströrelse i Jönköping. Kanske får Ola Ullsten, folkpartiets ettåriga statsminister under 1970-talet, i sig sägas förena des-

egna väljarkåren. Den ena var Axel Pehrsson i Bramstorp, som ledde den så kallade semesterregeringen 1936, den andre är Thorbjörn Fälldin som var statsminister i sammanlagt fem år i slutet av 70-talet och början av 80-talet. Bägge var söner till män som arbetat med jordbruk, bägge kom själva att odla en gård. Bramstorp gjorde det på Österlen och Fälldin i Västerbotten. Bramstorp hann aldrig avsluta skolgången innan han måste överta familjens jordbruk medan Fälldin avlade realexamen och även arbetade som ombudsman i SLU-distriktet i Ångermanland.

Socialdemokratin, som innehade posten som statsminister den längsta tiden, har ändå inte haft mer än sju personer på den under det gångna seklet. De har inbördes olika social bakgrund och utbildning. Hjalmar Branting och Olof Palme utgick bägge ur överklassmiljö, vilket ofta med förvåning och ibland till leda brukar framhåvas. Branting var son till en professor och Olof Palmes familj var förankrad i bankvärlden med inslag av adel. Branting studerade i Uppsala och Palme avlade en jur kand-examen i Stockholm. Bägge reste tidigt ut i världen och lärde sig många språk. Richard Sandler, som var statsminister i drygt femton månader under 20-talet, utgick från medelklass vilket också

” Det sägs ofta att det blivit svårare att vara statsminister under de gångna fyra decennier än det var under den första efterkrigstiden.

minister. De fem speglar i bakgrund och utbildning två i någon mån motsatta drag som ofta präglat den politiska inriktning som de utgått ifrån: motsatsen mellan en stadsintelligenta och en i landsbygden förankrad folklighet. Advokaten Staafl och professorn Edén, bägge med rötter i prästerskapet och utbildade i Uppsala, företräder den ena sidan. Jag noterar därtill

sa två ofta återkommande drag i svensk liberalism. Han är född i Tvege i Västerbotten som son till en skogsinspektör och han engagerade sig i nykterhetsrörelsen innan han tog en socionomexamen och fick jobb i Stockholm inom folkpartiets riksdagsgrupp.

Bondeförbundet, som blev centerpartiet, reflekterar i sina två statsministrar väl den

är Tage Erlanders sociala bakgrund. Sandler far var folkhögskolerektor och Erlander folkskollärare. Sandler avlade en fil lic-examen i Göteborg och Erlander en fil kand-examen i Lund, där också han, såsom på sin tid Staaft och Edén, fungerade som kurator för sin studentnation.

Per Albin Hansson, Ingvar Carlsson och Göran Persson, de tre övriga socialdemokratiska statsministrarna, kommer alla från det samhällsskikt som utgjort själva basen för det egna partiet. De har sina omedelbara rötter i arbetarklassen. Folkhemspatriarken Per Albin gick endast i folkskola innan han drogs in i arbete inom arbetarrörelsen och Göran Persson hamnade också snabbt in i denna typ av arbete även om han dessförinnan gått på tekniskt gymnasium. Carlsson slutligen avlade en pol mag-examen i Lund. Han träffade för övrigt just där för första gången den tidigare lundensaren Erlander när han som student våren 1958 på den årligen återkommande statsministeraftonen i Akademiska Föreningen ställde en impertinent fråga till den nedreste statsministern.

Det har också skett en förändring över tiden i själva vägen till ämbetet som statsminister. Förr var det vanligt att man hade ett yrke utanför politiken innan man nådde denna toposition, ett yrke till vilket man kunde återvända. Karl Staaft, den förste i raden, etablerade sig som advokat innan han helt engagerade sig i liberal verksamhet, Lindman och Swartz hade från början en bas i företagsvärlden, Edén och Trygger hade sina professurer, Hamrin sin grossistrelse och Bramstorp sin gård. I modern tid

är det egentligen endast Fäldin som uppvisar ett liknande mönster: han startade som jordbrukare och återgick småningom till att åter bli det. De andra statsministrarna har från första början på sin väg till detta uppdrag haft anställningar som mer eller mindre nära anknyter till politisk verksamhet. Att vara politiker har blivit ett yrke, politiken har professionaliserats.

De som i sin inskolning i politisk verksamhet därtill tidigt haft anknytning just till regeringskansliet hade en given fördel vid sitt inträde i rollen som statsminister. Olle Svenning understryker i sin bok om Fäldin att denne kände mycket större osäkerhet i rollen än Tage Erlander och Olof Palme hade behövt känna. Bägge hade dessförinnan hunnit få praktisk erfarenhet av arbete inom regeringskansliet liksom också senare Ingvar Carlsson.

Själva arbetet som statsminister påverkas av många faktorer. Det är lättare att vara chef för en regering som består av ett enda parti än av flera liksom det är lättare att leda en regering baserad i en riksdagsmajoritet än i en minoritet. Ändå är det arten och komplexiteten i de ärenden som skall avgöras som framför allt präglade de tjugotva statsministrarnas vardag i kanslihuset. Många problemområden som sköljde över dem var därtill helt oväntade och överraskande.

Två statsministrar tvingades in i uppgiften att leda Sverige medan ett världskrig rasade runt omkring. Hjalmar Hammarskjöld, som utnämns till regeringschef i skuggan av försvarskrisen 1914, fick snart ägna all sin kraft åt att värna svensk neutralitet i ett korsdrag hemmavid mellan kretsar som ville närhet till Tyskland respektive England. I efterhand fick han också utstå mycken kritik för att ha varit alltför egensinnig på sin post. Mats Svegfors, som skrivit boken om honom, markerar samtidigt fascination över hans förmåga att i betydande utsträckning ensam driva svensk politik under de extrema påfrestningar som rådde. Drygt två decennier senare tvingades Per Albin Hansson, som under trettioalet framgångsrikt och nästan enbart sysslat med inrikespolitik, att leda landet i en världskonflikt som utsatte Sverige för ännu större faror än den som Hammarskjöld på sin tid haft att pareira. Den tidigare folkrättsprofessorn var nu ersatt av en politiker, som till en början tvivlat på egen utrikespolitisk förmåga, men – såsom Niklas Ekdal klart betonar i sin bok – genom låg profil, återhållsamhet och genom medgivanden inför en övermakt, vilka senare kritiserats, ändå, lyckades lotsa Sverige genom ytterst farliga år.

Olof Palme tvangs också som statsminister att syssla med andra problem än han väntat sig vid sitt tillträde. Han hade förtroende politiskt i en tid med god tillväxt och

lugn på arbetsmarknaden men fick som regeringschef omgående möta oväntad nedgång i konjunkturer, oljeprisökning och svåra fackliga konflikter. Den vänstersväng som han ursprungligen hade hoppats på kom, såsom Klas Eklund skriver, att kollidera med en högergång som bröt fram. Två decennier senare ställdes Carl Bildt, som påminner om Palme i intresse för ideologi och internationella frågor, också inför ett politiskt läge som blev annorlunda än han förväntat sig. Hans fyrtipiregering fick inte den egna majoritet i riksdagen som han hoppats på och hans stolta utfästelse om "Ny start för Sverige" blev skuggad av stigande räntor, arbetslöshet och budgetunderskott.

Det sägs ofta att det blivit svårare att vara statsminister under de gångna fyra decennierna än det var under den första efterkrigstiden. De ekonomiska problemen har fått en annan och allvarigare karaktär, massmedias bevakning har intensifierats, kraven på ständigt utrikesresande har stegrats, och så vidare. Allt detta är riktigt, men det är ändå fel att tro att Erlander under 1950- och 60-talen ständigt skulle ha verkat i en idyll. Också under hans tid uppstod gång på gång svåra problem som måste klaras av och konflikter som måste lösas. Själv är han också, såsom framgår av hans dagböcker, för sin del ständigt orolig för att allt skall gå åt helvete.

En statsministers vardag påverkas självfallet också av den egna personligheten och av den beslutstil som man utvecklar. Många olikheter avtecknar sig i de tjugotva böckerna. Målande skildringar ges av personligheter såsom att Staaft var självrtärdig och Lindman social, Branting bohem och Ekman renlevnadsman, Trygger skrytsam och Per Albin anspråkslös, Erlander ironisk och Fäldin jordnära, Palme ivrig och Carlsson försiktig, Bildt arrogant och Reinfeldt kamrermässig och så vidare. Klara skillnader i beslutstil förmedlas också. Statsministrarna har skiljt

sig från varandra i sådant som behov av informationer, av beredvillighet att delegera, av tendens att sluta sig inom sig själv eller samråda och diskutera samt framför allt i förmåga att komma till skott. Tage Erlander och Göran Persson, som har det gemensamt att de längre än andra verkade som statsminister under efterkrigstiden, uppvisar till exempel två ganska olika beslutsstilar. Erlander tyckte om att söka sig fram och höra argument för och emot innan han själv nådde fram till en åsikt medan Persson mera förlitade sig på egen politisk intuition och även lätt hemföll till monologer. Ändå framstod bägge, trots olikheter av detta slag, som beslutskraftiga.

Den tid som följde för de tjugotvå efter uppdraget som statsminister blev ock-

ter och som även efter sin avgång fick inregistrera allmän uppskattning. Själva hade de också förblivit ganska oförstörda av den politiska makt de haft.

De tjugotvå böckerna påminner slutligen, samtidigt som de är uppbyggda kring var sin enskild person, också om återkommande drag i svensk historia under de gångna hundra åren. Jag har särskilt fäst mig vid två. Ett gäller partistrukturen, ett annat och nära sammanhängande gäller själva atmosfären i politiken.

Partistrukturen har i huvudsak förblivit uppdelad i två sidor: i en socialistisk och en borgerlig. Den socialistiska sidan har dominerats av ett parti, det socialdemokratiska, medan den borgerliga däremot förblivit uppdelad i flera partier, som i sin tur växlat i storlek och betydelse över tiden. Atmosfären i politiken har i sin tur pendlat mellan samarbete och konfrontation. Partistruktur och atmosfär har påverkat varandra fram till dagens läge när de två sidorna formerat sig i två klart avgränsade block med miljöpartiet inneslutet i vänstern.

Samarbete har varit vanligare än konfrontation under de gångna hundra åren. Delar av borgerlighet och vänster har förmått samla sig till gemensamma lösningar av allvarliga samhällsproblem. Det har visat sig i allt från besluten om valsystemets utformning och lugnande av hungerkavaller i seklets början över 1930-talets krisuppgörelse och andra världskrigets neu-

En annan förklaring ligger emellertid också i den partipolitiska strukturen. Socialdemokratin dominerade visserligen länge men uppnådde sällan egen majoritet. Samarbete behövdes. De borgerliga backades visserligen i perioder upp av ett flertal, men hade svårt att etablera ett gemensamt uppträdande. Partierna med liberal färg liksom bondeförbundet/centerpartiet mälde sig då och då ut ifrån det. Förutsättningarna för borgerlig samling förbättrades bland annat efter det att tvåkammar-systemet, som på slutet gynnat socialdemokratin, avskaffades. En första borgerlig

majoritetsregering kunde bildas 1976. Det dröjde dock även därefter kvar ett mönster av samarbete mer än konfrontation.

”Konfrontation har kommit att prägla politikens vardag mer än samarbete även om konflikterna kanske inte alltid verkar vara så djupgående.

så olika. Per Albin Hansson och Olof Palme fick ingen tid alls. De dog på sin post. Hjalmar Branting avled en månad efter att han avgått. Ernst Trygger, Richard Sandler, Ola Ullsten och nu senast Carl Bildt återkom som utrikesminister i en senare regering. Andra hamnade i höga offentliga befattningar som universitetskansler, landshövding eller ambassadör eller drog sig tillbaka till helt annan sysselsättning. Många verkar ha känt besvikelse efter sin tid i centrum. Carl Gustaf Ekmans situation i detta avseende är speciell när han efter åtta framgångsrika år i ämbetet plötsligt tvangs avgå för att han förnekat sin egen namnteckning i den Kreugeroro som rådde. Men också många andra fördettingar verkar ha känt en otillfredsställelse, ibland gränsande till bitterhet, över det som varit. Tage Erlander och Ingvar Carlsson är egentligen de enda som kunde känna sig helt nöjda med sin tid som statsminis-

tralitetspolitik fram till 1990-talets EU-inträde och bekämpning av ekonomisk oro. Men naturligtvis har det under denna långa tid också uppstått konfrontation i många frågor mellan höger och vänster i svensk politik.

Belysande exempel från efterkrigstiden är konflikten på 1950-talet i pensionsfrågan och under 1970-talet och åren framåt i löntagarfundsfrågan. Det samarbete som ändå övervägt har i sin tur tagit sig olika former alltifrån regelrätta koalitionsregeringar över regelbunden samverkan mellan regering och en del av oppositionen till strävan att komma överens i allsidigt sammansatta utredningar och löpande riksdagsarbete.

Det finns många förklaringar till att det trots allt rätt mer samarbete än konfrontation i svensk politik. En mycket viktig förklaring ligger naturligtvis i en för Sverige speciell kultur som utvecklats över sekler.

Nu i slutet av de hundra åren som Bonniers biografiprojekt täcker verkar ändå detta mönster ha förändrats. Två från varandra klart avgränsade block har bildats. Konfrontation har kommit att prägla politikens vardag mer än samarbete även om konflikterna kanske inte alltid verkar vara så djupgående. Det nya som skett kan också uttryckas som att den typ av parlamentarism som Karl Staaff en gång drömde om har förverkligats. Han önskade efter brittisk förlaga införa ett system som dels innebar en klar uppdelning mellan regering och opposition, dels förutsatte en regering som utan ytterligare utredande och försök till överenskommelser med oppositionen förverkligar givna vallöften. En cirkel är sluten. Fredrik Reinfeldt, den siste av de 22 statsministrarna, kan sägas uppträda som den förste en gång rekommenderade. En skillnad föreligger dock. Karl Staaff kopplade samman sin idealmodell med majoritetsval i enmansvalkretsar medan Fredrik Reinfeldt har att verka inom ramen för ett proportionellt valsystem som hans politiska meningsfrände Arvid Lindman en gång lyckades genomföra.

Olof Ruin

Svårt att sia om SD:s öde

POLITIK

Den 30 november 1991. Jag kör taxi i Stockholm och har precis hämtat en ung man på Sabbatsbergs sjukhus. Det visar sig vara "Sebbe", en kille med brasiliansk bakgrund som hade skjutits av "Lasermannen" några veckor tidigare. Nu hade han varit på återbesök hos läkaren. Han ska till Söder, men när vi närmar oss Gamla stan har polisen spärrat av hela centrum. Nynazister har ställt till kaos där vi ska fram och vi kör tillbaka, runt och över Västerbron. Det är en hatets tid och någon vecka senare kör jag tre överförfriskade egna företagare. På radion meddelas plötsligt att den spöklike laserskytten skjutit en till. De jublar i min taxi och än idag förbannar jag mig själv för att jag inte stannade mitt på Söderleden och kastade ut dem ur bilen.

Det är i en sådan 80- och 90-talsverklighet som Mikael Ekman och Daniel Poohl börjar sin redogörelse för Sverigedemokraternas historia, *Ut ur skuggan*. Stilen är torr och lite porös, det är ingen bladvändare men den innehåller gott om intressanta fakta och är befriande ren från tom, "anti-fascistisk" retorik; Ekman och Poohl vill verkligen komma åt orsakerna bakom SD:s nyvunna popularitet.

Den historiska genomgången av partiets ideologiska och organisatoriska rötter är lång och detaljerad. Gott om utvecklingar kring högerextremistiska figurer tecknar en bild av den mylla ur vilken SD föddes.

Partiet har sina rötter i klassisk europeisk högerextremism och både det rasistiska BSS, liksom "Sverigepartiet" (båda bildade på 80-talet), är ideologiska anhalter på vägen mot det SD som bildas 1988. Att nynazister fanns med i början av partiets historia är ett faktum som den nya ledningen aldrig kommer att kunna svära sig fria ifrån hur gärna de än vill.

Partiets tidiga historia är dess akilleshäla, som Ekman och Poohl påpekar, och den stora frågan är: Hur mycket har partiet egentligen distanserat sig från sin historia?

Det finns, grovt sett, två svar på den frågan som är lika sanna om än radikalt olika. Det första är: väldigt mycket (partirenoveringen har lyckats). Det andra: egentligen inte alls (samma unkna rasism fast i moderniserad tappning). Anledningen till paradoxen ligger i att det bara är partiets framtid som kan ge svar på frågan. Ekman och Poohl ger med andra ord inget entydigt svar på om Jimmie Åkesson är

UT UR SKUGGAN
EN KRITISK GRANSKNING AV
SVERIGEDEMOKRATERNA
MIKAEL EKMAN OCH
DANIEL POOHL
Natur & Kultur 2010

en ulv i fårakläder
eller om han ba-

ra är det han säger sig vara: en nationalistisk kritiker av det mångkulturella samhället och av en integrationspolitik som havererat. Författarnas hållning förstärker bokens sympatiska drag, slutsatserna är inte huggna i sten och det finns en respekt för de SD:are och före detta SD:are som de samtalat med.

Dock tycker jag ändå att Niklas Örenius kommer närmare SD-världens människor i sin *Jag är inte rabiät. Jag äter pizza*. Ekman och Poohls styrka ligger annorstädes, i analysen av partiets historia. Trådarna till äldre tänkare som Rudolf Kjellén, Teodor Holmberg och Rickard Lindström är intressanta. Nutidshistoriskt placerar bokens författare SD inom ramen för det som den belgiske statsvetaren Cas Mudde kallar för RHP-partier (radikal högerpopulism), vilket åskådliggörs av SD:s glidning från närheten till franska Front National på 90-talet till Dansk Folkeparti, vars ideologiska rötter inte är högerextrema utan missnöjespopulistiska (Mogens Glistrup).

När det kommer till frågan om varför folk röstar på ett parti av SD:s typ tar sig författarna provande igenom flera förklaringsmodeller.

Den vanligt återkommande 30-talsjämförelsen (Hitler och massarbetslösheten) döms ut, liksom missnöjesargumentet (Dansk Folkeparti slog igenom under en tid när danskarna var nöjda med det mesta) och det som boken, till sist, mynnar ut i, som ett svar på varför så pass många unga, utbildade arbetare (kärnväljarna) röstar på SD, är *viljan att begränsa invandringen av rädsla för ökande våld och etniska motsättningar i det svenska samhället*. Inte rasism, alltså. Den slutsatsen, som jag tror är riktig, stödjer sig på den norska statsve-

taren Elisabeth Ivarsflatens studie om högerpopulism i olika EU-länder och öppnar också för en förståelse bortom fasciststämpeln. Att SD, i Jimmie Åkessons händer, är lite av ett improvisationens parti, om än på en stabil invandringskritisk grund, förstärker författarnas slutsats. Man tar lite här och lite där, från vänstern (folkhemsretoriken) och från högern (nationalismen), och sedan försöker man opportunistiskt passa i frågor som lätt blir inflammerade vänster-högerdito, som utrikes- och arbetsmarknadspolitik.

Bokens svagaste kapitel är det om SD och islam. Där utgår författarna från en naiv, gängse kulturrelativism som låter antyda att all kritik av islam, och islamism, bär på frön till högerextremism. Det franska slöjförbudet på grundskolorna motsäger en sådan tolkning. Samtliga partier, från höger till vänster, var överens men i Frankrike är å andra sidan den sekulära grunden (upplysningen) starkare än här. Kanske borde författarna fundera något över sin egen ideologiska grund i just den frågan och här hade jag önskat en större känslighet för den politiska dialektiken. Geert Wilders popularitet i Holland går till exempel inte att förstå utan den muslimske extremisten Mohammed Bouyeris mord på filmaren Theo van Gogh och i Sverige ger varje stolligt utspel från en Mahmoud Aldebe (kravet på sharialagar till exempel) SD vatten på partiets kvarnar. Förstår man inte växelspelet mellan dessa extremer missar man en av de viktigaste orsakerna till högerpopulismens framväxt.

Vad gäller SD:s vidare öden är det svårt att sia. Författarna tycks övertygade om att partiet rasar ihop som ett korthus i höst ifall de inte kommer in i riksdagen. Det är nog en förhastad förhoppning. På en middag i vintras höll jag på att tappa hakan när värden – han har judisk bakgrund och hans mor överlevde Auschwitz – förklarade att han "funderade på att rösta på SD i höst".

Anledningen till hans funderingar var den ökande antisemitismen i Malmö bland stadens muslimska invånare, något som lett till att judar sägs vilja flytta från staden. Det, om något, säger en del om hur SD lyckats vända ut och in på begreppen. SD som ett "vaccin" mot antisemitism! Man tar sig för pannan.

Ut ur skuggan ger inget entydigt svar på frågan om vad SD är men boken bidrar med sina rikliga fakta till en ökad kunskap om det fenomen som partiet utgör en del av.

Fredrik Ekelund.

På senare tid har flera böcker utkommit i USA som analyserar och kritiserar de intellektuella i samtiden. Kanske finns det ett samband med att vi fått en ny, förment intellektuell, president.

Det sekulära prästerskapet

SAMHÄLLE

I en bar i Madrid vid slutet av sextiotalet knacker en intellektuell en annan intellektuell på axeln och frågar: "Vad tycker du om Franco?". Den tillfrågade intellektuelle rycker omedelbart till, tittar sig nervöst omkring och ber sin intellektuelle vän att följa med honom. Tillsammans hoppar de in i en taxi som kör kors och tvärs genom staden tills de når en avlägsen sjö.

Där hyr de en kanot som de paddlar ut till mitten av sjön. Efter att ha säkerställt att de är ensamma på vattnet

lutar sig den tillfrågade intellektuelle till sist fram emot sin vän och viskar nervöst: "Jag gillar honom."

Vad denna hänfulla lilla historia försöker illustrera är förstas den ideologiska likriktning som under det förflutna seklet karakteriserade västvärldens kulturella och intellektuella elit. Den amerikanske filosofen och kritikern Harold Rosen-

berg gjorde en liknande observation redan på 40-talet, då han i en känd essä karakteriserade sina sofistikerade kollegor inom tryckarbranschen som en "hjord av oberoende andar". I en värld där allt färre människor sätter sin tro till religiösa auktoriteter har denna hjord på senare tid upphöjts till ett slags sekulärt prästerskap, vars roll i samhället tre nyligen utgivna böcker söker klargöra.

Det finns nästan lika många definitioner av en "intellektuell" som det finns intellek-

tuella. Den snärtigaste definitionen kommer troligen från Paul Johnson, som i en serie bitska essäer på temat definierade en intellektuell som någon som "bryr sig mer om idéer än människor". En något mer balanserad, om än mindre snärtig, klassifikation kommer från Richard Posner, som definierar en intellektuell som en "person som, medelst sina intellektuella resurser, tilltalar en bred och utbildad publik om politiska och ideologiska spörsmål". I sin bok *Public Intellectuals: A Study of Decline* från 2003 gjorde Posner oss dessutom tjänsten att kvantifiera ovan nämnda hjord, åtminstone i sin nuvarande, amerikanska tappning. Den är, om vi ska tro Posner, överväldigande manlig (84 procent), gammal (medelålder 64 år) och vänstervriden (63 procent). Det är främst denna sistnämnda egenskap hos moderna intellektuella som tycks irritera ekonomen Thomas Sowell, senior fellow vid den konservativa tankesmedjan Hoover Institution och författare till nyutgivna *Intellectuals and Society*.

Thomas Sowell, som i år firar sin 80-årsdag, skriver fortfarande cirka en bok om året för sina trogna förläggare vid Basic Books. Detta val av bokförlag ter sig särskilt passande för en författare som lagt ner större delen av sin karriär på att förklara i grunden väldigt enkla ekonomiska sanningar för en allmänhet som bara inte vill förstå. *Intellectuals and Society* kan på sätt och vis ses som en sammanfattning av Sowells karriär, som ofta handlat om att vederlägga fashionabla och utopiska påfund.

I sin analys granskar han systematiskt de många skadliga incitament som genom historien förmått figurer som Bertrand Russell och Paul Ehrlich att uttala sig om saker som ligger långt utanför deras expertområden. Bokens styrka ligger i Sowells förmåga att åskådliggöra samband mellan inspirerande idéer och beklagliga konsekvenser, framför allt inom den ekonomiska sfären. För den som gillar guld-korn såsom "Yttrandefriheten i Sovjetunionen är fullständig" (Jean-Paul Sartre) eller "Hitler är nu under kontroll av Stalin, vars intresse för fred är överväldigande" (George Bernard Shaw) är Sowells bok

dessutom ett veritabelt ymnighetshorn av intellektuell arrogans och ideologiskt tunnelseende.

En oundviklig svaghet i alla försök att kritisera en viss grupp av individer är förstås *selection bias*, alltså frestelsen hos en författare att välja ut undersökningsobjekt som gynnar dennes tes. I stort har Sowell förstås rätt; förnuftiga idéer om fria marknader och en begränsad roll för staten fick väldigt lite gehör bland 1900-talets litterära intelligentsia, som föredrog mer exotiska och icke sällan totalitära samhällssystem. Det hade dock ej skadat om Sowell, om än mest för syns skull, hade inkluderat någ-

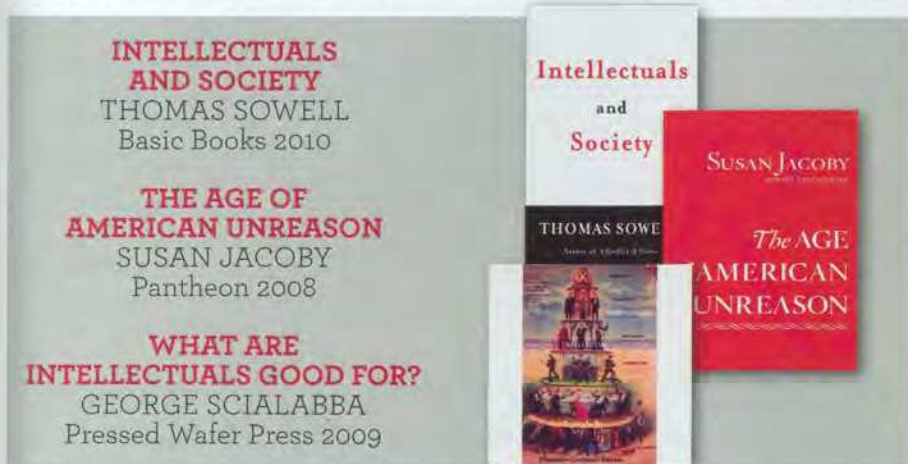
digttvis tagit skada av en ansats till förståelse, eller rentav empati, inför sina studieobjekt. I en känd essä på temat medgav Friedrich Hayek – en av Sowell's stora idoler – att de av hans akademiska kollegor som attraherades allra starkast av socialism och kommunism i allmänhet också var de mest briljanta och sympatiska, och att attraktionen således ej kunde vara en följd av onda avsikter utan snarare av ett slags inbyggd motvilja mot saker som ej går att greppa intellektuellt (till exempel fria marknader) till förmån för mer konkreta, om än väldigt komplexa, systembyggen.

Sowell är dock en

an Jacobys definition inkluderar alla typer av kognitiva högprestare, inklusive ingenjörer och läkare. Denna bredare definition gynnar förstås Jacobys sida i debatten, även om hon i resten av boken har svårt att bevisa att dagens amerikaner hyser något särskilt agg mot dem som gipsar deras brutna ben och programmerar deras mobiltelefoner.

Jacoby börjar sin historia i den amerikanska södern, och skildrar levande hur fundamentalistiska läror frodades i en miljö som i stor utsträckning präglades av förakt för snofsiga och boklärd nordbor. Som kontrast till detta framhåller Jacoby den briljante, om än svärbegriplige, Ralph Waldo Emerson, och beklagar dennes begränsade inflytande över landets andliga liv. Det är svårt att inte hålla med Jacoby om att en mindre dogmatisk och mer eftertänksam (eller rentav intellektuell) kristen tradition hade varit att föredra framför de kreationister, polygamister och ormtjusande charlataner som medgavs fritt spelrum i landets mer eftersatta delar. Det är dock när fokus skiftar från det religiösa till det vetenskapliga som Jacobys resonemang börjar urarta i en tendentiös riktning. Först ut att granskas är "socialdarwinismen". Jacoby har förvisso rätt i att många så kallade socialdarwinister, med Herbert Spencer i spetsen, argumenterade för avskaffandet av välfärd och andra sociala skyddsnät i syfte att förädla den vita rasen genom naturligt urval. Vad hon underlåter att nämna är att socialdarwinisternas ideologiska motståndare, den progressiva vänstern, i stort delade socialdarwinisternas syn på rasfrågan, men ansåg att processen gick på tok för långsamt och borde påskyndas medelst aborter, tvångssteriliseringar och barmhärtighetsmord. I ett sådant intellektuellt klimat kan man inte annat än sympatisera med de amerikaner som förblev anti-intellektuella.

Jacobys vidare analys av amerikansk nu-

ra exempel som gick emot hans tes. Detta gäller inte minst kapitlet på temat intellektuella och krig, där Sowell har mycket skoj på bekostnad av de utopiska pacifister som stödde Neville Chamberlains hopplösa samförståndspolitik på 30-talet, men ignorerar vettig intellektuell kritik av USA:s nästan lika hopplösa politik i Indokina på 60-talet. Sowell kritiserar tyckare som Paul Krugman och Frank Rich för deras bristande patriotism och misstro gentemot Bushs framgångsrika upptrappingsstrategi i Irak, men underlåter att nämna att krigets initiala misslyckanden kan spåras till hans egna republikanska kolleger, närmare bestämt en liten klick av hyperintellektuella demokratiska revolutionärer som läst Hobbes *Leviathan* en gång för mycket. Intellektuell hybris är således ett problem för såväl högern som vänstern, och det ter sig föga sannolikt att den amerikanska armén idag skulle sitta fast i den irakiska kvicksanden om trubbigare intellekt såsom James Baker eller Lawrence Eagleburger hade skött utrikespolitiken för åtta år sedan.

Andra svagheter hos Sowell är hans brist på estetiskt intresse och psykologisk nyfikenhet. Det förstnämnda är på sätt och vis lämpligt för en tänkare som anklagar andra tänkare för att använda "verbal virtuositet" för att sprida ideologisk förvirring. Hans analys hade dock ej nödvän-

gammal och trött man, som inte längre orkar bry sig om goda avsikter och ungdomlig idealism som ursäktar för ansvarslost beteende. Detta är fullt förståeligt, men det är bland annat denna brist på förståelse som gör att hans bok ej riktigt kan beskrivas som en intellektuell knockout, även om han förstås vinner på poäng.

Susan Jacoby menar dock i *The Age of American Unreason* att det inte är de intellektuella som är roten till all ondska, utan *anti-intellektualism*, det vill säga den oinvidiga hopens ovilja att ta intellektuella på

” Susan Jacoby menar dock att det inte är de intellektuella som är roten till all ondska, utan anti-intellektualism, det vill säga den oinvidiga hopens ovilja att ta intellektuella på allvar.

allvar. Denna ovilja dokumenterar Jacoby i sin bok, ett slags modern uppföljare till Richard Hofstadters klassiker *Anti-Intellectualism in American Life* från 1963. Redan i förordet kan vi se en tydlig skillnad mellan Sowell och Jacoby/Hofstadter vad gäller deras definitioner av "intellektuella". Sowell klassificerar intellektuella som de "vars slutprodukt endast är idéer", med-

tidshistoria innehåller alla de förutsägbara vänsterliberala omskrivningarna, inklusive den om Joseph McCarthy som en hundra meter hög eldsprutande drake och om Sovjethotet som överdramatiserat. Hon beklagar den breda allmänhetens minskande intresse för hennes egna favoriter bland 1900-talstänkare; H.G. Wells, W.E.B. DuBois, Dwight MacDonald och I.F. Sto-

ne. Exakt vilka förnuftiga lärdomar som den amerikanska pöbeln gick miste om i sitt nonchalerande av två kommunister, en anarkist och en KGB-agent bryr sig Jacoby ej om att förklara, men som hon nog klargör är hon en rationalist snarare än en empiriker. Denna syn på sig själv som förnuftets förkämpe stiger Jacoby fullkomligt till huvudet mot slutet av boken, då hon raljerar mot så kallad "pseudovetenskap", av allt att döma en förkortning för "vetenskap som Susan Jacoby inte gillar". När Larry Summers tvingas att avgå som rektor för Harvard University för att ha yppat en oskyldig spekulering om medfödda könsskillnader vad gäller matematisk förmåga, anklagar hon denne för att ha medverkat till spridningen av "skräpvetenskap", trots att Summers uttalande låg helt i linje med modern psyometri och försvarades av psykologiprofessorn Steven Pinker, landets kanske mest respekterade akademiker. Snarare än att varna oss för anti-intellektualismens faror tjänar Susan Jacobys bok som en påminnelse om Humes visdomsord om förnuftet som "passionernas slav" och om den farliga, om än extatiska, hybris som så lätt uppstår när du slutgiltigt har lyckats övertyga dig själv om att alla dina meningsmotståndare är idioter eller värre.

Ekonomen J.A. Schumpeter var en betydligt mer cynisk person än sin kollega Friedrich Hayek, och i sin kritik av vänstervridna intellektuella identifierade han det moderna universitetet som källan till problemet.

Schumpeter menade att den snabbt växande tillgången till högre studier har lett till överproduktionen av en art av människor som förvisso saknar praktiska färdigheter, men som genom sin unika förmåga att dekonstruera Montaignes översättning av *Theologia Naturalis* ur ett proto-lesbiskt perspektiv anser sig för fin för vanligt, hederligt arbete. Detta, menade Schumpeter, resulterar oundvikligen i en entusiasm för alternativa samhällssystem, i vilka den intellektuelle äntligen får inta sin rättmätiga plats i den sociala hierarkin. Oavsett om Schumpeter hade en poäng eller ej så passar hans teori knappast in på författaren George Scialabba. Scialabba har förvisso verkat större delen av sitt liv på Harvard, men i egenskap av fastighetsskötare. När han inte är upptagen med att polera Amartya Sens Nobelpris eller installera Spotify på Alan Dershowitz dator skriver han bokrecensioner och essäer, som nyligen getts ut i samlad form under titeln *What Are Intellectuals Good For?*

Scialabbas bok utgörs av ett trettio-tal engagerande kapitel om såväl giganter (Robert Conquest, Isaiah Berlin, Pier Paolo Pasolini) som mindre kända författare (Sven Birkerts, någon?), allt i en anda

av frenetisk intellektuell nyfikenhet. Det som skiljer Scialabba från Sowell och Jacoby är att han tycks vara mer intresserad av frukterna av intellektuellt arbete än de intellektuellas inverkan på samhället i stort. Därmed inte sagt att han saknar en politisk ståndpunkt; hans artiklar trycks i radikala tidsskrifter som *The Nation* och *Dissent* och vänsterrabulisten Noam Chomsky är en av hans tre stora idoler. När vi får reda på att de två andra är Christopher Lasch och Richard Rorty får vi dock anledning att misstänka att Scialabba ej huvudsakligen ser intellektuella som en källa till en sammanhängande åskådning. För Scialabba tycks läsning snarare handla om – för att låna en fras från C.S. Lewis – att veta att han ej är ensam om att grubbla över de stora frågorna.

En person av en sådan läggning kommer alltid att välkomna nya bidrag till idéernas sfär, och även i sin kritik av konservativa tänkare såsom Allan Bloom och William F. Buckley undviker Scialabba pompösa utläggningar om "oförnuft" och uttrycker en viss uppskattning för deras stilistiska färdigheter. Genom att ta intellektuel-

” Även om man ... håller med om att god litteratur kan lära oss människor något om moralisk dygd, så påminner Scialabba oss om varför vi började läsa från första början.

la för vad de är – väldigt smarta människor som skriver väldigt bra men ej nödvändigtvis bör tas på fullt allvar i allt de säger – erbjuder Scialabba ett alternativ till Sowell's dystra empirism och Jacobys fanatiska rationalism.

Även om man ej delar Scialabbas politiska perspektiv, eller ens håller med honom om att god litteratur kan lära oss människor något om moralisk dygd, så påminner Scialabba oss om varför vi började läsa från första början. Vad gäller frågan i bokens titel kommer vi aldrig så mycket närmare ett svar än: "För att George Scialabba tycker om att läsa dem" – en högst rimlig slutsats enligt min mening.

Varför då detta plötsliga intresse för intellektuella bland amerikaner? För att få en ledtråd kan vi vända oss till *New York Times*-kolumnisten Nicholas Kristof som i oktober 2008 skrev: "Om Obama blir vald så kommer han att vara den förste intellektuelle i Vita huset på många år." Kristofs uppfattning har delats även av konservativa ledstjärnor såsom Bill Bennett och Charles Krauthammer, och i en intervju med BBC kallade Kwame Anthony Appiah Obama för "The Professor President". Susan Jacoby kan knappast dölja sin eufori,

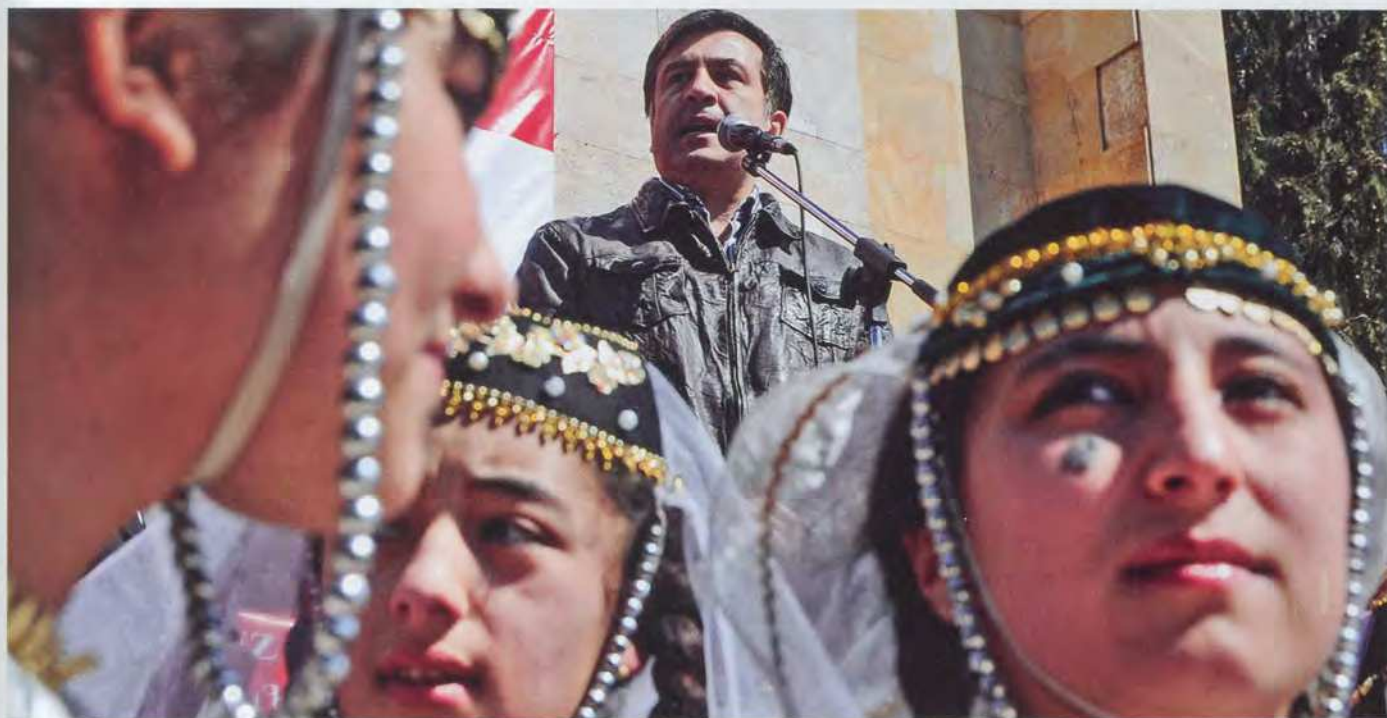
medan Thomas Sowell varnar för intellektuell hybris och drar ominösa paralleller till McNamaras "whiz kids" och Roosevelt's ökända "hjärntrust" (George Scialabba har haft den goda smaken att hålla sig utanför diskussionen helt och hållet).

Detta förutsätter förstås att den amerikanske presidenten verkligen är en fullfjädrad intellektuell, vilket inte nödvändigtvis stämmer. Richard Epstein, Obamas tidigare chef vid University of Chicago och en av landets främsta juridiska tänkare, sade i en intervju med *Boston Globe* att han förvisso gillar Obama, men att han ej betraktar denne som en intellektuell utan blott en person som "imiterar en intellektuells manér". Obamas skolbetyg var föga uppseendeväckande, och under hela sin karriär, inklusive sin tid som redaktör för *Harvard Law Review*, har han inte producerat en enda akademisk artikel, ens som medförfattare. Han talar sammanlagt ett språk. Obamas beundrare tycker om att jämföra honom med den ytterligt sofistikerade Adlai Stevenson, som i två presidentval på raken fick stryk av den desto bonni-

gare Dwight Eisenhower. Det är dock inte säkert att denna jämförelse gynnar Obama. I en artikel i *New York Times* skrev historikern Michael Beschloss att Stevenson förvisso betraktades av många som en intellektuell, men att det icke sällan kunde gå flera månader och år utan att han ens rörde en bok (Eisenhower, däremot, var en ansedd expert på militärhistoria). Sowell ser den latinkunnige farmaren Harry Truman som ett annat exempel på en högt intelligent statschef med anspråklös och rustik framtoning. Eller som Clive James en gång observerade; journalister hyllade ofta John F. Kennedy för att denne uppskattade Vivaldi och bjöd in klassiska musiker till Vita huset, men det var Nixon som faktiskt kunde spela piano.

Nu ska vi förstås inte gå för långt; Obama är onekligen en smart kille och det är nog mer bra än dåligt. Vem vet, om Bush hade befunnit sig några snäpp högre upp på intelligenskurvan hade han kanske haft vett nog att ignorera sina rådgivare och deras iver att "befria" Irak. För de av oss vars världsbild ligger närmare Sowell än Jacoby känns det dock tryggt att veta att den amerikanske presidenten nog inte är smart nog för att göra något riktigt dumt.

Erik W Larsson

Georgiens president Micheil Saakasjvili talar till Azerbajjans diaspora den 21 mars 2010.

FOTO: REUTERS/SCANPIX

När Georgien ville "go West"

GEORGIEN

Timingen kunde inte varit mer perfekt. Just vid den tiden befann sig världens uppmärksamhet nämligen någon helt annanstans än i Kaukasus, tämligen jämnt fördelad mellan det OS som precis hade inletts i Beijing och den amerikanska presidentvalskampanjen som var på väg in i sin intensiva slutspurt.

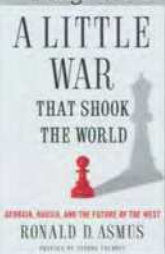
Det var det gyllene ögonblick som den ryske premiärministern – och tidigare presidenten – väntat på. Det visar Ronald Asmus i sin nya bok om den ryska invasionen av Georgien, *A Little War that Shook the World*.

Den 7 augusti 2008 satte den enorma ryska militärmakten in ett massivt angrepp på marken, till sjöss och i luften på det lilla grannlandet Georgien, inklusive en cyberattack mot en rad centrala georgiska instanser från Högsta domstolen till parlamentet. Fast i första hand mot presidenten, den västvänlige Michail Saakasjvili. Hans främsta brott var att han ville go West, med framtida medlemskap i Nato och EU. Sådant gör man inte ostraffat mot Vladimir Putins Ryssland.

Att det är nya tider i Moskva borde om inte förr ha blivit uppenbart för alla och envar just precis den dagen. Likaså att det ryska angreppet inte enbart var riktat

A LITTLE WAR THAT SHOOK THE WORLD GEORGIA, RUSSIA, AND THE FUTURE OF THE WEST

Ronald Asmus
Palgrave Macmillan 2010

mot det lilla grannlandet, utan i nog så hög grad var en attack på hela det västliga fredsbygge som USA och Europa gemensamt och med en hel del möda konstruerat sedan kalla krigets slut knappa tjugo år tidigare.

Det säkerhetssystemet hade Ryssland medverkat i och godkänt, inklusive de två utvidgningsomgångar när Nato utökades med nya medlemmar; först de tre Visegrad-länderna 1999 och därefter president Bushs storslagna "Big Bang" med ytterligare sju nya länder som formellt antogs 2004.

Men under inledningen av den processen hade den ryske presidenten hetat Jeltsin, och därefter tog det några år innan hans efterträdare lade om kursen för den ryska politiken. Visst hade de båda mutt-

rat en del, framför allt om planer på Nato-medlemskap för de baltiska länderna. Men Ryssland hade ändå varit en partner i den framväxande europeiska säkerhetskonstruktionen.

Rysslands nya revanschistiska utrikespolitik under Putin sammanföll i tiden i stort sett med de båda demokratiska genombrotten, rosenrevolutionen i Georgien och den orangea revolutionen i Ukraina. Det var starten på en tid av politiska och ekonomiska reformer, med full integration i de europeiska säkerhetsstrukturerna som slutmål.

Att Putin hade för avsikt att sätta stopp för de georgiska och ukrainska förflyttningarna västerut har han inte precis hymnat om. Tvärtom har alla som velat lyssna fått klara besked från Moskva; bara några månader före angreppet hade Putin till exempel talat klarspråk vid den årliga säkerhetspolitiska konferensen i München.

Med sådana tydliga signaler tycker man att västvärlden borde ha förberett sig på vad som komma skulle. Till exempel, föreslår Asmus, kunde man ha byggt upp någon form av fredsbevarande styrka på georgisk mark. Det fanns ju erfarenheter att ösa ur och kopiera sedan insatsen på Balkan på 1990-talet – och få kan de frågorna bättre än just Ron Asmus, som när det begav sig befann sig i det amerikanska utrikesdepartementets topp som Deputy Assis-

>>

tant Secretary of State for European Affairs under Clintonadministrationen.

Men Georgien är inte Balkan, och de ryska hotelserna togs ofta inte riktigt på allvar utan avfärdades som saakasjviliska överdrifter. Att den amerikanska underlättelseverksamheten i regionen dessutom hade dragits ner och resurserna flyttats över till kriget i Irak och Afghanistan underlättade förstås inte informationsinhämtningen. Istället för en enad front till det lilla landets försvar sprang stora delar av västvärldens politiker och diplomater runt som en skock yra höns i alla riktningar, många av dem betydligt mer upptagna av att hålla sig väl med den ryske jätten än att komma till en angripen småstats försvar.

Många av dem var dessutom påfallande måna om att framhålla att det formellt sett faktiskt var Georgien som hade anfallit först, en slutsats som även framfördes efter krigets slut i en EU-rapport. Som om de långvariga provokationerna och den ryska militära eskaleringen vore irrelevanta i sammanhanget, och som vore det gigantiska Ryssland och det lilla Georgien två likvärdiga storheter.

Och som om Ryssland inte länge letat efter en lämplig ursäkt för att ge sig på det självständiga grannlandet. Moskva hade sedan länge delat ut pass till den ryska befolkningen i de två separatistprovinserna, Sydossetien och Abchazien, så att dessa vid behov skulle kunna "försvaras", ett klassiskt interventionsknep.

Men, menar Asmus, två händelser snabbade på processen. Dels det västliga erkännandet av Kosovo, trots varningar om att det skulle leda till att Ryssland tog motsvarande steg gentemot Abchazien och Sydossetien. Dels splittringen vid Nato-toppmötet i Bukarest våren 2008, när medlemsländerna förespråkade vitt skilda förhållningssätt gentemot de georgiska och ukrainska Nato-ansökningarna och frågan om MAP, *Membership Action Plan*, ett slags förstadium till medlemskap.

Den gamla delningen från Irakkrigets preludium i "nya" och "gamla" Europa återupptogs i Bukarest. Återigen representerade USA och Tyskland två olika visioner om relationerna till Ryssland och den fortsatta utvidgningen av Alliansen. Bättre förekomma än förekommas, var slutsatsen i Moskva, som raskt slog till innan Georgien hunnit omfamnas av Natos säkerhetsgarantier.

Det lilla kriget i Georgien varade förvisso bara i fem dagar, men det chockade världen. Ron Asmus lysande bok är historien om rysk revanschism och splittring i väst – och vi lär inte ha sett slutet på någondera.

Ann-Sofie Dahl

Förintelsen som en del av historien

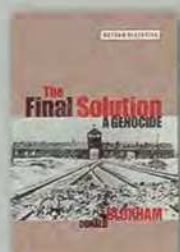
HISTORIA

Inom förintelseforskningen finns två huvudsakliga skolbildningar. Den ena kan sägas företråda ståndpunkten att det nazistiska folk mordet på judar och andra minoriteter måste tolkas inom ramen för en långt större historisk kontext; utan att förringa den närmast ofattbara tragedin var det en mänsklig katastrof i historien – inte den mänskliga katastrofen. En andra så kallad intentionalistisk skola kan sägas företråda uppfattningen att förintelsen av Europas judar var en unik historisk händelse – en urkatastrof utan motstycke. Donald Bloxham – professor i modern historia vid Edinburgh University med inriktning på folkmordsforskning – tillhör den förstnämnda "historiserande" forskningsriktningen, vilket också användningen av obestämd artikel i titeln (*A Genocide*) antyder.

Givet denna tydliga principiella utgångspunkt har Bloxham skrivit vad som skulle kunna kallas en övergripande redogörelse för och tolkning av det nazistiska folk mordet på judar och andra folkgrupper och minoriteter under andra världskriget. Skildringen inleds med en omfattande syntes som i ett globalt perspektiv försöker analysera och förklara bilden av och hanteringen av "den andre" från 1700-talet och framåt. Författaren visar hur denna historia av uteslutning, diskriminering och våld (även folk mord) var ett på alla sätt globalt fenomen, som i takt med statsbygge, industrialisering och moderniseringssträvanden förstärktes och förfinades både inom stater och i kolonialvärlden. Vidare skildras ett moderniserat men fragmenterat och desillusionerat Mellankrigs-Europa, där genomförandet av Versaillesfredens nationalitetsprincip kommit att resultera i en radikaliserad minoritetspolitiken – i synnerhet gentemot judar. Därefter behandlas utförligt det nazistiska maktövertagandet i Tyskland, krigsutbrottet och det av Nazityskland ledda folk mordets inledning, förlopp och efterspel.

Bokens förtjänster ligger i huvudsak på två plan, dels i en utmärkt komparativ analys, dels i dess fokus på källkritisk diskussion. I det komparativa avsnittet lyck-

**THE FINAL SOLUTION
A GENOCIDE**
DONALD BLOXHAM
Oxford University Press 2009

as författaren på ett övertygande sätt åskådliggöra den ryckvisa utvecklingen av olika typer av uteslutningspolitiker, vilka i vissa fall tog sig uttryck i folk mord. Förloppet som skildras visar att Norbert Elias ord om den historiska utvecklingen som varken lagbunden eller slumpmässig i högsta grad gäller även folk mordens historia. Bloxham själv sammanfattar det exempelvis på följande sätt:

State violence against domestic minorities; violence against indigenous peoples in European colonies outside Europe; violence against opponents of the economic order; violence against the socially marginal; violence in wartime that exceeded the limits established by international law: all of these were established characteristics of the world in which Nazism appeared.

Till detta kommer frågan om varför just den tyska nationen kom att hysa den regim som stod som huvudskyldig till Förintelsen. Framställningen problematiserar här den åsiktsriktning inom forskningen som menar att endast den tyska staten hyste den kombination av ideologiska, byråkratiska och industriella strukturer som gjorde Förintelsen möjlig. Bloxham påvisar hur olika stater, organisationer och enskilda inom hela den nazistiska intresssfären både drev på och bromsade folk mordet. Bilden av en ansiktslös, byråkratisk mördarmaskin motsägs av den empiri som blivit tillgänglig efter Berlinmurens fall; en stor del av mördandet skedde "på marken" och med enkla metoder. Modernitetens möjligheter i form av nya kommuni-

Förintelsemonumentet i Berlin.

kationsmedel och annan teknologi användes även i andra folkmord (det armeniska är ett exempel). Även när det gäller bokens huvudsakliga avsnitt som behandlar Förintelsens upprinnelse, förlopp och efterspel kan författaren påvisa både det ryckvis slumpmässiga men också det systema-

tiska i skeendet. Enskilda personer i tysk tjänst tog aktiv del i folkmordet och medverkade i dess utformning och förlopp genom egna initiativ och innovationer.

Bloxhams källkritik innebär bland annat att han polemiserar mot mer bok-

stavstroga tolkningar av Wannseeprotokollet som han menar feltolkar protokollet med avseende på de intentioner varpå det byggde. Istället för att enbart tolka protokollet som ett definitivt "körschema" för mordet på Europas judar, menar Bloxham att man även måste se både konferensen >>

och dokumentet som en del i maktkampen inom ledningen för NSDAP. Reinhard Heydrich, konferensens initiativtagare och ordförande, torde enligt författaren delvis ha använt konferensen för att förstärka sin maktposition, då protokollets plan gick långt utanför vad Heydrich hade praktisk möjlighet eller befohgenhet att genomföra.

Oavsett vilken tolkning som är den riktiga väcker Bloxhams källkritik i detta avseende frågor vilka tillsammans med den empiri han i övrigt presenterar gör en intentionalistisk ståndpunkt mer problematisk. Vad gäller detta och sin syn på begreppet "Den slutgiltiga lösningen" (som ju för övrigt myntades av Heydrich i ett brev efter konferensen) skriver Bloxham:

The evolution of the policy never stopped, which is the problem with the many studies of the Holocaust that have focused upon identifying moments when "the decision" was made – moments at which the fullest, continent-wide genocidal intent crystallized, after which the template of the "final, final solution" was established, its course determined.

Det finns dock viktiga invändningar mot boken. Den har en mycket sparsam notapparat, vilket naturligtvis underlättar läsningen (boken torde ju vara riktad även till en historieintresserad allmänhet). Men i vissa fall inger avsaknaden av källhänvisningar viss oro för att grundläggande fel föreligger även på andra håll. Ett exempel på detta är när författaren i avsnittet om agerandet hos stater som på olika sätt ingick i den nazistiska intressesfären, utan källhänvisning apropå Finland skriver att:

The remaining Scandinavian country, Finland, was a co-belligerent of Nazi Germany but not an actual Axis member. It deported no Jews during the Second World War.

Senare års forskning har påvisat ett tysk-finskt samarbete av sådant djup och sådan omfattning att distinktionen mellan allierad och axelmakt i praktiken inte existerade. Ny forskning har också visat att judar deporterades från Finland. Detta är en detalj, men den indikerar möjliga svagheter i det fundament varpå Bloxham lutar sina huvudsakliga resonemang.

Trots sådana invändningar är dock *The Final Solution: A Genocide* en välskriven och viktig syntes över ett fruktansvärt kapitel i den mänskliga historien.

Tobias Berglund

Privatlivet under attack

TYSKLAND

Science fiction-filmen *Minority Report* bekämpas inga brott. De förhindras innan de ens ägt rum. Till sin hjälp har polismyndigheten Pre-Crime tre så kallade pre-cogs, tre clairvoyanta personer nedsänkta i ett slags dvala som förutspår framtida brott på direktlänk till polisens datorer.

Och ordningen fungerar utmärkt – tills Pre-Crimes chefsutredare, spelad av Tom Cruise, misstänks för att planera ett mord.

Om dagens statsmakter hade tillgång till pre-cogs skulle de säkert användas flitigt. Brotsprevention tycks nämligen vara ett nyckelord för den som vill förstå den världsordning som alltmer tydligt tagit form efter den 11 september 2001. Det räcker att ta flyget från Stockholm till Göteborg för att inse den saken. Mer än något annat syftar säkerhetskontrollerna och EU-förbudet mot medhavda vätskor till att förebygga terrorbrott i lufrummet.

Kroppsvisiteringar och skanning av handbagage på flygplatser kan vi kanske leva med. Allvarigare är att USA sedan 11 september tillåter tortyr. Hur motiveras en sådan kränkning av FN-stadgan? Med brotsprevention. Om uppgifter som presas ur en fånge under tortyr kan användas till att förebygga planerade brott anses kränkningen vara motiverad.

Allt detta är möjligen skäpat för många, men när man tar del av en mer samlad bild infinner sig en kuslig känsla av att något avgörande är på väg att gå snett. En sådan effekt har den tyska författaren Juli Zehs och bulgariskfödde Ilija Trojanows lilla stridsskrift *Angriff auf die Freiheit*. Till största delen handlar debattboken om Tyskland, men författarna gräver med större skopa än så. De tar upp den svenska FRA-lagen, Guantanamo, kriget mot terrorismen, telefonavlyssning och

den globala trenden med allt fler övervakningskameror i offentliga rum. Författarna visar på olika sätt hur bakvänt dagens politiker resonerar. Kan man verkligen försvara ett värdesystem genom att avskaffa det, frågar de retoriskt.

Juli Zeh och Ilija Trojanow bagatelliserar inte terrorismen och förnekar inte hoten den alstrar. De förmedlar däremot en avgörande insikt: det är inte i första hand terrorattackerna som hotar det öppna samhället. Det är makthavarna som med integritetskränkande lagar kan rase den moderna rättsstaten: "Idén om universella, oförtytterliga och odelbara rättigheter är inte bara en av de mest värdefulla gåvorna från tidigare generationer till oss, utan en viktig grundval i kampen för en frihetlig och rättvis värld."

I det har Zeh och Trojanow rätt. Att försvara en ordning byggd på personlig frihet och integritet och på en gång se den som uttryck för en specifik västerländsk ideologi, lika god som någon annan, är inte särskilt trovärdigt. Kulturrelativismen visar sig, även här, ohållbar. För dem som vill diskutera det liberala idégodsets giltighet kan Zehs och Trojanows diagnos av den krackelerande rättsstaten säkert bli en fruktbar utgångspunkt.

Så vad handlar paranoian om? Under åren efter kalla krigets slut och Berlinmurens fall gick världen visserligen mot avspänning och nedrustning. Men sedan 1998 har utgifterna för militära ändamål, globalt sett, ökat radikalt.

"Kriget mot terrorismen" är inte främsta förklaringen, enligt författarna. Framför allt, skriver de, skall övervakningssjukan läsas som utslag för en kamp om informationssamhällets främsta valuta: information. Det är lätt att hålla med dem när det kommer till e-postlagring, bevakningskameror och övervakning av internet. Mer tveksamt är i vilken

**ANGRIFF AUF DIE FREIHEIT
SICHERHEITSWAHN,
ÜBERWACHUNGSSTAAT UND
DER ABBAU BÜRGERLICHER
RECHTE**

JULI ZEH OCH ILIJA
TROJANOW
Carl Hanser Verlag 2009

Juli Zeh.

mån Irakkriget och USA:s gemena behandling av krigsfångar direkt har med informationsstriden att göra.

Snarare verkar politiker och andra använda hoten från terrorismen som retoriskt eldstöd i kriget om informationen. Den som vill trumfa igenom ett EU-direktiv om lagring av datatrafik hänvisar gär-

na till terrorhot. "Kriget mot terrorismen" har blivit ett signalord att klistra på lagförslag i hopp om att slippa den besvärliga motfrågan: Står frihetsinskränkningarna i proportion till de hot som den sägs undanröja?

Kriget mot terrorismen och kriget om informationen – det verkar handla om två

parallella skeenden, som delvis griper in i och påverkar varandra. På den punkten är Juli Zeh och Ilija Trojanow inte glasklara. De slår fast, möjligen med rätta, att fler övervakningskameror inte stävjar gatuvåldet. Men skriver inte ett ord om den organiserade internationella brottsligheten. Nog är det snudd på aningslöst.

Däremot formulerar Juli Zeh och Ilija Trojanow en minnesvärd grundregel för maktens logik: ju mer makt som samlas på ett och samma ställe, desto större blir risken för missbruk. Ett färskt exempel är hur den brittiska regeringen efter finanskrisen använde terroristlagar för att frysa tillgångarna i isländska banker. Här ser vi lagar tillkomna i ett specifikt syfte användas i ett helt annat.

Att Juli Zeh tar sig an det här ämnet överraskar inte. Hon hör till den unga tyskspråkiga litteraturens skarpaste röster, filosofiskt klarsynt, stilistiskt knivvass och halsbrytande rolig. Hon är också utbildad jurist med stort rättspatos, vilket hon förra året visade i den dystopiska romanen *Corpus delicti*.

Där gestaltade hon individens tröstlösa kamp mot en totalitär framtidsstat. Folkets hälsa och välbefinnande är oantastliga principer, helt överordnade sådant som frihet och personlig integritet. Den polemiska riktningen var klar: akta er för maktens absoluta anspråk, särskilt när de kläs i vackra ord som hälsa och omsorg om medborgarna.

Retoriken kring dagens inskränkningar i den personliga integriteten är kusligt lik den som staten kolporterar i *Corpus delicti*. Och Juli Zeh och Ilija Trojanow visar i sin pamflett att de tagit insikten hos tänkare som Viktor Klemperer och Reinhart Koselleck på allvar – att den som vill begripa ett samhällsskifte gör klokt i att studera hur språket förändras.

Nu är *Angriff auf die Freiheit* ingen lingvistisk analys i första hand, här finns ändå gott om skarpa iakttagelser av hur främst tyska politiker och rättsvetare slänger sig med uttryck av typen "terrorismstänkt", "kriget mot terrorismen" och "jag har ju inget att dölja". På sina ställen hamnar författarparet nära en ihålligt konstruktivistisk hållning, till exempel när de skriver om uttryck som "radikaler Islamism" som om de bara vore ord och inga realiteter. Naturligtvis finns sådana idéer och människor som omfattar dem i den verkliga världen, naturligtvis kan de utgöra hot mot det öppna samhället. Det har striden kring Muhammedkarikatyrerna och attackerna på Lars Vilks visat.

På det hela taget är ändå Juli Zehs och Ilija Trojanows lilla pamflett ett analytiskt och aktivistiskt kraftprov.

Magnus Pettersson

Burumas vita fläckar

RELIGION

Förhållandet mellan religion och politik, och möjligheten till fredlig samexistens mellan de världsliga och religiösa intressen, tillhör vår tids mest brännande frågor. Själv instämmer jag i liberalernas uppfattning att diskussionen borde ha varit avslutad för längesedan. Men det är väl också en nyttig påminnelse om att historien inte följer någon rät linje och att bakslag, återfall och upprepningar är lika vanliga som återvändsgränder, missväxt och rena dumheter.

Det hör till god ton att tala om problemet med tro och demokrati som om det gällde alla religioner i lika hög grad, men den sorgliga sanningen är att det, för närvarande åtminstone, verkar vara större med islam än med kristendom, buddhism, judendom, hinduism och alla andra viktigare religioner. Visst har exempelvis kristendomen historiskt sett också varit en politiskt tung maktfaktor, och visst finns det ännu kristna ledare som gärna lägger sig i hur världen bör styras, men i större delen av västvärlden är tron hänvisad till privatlivets sfär – medan islam, och särskilt olika former av politisk islam, *islamism*, ännu inte tycks klara rågången mellan sekulärt och religiöst.

En av de viktigaste debattörer som bidragit till att ge en fördjupande bakgrundsförståelse för dessa otidsenliga men samtida problem är Ian Buruma. I *Occidentalism* (på svenska 2008), som han författade tillsammans med Avishai Margalit, gavs en fyllig bakgrund till västhatets idéhistoria, som var intressant inte minst för att den visade i hur hög grad detta bygger på idéer från västerländska tänkare som Nietzsche och Heidegger. I sin följande bok, *Mordet i Amsterdam* (på svenska 2009) om mordet på filmaren van Gogh och dödshotet mot Ayaan Hirsi Ali, ville Buruma delta mera direkt i samtidsdebatten. Istället för att fördjupa sig i hur religiösa och filosofiska idéer och ideologier bidrar till att motivera islamistisk fanatism valde han att beskriva sociala förhållanden, intolerans och förtryck. Det var alls ingen ointressant bok, men något ensidig. Givetvis bidrar sociala och ekonomiska förhållanden till att islamism verkar attraktiv på somliga unga muslimer, inte minst i Europa. Men det förklarar inte varför dessa unga muslimer lockas att begå terrorhandlingar men inte exempelvis

afrikaner eller latinamerikaner. Det som slår alla som läser på aldrig så lite om islamismens ideologer, som Sayyid Qutb, är i hur hög grad också dessa har sin idéhistoriska bakgrund i Västerlandet, med rötterna i romantiken, motupplysningen och den historiska fascismen. Varför gör en kunnig man som Buruma halt inför detta brännheta idégods?

Den aktuella boken består av tre delar, där den första behandlar kristendomen, den andra förhållandena mellan tro och stat i Kina och Japan, och den tredje islam. Många iakttagelser i den första delen är intressanta, till exempel den att kampen för demokrati i Europa huvudsakligen skett med kyrkan som motståndare, medan demokratin och kyrkligheten vuxit fram och ömsesidigt stärkt varandra, historiskt sett åtminstone, i USA. Sverige är ett särfall i Europa, skulle jag vilja påstå,

Kommer frikyrkorörelsen att kunna spela samma roll i Latinamerika som den gjort i Sverige, och vidga demokratin, eller kommer den att sprida intolerans mot avvikare?

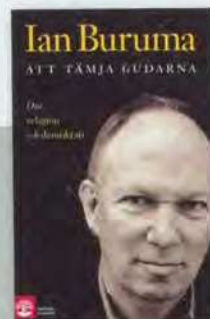
där frikyrkorörelsen också varit tätt knuten till utvecklingen av demokratin, med grundläggande friheter som yttrandefrihet, trosfrihet och organisationsfrihet på programmet. Också då Buruma skriver om Kina och Japan framstår han som en lika kunnig som saklig guide. Han förklarar de båda ländernas syn på kristen mission, såväl som framväxten av stats-shintoismen i Japan under senare hälften av 1800-talet. När det kommer till islam och de verkligt brännande problemen i samtiden tillför han emellertid inte mycket.

Det är naturligtvis oftast fel att angripa en bok utifrån vad den inte innehåller snarare än för vad den innehåller. Men när det gäller Ian Burumas nya bok, som är ett debattinlägg förklätt till essä, är de vita fläckarna så stora att det, för en gångs skull, känns mera angeläget att uppehålla sig vid

vad han inte skriver än vad han skriver. Buruma refererar Kenan Malik's berättelse ur *Från fatwa till jihad*, om hur han stötte på en gammal socialistisk bekant som hade gått och blivit medlem i moskéradet i Bradford, i svallvågorna efter stridigheterna kring Rushdies roman *Satans verserna*. Buruma förklarar, efter Malik, ingående hur förhållandena förändrats mellan den muslimska minoriteten i Storbritannien och den antirasistiska vänster och de liberaler som, enligt Buruma, betraktar de stökiga invandrarna som otacksamma när de inte snällt tar emot och fyller sin roll som offer. Han drar också paralleller mellan de islamistiska gruppernas framgångar i vår tid och hur den amerikanska medborgarrättsrörelsen delvis radikaliserades under 60-talet, då grupper som Black Power och Nation of Islam med sin våldsamhet chockade också många av dem som länge kämpat på de svartas sida för lika rättig-

heter. Men Buruma redovisar inte alls vad Malik själv framför som en av de viktigaste förklaringarna till att islamistiska grupper fått så pass stort genomslag i Storbritannien, nämligen politikernas vilja att samtidigt reducera rasismen och neutralisera vänsterradikalerna genom att styra över hela problematiken till identitetspolitik, vilket gjort att offentliga medel i ökande grad styrts över från allmännyttiga sociala projekt till etniskt och religiöst definierade grupper.

Black Panthers i USA grundades knappt med kommunala bidrag, och de stärktes inte heller i offentligheten genom att deras ledare betraktades som legitima talesmän för minoriteten inför

**ATT TÄMJA GUDARNA
OM RELIGION OCH
DEMOKRATI**
IAN BURUMA
EMELI ANDRÉ (ÖVERS.)
Natur & Kultur 2010

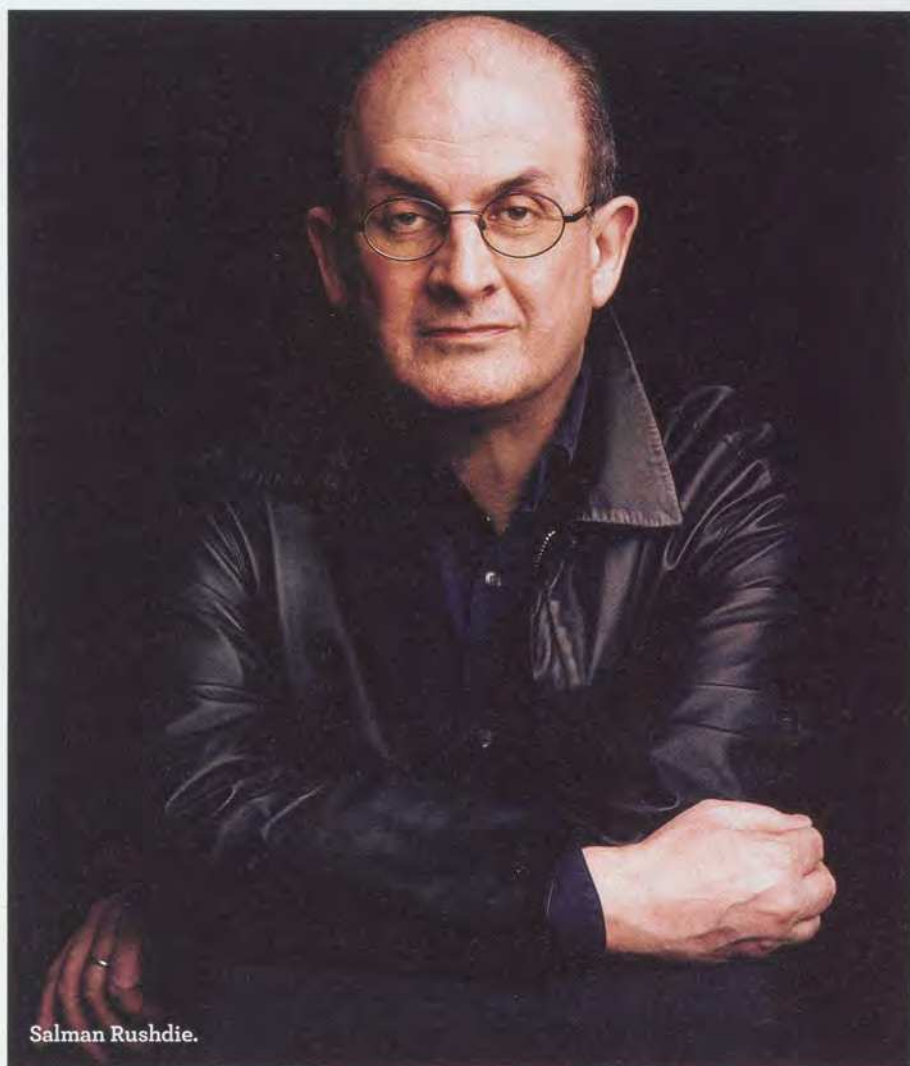
myndigheter och media. Hela Burumas jämförelse faller platt. Och i andra änden finns en annan fråga som han följaktligen inte behandlar: Finns det likheter mellan hur islamistiska grupper stärkts i Europa och i Turkiet, där det kemalistiska etablissemang under flera decennier stött religiösa grupperingar, i tanken att dessa skulle fungera som motvikt och vara mera lätthanterliga än de gamla marxisterna?

När Buruma skriver om demokrati i muslimska stater tar han upp Indien som exempel. Ett land med över en miljard invånare, där "bara" 150 miljoner är muslimer. På vilket sätt är det ett vettigt exempel på samexistens mellan islam och demokrati? Det hade exempelvis varit intressant med en fördjupad granskning av *hindutva* istället, ideologin som kopplar den nationella identiteten till hinduismen och som av många ses som en kraft som kan vara farlig för demokratin och som riskerar att slå över i nationalism och ren etnomystik. Är *hindutva* inkluderande eller exkluderande? Finns ett indiskt fascisthot? Han kunde också gott ha granskat det turkiska Akpartiet, som steg för steg flyttar fram religionens positioner i Turkiet, eller den islamistiska terrorvågen i Algeriet. Eller så kunde han, när han ändå sveper över Mellanösterns olika muslimska stater och deras varierande grad av mestadels sekulär diktatur, ha kunnat behandla det märkliga fenomenet Syrien, där en religiös minoritet, *alawiterna*, sitter på makten sedan mer än 40 år.

Det vore också intressant att granska de stora framgångarna för evangeliska rörelser på flera håll runt världen. I Latinamerika utmanas den katolska kyrkans gamla överhöghet av baptister, Jehovas vittnen, adventister och så vidare i mer än ett land. Vad beror detta på? Hur påverkar det samhället? Hur kan det tänkas förändra förhållandet mellan eliterna, folket och de politiska och religiösa institutionerna? Kommer frikyrkorörelsen att kunna spela samma roll i Latinamerika som den gjort i Sverige, och vidga demokratin, eller kommer den att sprida intolerans mot avvikare?

Burumas styrka är att han, huvudsakligen, skriver om det han känner till. Därför får vi initierade texter om förhållandena mellan religion och politik i Japan och Kina. Som så ofta sammanfaller emellertid hans styrka med hans svaghet, vilken ligger i hans godtyckliga begränsning av ämnet. Det krävs idag avsevärt större ambitioner än Burumas för att man på allvar ska kunna tillföra något till debatten om religion och politik i globaliseringens tidevarv.

Torbjörn Elensky

Salman Rushdie.

Liberaler i skottlinjen

SAMHÄLLE

När multikulturalismen slog igenom mot slutet av 1980-talet blev det startskottet för flera års intensiv och konstruktiv debatt. Den grundläggande skiljelinjen gick mellan å ena sidan dem som förespråkade olika varianter av grupprättigheter och erkännande för minoriteter och å andra sidan dem som menade att en opartisk universell stat kunde skapa politisk och social jämlikhet även i ett samhälle där etnicitet spelade en allt större roll. I efterhand framstår den britiske filosofen Brian Barrys *Culture and Equality* (2001), en monumental uppgörelse med multikulturalismens förespråkare, som en sorts slutpunkt för debatten. I den meningen är det också rimligt att betrakta multikulturalisterna som debattens förlorare även om de samtidigt för överskådlig tid lyckades förändra ramarna

THE FLIGHT OF THE INTELLECTUALS

PAUL BERMAN

Melville House

Publishing, New York 2010

för diskussioner om

politisk jämlikhet.

Sedan dess har en hel del hänt. Debatten har rent fysiskt flyttat från Nordamerika till Europa. Parallellt med detta har den nästan fullständigt reducerats till en debatt om islam. Tidigare skolboksexem- »

pel – självstyre för Québec, Amish-befolkningens undantag från skolplikt, sikhers rätt till traditionell klädsel – har helt fått ge vika för olika frågor kopplade till islams plats i sekulära västerländska demokratier: slöjan, moskéer och minareter, religiöst motiverad terrorism, rätten att häda, sharialagar inom arvsrätt och äktenskapslagstiftning etcetera.

Men medan det tidigare var enkelt att ge exempel på centrala förespråkare för multikulturalismen (Charles Taylor, Will Kymlicka, Iris Marion Young, Joseph Raz) är det idag betydligt svårare att namnge någon ledande politisk filosof som radikalt vill förändra den liberala samhällsordningen. Multikulturalismen tycks snarare vara på väg att gå samma öde till mötes som postmodernismen – alla vet vad en postmodernist är men ändå verkar ingen ha träffat någon. För multikulturalismens kritiker, alltjämt många och högröstade, återstår att bekämpa en fantombild och debatten blir därefter: grumliga skiljelinjer och motståndarnas argument förvanskade till karikatyrer.

Paul Berman, amerikansk författare som själv beskriver sig som vänsterliberal även om han ofta tillskrivs en position som "liberal hök", tycks i den schweiziske filosofen Tariq Ramadan ha hittat den perfekta motståndaren för en liberal som vill bekämpa vår tids islamska variant av mul-

tit. Men även om karaktärsordet på Ramadan utgör bokens röda tråd är det inte dess syfte. Istället siktar Berman med stor framgång mot två andra måltavlor: de muslimska intellektuella i arabvärlden och de intellektuella i väst.

Berman ägnar många sidor åt islamismens nazianstrukna historia och våldssamma framväxt och frågar sig vem som idag tar ansvar för att göra upp med detta arv. Var finns det entydiga avståndstagandet från terrorism? Varför fortsätter Ramadan att stödja Hamas? Var finns uppgörelsen med den besvärande kopplingen mellan fascism och islamism? När Berman riktar frågorna direkt till Ramadan, och samtidigt framställer honom som någon som ändå delvis försöker ge ett svar anpassat för en liberal västerländsk publik, blir effekten naturligtvis kraftigt förstärkt när man föreställer sig svaren från de mer radikala intellektuella utanför Europa. Retoriskt är det ett mycket skickligt grepp.

Berman driver tesen att kopplingen mellan fascism och islamism inte endast är analogisk utan även genealogisk. Enligt Berman är Ramadan oförmögen att göra upp med historien eftersom han själv bokstavligen är sprungen ur just den miljö som bär huvudansvaret för vår tids religiöst motiverade självmordsterror. Det var Ramadans farfar Hassan al-Banna, grundare av det muslimska brödraskapet i Kairo,

la faktorer skymma sikten för de idéer som ligger bakom islamismen? Varför är Buruma så artigt okritisk mot en islamist som Ramadan samtidigt som han i andra sammanhang okänsligt avfärdar en islamkritiker som Ayaan Hirsi Ali? Varför sluter inte Buruma och andra ledande intellektuella upp bakom den dödsdömda liberalen Hirsi Ali på samma självklara sätt som man tidigare slöt upp bakom Salman Rushdie?

Inte minst ur ett svenskt perspektiv är Bermans tes om de intellektuellas flykt en viktig läsning. I den internationella forskningslitteraturen är Sverige ett återkommande fall i empiriska studier av mångkulturalism och integrationspolitik, inte sällan som ett lyckat exempel. Däremot saknas nästan helt ett internationellt perspektiv i den inhemska svenska mångkulturalismdebatten.

När de senaste årens kanske allra viktigaste och definitivt mest spännande debatt ägde rum – om multikulturalismen och islams roll i väst, i den engelskspråkiga tyska nättidskriften *Signandsight.com* – fick den inte mycket gehör på svenska kultursidor. Inte heller recenseras de viktigaste böckerna på området.

En av få som ges ett visst utrymme är just Ayaan Hirsi Ali även om hennes funktion är symbolisk: ett främmande element att markera avstånd mot, varigenom man bevisar sin egen liberalism och tolerans. På ett liknande sätt som Christopher Hitichens efter sitt ställningstagande för Irak-kriget inte längre bevärdigades med saklig motargumentation utan avfärdades som en urspårad provokatör, har Ayaan Hirsi Ali mötts av ömsom överlägsna klappar på axeln (Timothy Garton Ash skrev rakt ut att hon knappast hade fått någon uppmärksamhet för sina idéer om hon inte varit så snygg och Buruma själv benämnde henne återkommande vid förnamn i sin bok om mordet på Theo van Gogh), ömsom ursinniga rasismanklagelser. Berman är obeveklig i sin analys av hur två av samtidens allra mest erkända intellektuella hamnade helt snett i en debatt och aldrig lyckades ta sig ur den med värdighet.

Buruma fick mycket uppmärksamhet då han använde invektivet "upplysningsfundamentalist" om Hirsi Ali. Atminstone detta tycks i alla fall ha inspirerat en och annan i den svenska debatten om Lars Vilks, där diverse vänsterintellektuella började anklaga dem som försvarade Vilks för "yttrandefrihetsfundamentalism".

De intellektuellas flykt är flykten från ansvar och från viljan att föra en saklig debatt om verkliga och föreställda hot mot demokrati och arvet från upplysningen. Här går också den väsentliga skiljelinjen i dagens multikulturalismdebatt.

Andreas Johansson Heinö

I den internationella forskningslitteraturen är Sverige ett återkommande fall i empiriska studier av mångkulturalism och integrationspolitik, inte sällan som ett lyckat exempel.

tikulturalism. Ramadan uppfyller ett antal viktiga kriterier: han har en ledande ställning som muslimsk intellektuell. Han förespråkar en islamsk "mot-kultur" mot globalisering och amerikanisering men gör samtidigt anspråk på att idéerna går att förverkliga inom ramen för en europeisk demokrati. Han har uttalat radikala åsikter om bland annat jämställdhet, homosexualitet och om Israel-Palestina konflikten (eller, som Berman uttrycker det, om "Jews, violence and women"). Han är dessutom, kanske viktigast av allt, på sina håll rejält omkradad av det politiska och kulturella etablissemangen och därmed en värdig motståndare.

The Flight of the Intellectuals handlar till väldigt stor del om Tariq Ramadan. Paul Berman går grundligt tillväga i en mycket kritisk framställning som delvis bygger vidare på tidigare arbeten om Ramadan. Berman angriper såväl vad Ramadan sagt och skrivit som vad han inte har sagt och skri-

som efter kriget spelade en avgörande roll för att Haj Amin al-Husseini, stormuftin av Jerusalem som under kriget samarbetade med nazisterna, bland annat som aktiv ledare för Waffen SS på Balkan, kunde rehabiliteras. Om detta nämner Ramadan inget i sina böcker. Symptomatiskt, menar Berman, över hela arabvärlden har man allt sedan kriget undvikit en självkritisk uppgörelse med nazismen och Förintelsen.

Den andra måltavlan är de intellektuella i väst som bugat alltför djupt inför Tariq Ramadan och den ideologi han företräder. Den som får personifiera undfallenheten inför islamismen är Ian Buruma, vars porträtt av Ramadan i *The New York Times Magazine* var det som i första skedet fick Berman att skriva en kritisk artikel i *New Republic*. Ur den artikeln växte sedan den här boken fram. Berman har många kritiska frågor att ställa: Varför låter Buruma socia-

Samvetets återkomst

Den finländske filosofen Hannes Nykänen gör i sin nya bok *Samvetet och det dolda* upp med såväl Nietzsche, Heidegger som Freud och Jung. I olika högrader har de sett samvetet snarast som ett problem, något som hämmar vår utlevelse.

Efter sin kritiska dialog med dessa tänkare lägger Nykänen på ett ibland omtumlande men hela tiden övertygande sätt fram sina insikter: hur samvetet hänger samman med kärlek och öppenhet – och hur kollektivitet kan sägas ha med flykt från och förträngning av samvetet att göra. I stort som smått.

Alla våra relationssvårigheter har, menar han, på ett eller annat sätt med samvetet att göra. Liksom att psykiska pro-

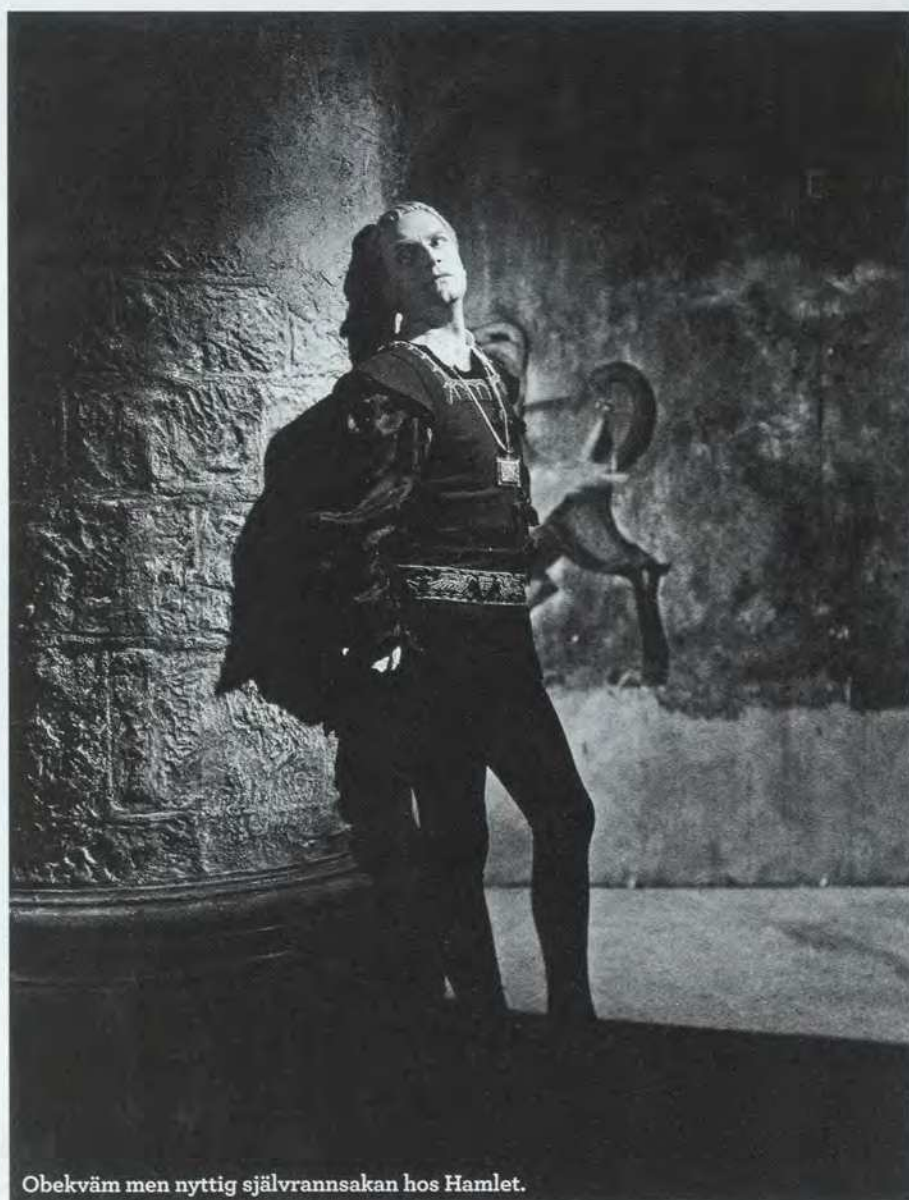
SAMVETET OCH DET DOLDA
OM KÄRLEK OCH KOLLEKTIVITET
HANNES NYKÄNEN
Dualis 2009

blem stundtals utgår från samvetsångest, vilket är en uppfattning som provocerar delar av psykologkåren. Nykänen betonar genomgående det personliga ansvaret – och menar att exempelvis psykoanalysen är blind för många av våra djupaste moraliska svårigheter.

Ett klarläggande: Nykänen är inte ute efter att "skuldbelägga", som den lättstötta kanske skulle säga. Han pekar istället på våra inneboende möjligheter. Han uppenbarar vår klyvnad, vår flykt undan samvetet; han talar om vår "depersonalisering", att vi avsägar oss vårt jag när vi stänger av samvetets röst – den som hela tiden "försöker föra oss till oss själva".

Samvetet är konstitutivt för människan. Hur vi förhåller oss till det avgör vilka vi är.

Obekvämt men nyttigt självvrannskan hos Hamlet.

En intressant tanke hos Nykänen är att individens svårigheter med samvetet har en stark koppling till det kollektiva. Han hävdar att det kollektiva – på ett omedvetet plan – är "en tillflyktsort för det självbedrägliga jaget". Vi tenderar nämligen att söka oss till "likasinnade", och kan uppgå i det kollektivas genomsnittlighet – i stället för att följa den svårare och personliga väg som samvetet stakar ut.

I samvetet finns emellertid vår inneboende potential; vad samvetet gör är att "presentera kärlekens möjlighet" för oss. Ja, faktiskt kärleken, till oss själva, och till nästan. Den som vi har allra svårast med. Bara genom den kan vi se ett verkligt "du" i den andre. Samvetet skapar också möjligheten att vara ett "jag". Att inte lyssna till samvetet vittnar om en brist på kärlek till sig själv – och kan i grunden liknas vid självbedrägeri. Tvärtemot vad det kan se ut som.

Eftersom vi alla har samvetet i oss, kan vi egentligen inte fly det. Våra försök miss-

lyckas ständigt – gör sig påmind bland annat i form av kyla eller raseri. Gnager det kan vi trösta oss med det så gångbara att man är ju inte mer än människa.

Självvrannskan kan som bekant vara obekvämt. Flyktvägarna är många. Att ständigt vara sysselsatt, uppkopplad och utåtriktad är några varianter. Det sociala stöket på krogen och hejdlöst shoppande är andra kryphål.

Det kräver både ansträngning, tid och introspektion att lära känna sig själv och sitt samvete. Och det finns såklart också krafter som gärna ser att du låter bli. Den som aldrig tittar på kompassen kan man leda vart man vill, inte minst i den rastlösa jakten på just lyckan.

Samvetet och det dolda ingår i projektet "Trivs vi i vår kultur?" vid filosofiska institutionen vid Åbo akademi. Nej, är inte oväntat Nykänen svar: det bortträngda som skaver gör som bekant att vi inte heller trivs med oss själva.

Ylva Herholz

Civila finska kvinnor och barn evakuerade från sina hem vid ett pågående anfall under andra världskriget 1940.

FOTO: SUOMEN KUVAPALVELU/SCANPIX

Finländskt ödesdrama

HISTORIA

Finland drogs in i andra världskriget genom Sovjetunionens anfall den 30 november 1939. Upprinnelsen till anfallet var Molotov-Ribbentrop-akten från augusti samma år, enligt vilken Finland, de baltiska länderna och dåvarande östra Polen tillföll den sovjetkommunistiska intressesfären. Redan i slutet av september hade Stalin inlett erövrandet av "sin" del av Polen och några veckor senare påtvingades de baltiska staterna avtal som gav Moskva rätten att utstationera trupper i dessa länder. Också Finland ställdes under hösten 1939 inför krav på såväl gränsrevisioner som sovjetiska baser på sitt territorium. Det var när regeringen i Helsingfors avvisade dessa krav som Sovjetunionen anföll landet.

Genom vinterkriget drogs egentligen hela Norden in i stormakternas militär-

FINLAND 1944 KRIG, SAMHÄLLE OCH KÄNSLOLANDSKAP

HENRIK MEINANDER

Atlantis 2010

strategiska överväganden. För Nazitysklands vidkommande hade framför allt den svenska järnmalmens en avgörande betydelse, vilket i sin tur nödvändiggjorde dels att Berlin kontrollerade de sjöväga transportlederna via antingen norska kusten eller genom Öst-

ersjön, dels att man förhindrade att någon annan stormakt tillskansade sig kontrollen över malmfälten. Sovjetunionens främsta strategiska intresse i den nordiska regionen var försvaret av Leningrad. När världskriget bröt ut genom det tyska anfallet på Polen beslöt Moskva att Leningrads försvarsområde måste utvidgas, från den kringliggande Nevaregionen till att omfatta hela Finska viken och framför allt då dess västligaste delar.

Vinterkriget har, med rätta, betraktats som heroiskt i såväl finsk som nordisk och europeisk historieskrivning. Annorlunda förhåller det sig med det så kallade fortsättningskriget mellan 1941 och 1944, vilket fortfarande är omstritt. Om det sista och skickelsediga året i detta krig har den finlandssvenske historikern Henrik Meinander, professor vid Helsingfors universitet, skrivit boken *Finland 1944*. Låt mig med en gång säga att detta är ett oerhört

imponerande verk. Det bygger på en solid forskning, det anlägger ett brett perspektiv, det är välavvägt och nyanserat och det har en skicklig komposition som fångar och binder läsaren. Det är också en inkännande skildring av de vedermödor det finska folket genomled under krigsåren och de uppoffringar som krävdes för att försvara landets självständighet. På ett utomordentligt skickligt vis väver Meinander samman de politiska, militära, sociala och mentala sidorna av fortsättningskriget.

Vad gör då fortsättningskriget så kontroversiellt? Det hänger samman med föreställningen att Finland med en försiktigare politik skulle ha kunnat hålla sig utanför kriget mellan Sovjetunionen och Tyskland. Som Meinander visar är det-

fick därför Finland falla i sovjetiska händer, samtidigt som Östersjön måste ligga under tysk kontroll för att säkra de svenska malmtransporterna. Jag tror att Meinander har helt rätt när han påpekar att utan samarbetet med Tyskland hade Finland riskerat att gå Polens öde till mötes: det vill säga hamna i ett tvåfrontskrig mellan Röda armén i öster och Wehrmacht i norr och sydväst. Precis som Polen hade då Finland blivit en av skådeplatserna för den skoningslösa uppgörelsen mellan de två totalitära diktaturerna.

Det fanns emellertid – i samtidens ögon – flera problematiska aspekter vid det finsk-tyska militärsamarbetet mellan 1941 och 1944. Så exempelvis är det uppenbart att det inom delar av det militära och po-

till ovillkorlig kapitulation genom en militär sommaroffensiv. Frågan för regeringen i Helsingfors var våren 1944 inte om den skulle bryta med Tyskland och söka en separatfred med Sovjetunionen, utan när och hur det skulle ske. Det grundläggande problemet var precis som vid årsskiftet 1940-1941 risken för ett tvåfrontskrig. Tyskland hade stora truppstyrkor speciellt i norra Finland, vars vapen skulle kunna vändas mot finnarna vid en kommande brytning. Dessutom var Finland i högsta grad beroende av livsmedelsimporten från Tyskland, utan vilken landet som Meinander tydligt understryker skulle ha drabbats av verklig hungersnöd.

Den planerade sovjetiska offensiven inleddes i början av juni och tog märkligt nog finnarna med överraskning. Först strax väster om Viborg lyckades den finska armén, genom uppbåddandet av sina yttersta krafter och med en omfattande tysk insats, stoppa den sovjetiska framryckningen. Skulle avvärjningsstriderna i Viborgsområdet ha misslyckats hade södra Finland med säkerhet ockuperats av Sovjetunionen. Nu beslöt istället Stalin att överföra delar av Röda armén från Finland till den centrala fronten mot tyskarna i Vitryssland. Meinander beskriver ingående och välavvägt de efterföljande in- och utrikespolitiska turer som ledde fram till vapenstilletåndet i Moskva i september. Fredsavtalet ingicks först i Paris 1947. Villkoren för Finlands del blev ytterst hårda; förutom ett betydande krigsskadestånd tvingades man framför allt acceptera en stor sovjetisk militärbas några mil utanför Helsingfors. Avtalet med Moskva kom att övervakas av en särskild sovjetisk-brittisk kontrollkommission med säte i Helsingfors och ledd av en av Stalins värsta hejdukar, Andrej Zjdanov.

Meinanders framställning av fortsättningskriget i allmänhet och det ödesdigra året 1944 i synnerhet är genomgående distanserad och nykter. Han väjer inte för att kritiskt granska de, i både samtidens och eftervärldens ögon, mörkare sidorna av det finska samarbetet med Hitlertyskland. Men han klargör samtidigt den tvångssituation som Finland befann sig i och han ger en fördjupad bild av det närmast grekiska ödesdrama som utspelade sig i Helsingfors sommaren 1944. Finlands folk fick betala ett högt mänskligt pris för sin vilja att stå upp mot Stalins diktatur. Uppoffringarna räddade emellertid inte bara landets ställning som suverän och demokratisk stat, den finska kampviljan gjorde också ett ovanligt respektingivande intryck på opinionen i de västliga demokratierna. Något motsvarande anseende i eftervärldens ögon kom aldrig de övriga nordiska ländernas politik under kriget till del.

Lennart Berntson

Vinterkriget har, med rätta, betraktats som heroiskt i såväl finsk som nordisk och europeisk historieskrivning. Annorlunda förhåller det sig med det så kallade fortsättningskriget mellan 1941 och 1944, vilket fortfarande är omstritt.

ta en orealistisk bedömning. Den bortser från att hotet om en sovjetisk ockupation av Finland inte upphörde med Moskvafreden i mars 1940. I själva verket försämrade fredsvillkoren landets militärstrategiska läge, dels därför att Sovjetunionen med bland annat militärbasen i Hangö stärkte sitt grepp om landet och dels därför att Moskva några månader efter freden, genom underkuvandet av de baltiska länderna, kom att behärska Finska vikens sydsida. Med Baltikums införlivande i Sovjetunionen tilltog snarare än minskade hotet om ett förnyat sovjetiskt erövringsförsök av Finland.

Efter att Finland hösten 1940 hade misslyckats med att få till stånd ett försvarsförbund med Sverige och därmed i realiteten stod helt isolerat, beslöt den finska regeringen att inleda ett militärt samarbete – Meinander kallar det vapenbrödraskap – med Tyskland. Från årsskiftet 1940-1941 drogs Finland alltmer in i den tyska krigsplaneringen, dock utan att vare sig politiskt eller ideologiskt alliera sig med Nazityskland.

Hade Finland inte inlett ett militärt samarbete med Tyskland 1941 är det, som Meinander understryker, högst troligt att tyskarna istället hade ockuperat delar av landet, främst Lappland, Åland och delar av finska sydkusten. Det var nämligen av central betydelse för Berlin att i uppgörelsen med Sovjetunionen behärska den nordvästra flanken. Under inga villkor

litiska etablissemangen i Finland fanns starka pro-tyska sympatier och förhoppningar om en tysk seger över bolsjevikregimen i Moskva. Därtill kom att de så kallade äktfinska kretsarna drömde om ett Stor-Finland som omfattade också Fjärrkarelen fram till floden Svir mellan Ladoga och Onega. Det är en styrka i Meinanders bok att han inte skyggar för dessa sidor av det finsk-tyska samarbetet utan ger dem en kritisk och saklig belysning. De höger-nationalistiska strömningarna, som säkert velat se en nära politisk allians med Hitlertyskland, skall emellertid inte sammanblandas med den utbredda och fullkomligt legitima önskan inom den finska befolkningen att återta Viborg och Karelen. Här handlade det varken om sympatier för Nazityskland eller storfinska drömmar utan om ett begripligt krav att återta vad som erövrats av Sovjetunionen. Moskvafreden hade ju faktiskt tvingat dryga 400 000 karlar att lämna sina hem och sin jord.

När den tyska krigslyckan vände efter Stalingrad ökade både det inre och yttre trycket på Finland att upplösa vapenbrödraskapet med Berlin och dra sig ur kriget. Särskilt markant blev detta efter de allierades möte i Teheran i november 1943, där Finland inrangerades bland axelmakterna. I mars 1944 sände därför den finska regeringen en delegation till Moskva för sonderande förhandlingar, vilka dock inte ledde till något resultat. Kort tid därefter beslutade Stalin att Finland skulle tvingas

Det smutsiga spelet?

Det politiska spelet nagelfars i Torbjörn Nilssons uppmärksammade bok. Håkan Boström gör en webersk läsning och finner politiken mindre omänsklig än vad som ibland påstås.

POLITIK

Ar politik en verksamhet för vilsl-na existenser med förkrympt själsliv? Människor drivna av maktbegär, mindervärdeskomplex och inre tomhet? Fokusjournalisten Torbjörn Nilsson inleder sin bok – *De omänskliga* – med ett konstaterande: Politiken tar fram både det vackraste och det fulaste hos dem som ger sig in i den. Det är dock det fula som Nilsson valt att fokusera på.

Vi får till att börja med följa den unge folkpartisten Per Jodenius – känd och endast känd från dataintrångsskandalen i valrörelsen 2006. Vi får följa honom hela vägen från ett idylliskt lantliv i Småland till den slutgiltiga katastrofen i maktens centrum. Det är en väg som kantas av smutskastning, lögn och cynism. Det är också en väg där strategi och mediespinn sedan länge ersatt politisk reformvilja och idéebatt. Eller så skildras den i alla fall.

Torbjörn Nilsson skriver medryckande och blandar sin berättelse med egna reflexioner och hänvisningar till rön från stats- och beteendevetenskap. Upplägget fungerar bra. Men författaren blir delvis offer för sin egen stilkänsla – ibland liknar texten väl mycket en sedelärande roman av Balzac. Viljan att berätta en god berättelse skymmer i viss mån analysen. Tesen om den moraliskt fördärliga politiken – omänskliggörandet – är god dramatik, men kanske inte en helt adekvat verklighetsbeskrivning.

De omänskliga är indelad i tre delar. Det är överlag unga personer som spelar huvudrollen. Om kapitlet om "folkpartispionen" visar hur kampen mellan partierna kan gå över styr så visar kapitlet om SSU hur den interna maktkampen i ett politiskt ungdomsförbund kan skapa än djupare bitterhet och fördärva all idealism för år framåt. Nya generationer skolas in i maktspel, mygel och intriger trots att ingen längre kommer ihåg det ursprungliga motivet till stridigheterna. Kvar finns bara den nakna kampen om makten.

Även bokens tredje kapitel berör motsättningen mellan ideal och realpolitik. I detta avsnitt avhandlas turerna kring FRA-

lagen. Vi får oss skildrat hur partietablissermanget, med statsminister Fredrik Reinfeldt i spetsen, piskar in ett fåtal bångstyriga – ofta unga – riksdagsledamöter i fållan. Metoderna är hot, nödlögn och utfrysning.

Torbjörn Nilsson bok är en välkommen och levande skildring av svensk politik i praktiken – ett komplement till den knastertorra beskrivning som ofta ges i statsvetenskapliga läroböcker. Men Nilsson har kritiserats för att överdramatisera och slarva med detaljerna. Det går även att anlägga en mer principiell kritik.

Det gäller synen – som inte minst antyds i titeln – på vad politik är, och vad politik skulle kunna vara. Det är visserligen bra att det politiska spelets mindre vackra sidor avslöjas – även om vardagsarbetet i politiken mestadels är betydligt mindre dramatiskt. Men efter att ha läst Nilssons nattsvarta skildring är det lätt att dra – åtminstone två – felaktiga slutsatser.

Det första felslutet är att politik endast är ett cyniskt maktspel, som därför bör minimeras eller rentav avskaffas. Det andra felslutet är att politiken, bara det rätta ledarskapet eller den rätta organisation kom på plats, skulle kunna vara befriad från just maktspel, korruption och misstag.

Idealister och utopister av olika slag tenderar att begå det sistnämnda tankefelet. De betraktar politiken som en slags ingenjörskonst, där relationen mellan mål, makt och medel är tämligen enkel. Bara intentionerna är goda och ledarna upplysta kan världen förändras till det bättre. De som motsätter sig planerna är antingen vilseförda eller agerar snävt egoistiskt. Traditionen från Platon till 1900-talets folkhemsidyll har hållit denna dröm om en möjlig politisk utopi vid liv.

Det förstnämnda felet begås istället av

de politiska cyniker som dömer ut all politik som genomrutten. Här återfinns en brokig skara statskritiska inriktningar: religiösa fromhetsivrare, anarkister, renläriga marxister, nyliberaler och Public Choice-teoretiker tenderar alla att se staten som en obotlig rov- och förtryckarinrättning. De når istället drömmen om ett samhälle utan politik. Ett samhälle där staten avskaffats eller reducerats till ett minimum.

Cynikerna har rätt i att politik inte är något sällskapsspel. Men politiken, liksom våldet, får nog betraktas som en del av människans existensvillkor. Den tyske sociologen Max Weber menade att statens främsta kännetecken är dess anspråk på våldsmonopol.

Det är viktigt att komma ihåg detta, att politik handlar om maktutövning, en makt som ytterst vilar på kontrollen över en våldsapparat. Maktens medel är tvång, mutor och propaganda. Politik är på allvar och politiska beslut kan, avsiktligt eller ej, innebära skillnaden mellan liv och död för dem som berörs.

Det betyder inte att politiker per definition är en samling skurkar. Snarare är det så att just för att politiken handlar om så allvarliga saker – tvång mot andra människor – ställer den högre krav på människan och kräver ett större mått av ansvarstagande. I essän *Politik als Beruf* från 1919 försöker Max Weber reda ut politikens specifika etik. Weber betonar vikten av att makt-havaren är vuxen sin uppgift och menar att politikerns främsta uppgift inte är att i alla lägen vara god, utan att ta ansvar för sina handlingars långsiktiga konsekvenser.

Den ansvarstagande politikern behöver ibland ta till våld. Han – för Weber – är politik en

DE OMÄNSKLIGA
TORBJÖRN NILSSON
Weyler förlag 2010

Lars Leijonborg och Johan Jacobsson under press.

FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/SCANPIX

manlig sysselsättning – har till och med en plikt att göra det i vissa lägen, om syftet är att förhindra ett värre ont. Den ansvarsfulla politikern måste kunna ta svåra beslut, beslut vars konsekvenser inte enbart är av godo eller ens går att överblicka i sin helhet.

Politik är inte en sysselsättning som leder till själens frälsning. En maktbävar kan nämligen inte undgå att "smutsa ned händerna". Det är just det som gör politiken mänsklig. Att alltid tala sanning och aldrig bruka våld är en moral för helgon, enligt Weber. Den ansvarstagande maktbävararen måste ha distans, kunna vakta sin tunga och väga sina ord utifrån deras konsekvenser. Det är ingen lätt uppgift.

Det politiska hantverket blir en märklig blandning av kalkylerande förnuft och lidelse för saken. Men god vilja allena räcker inte långt. Den är snarast farlig om den inte kombineras med en stor dos politisk realism. Den som inte inser världens begränsning, tröghet och motstånd inser sällan heller sin egen begränsning. Makt och naivitet är en katastrofal förening.

Våra politiker ska med andra ord inte skämmas över att de behärskar det politiska spelet. Det är tvärtom en förutsätt-

ning för att de ska kunna få något utträttat. Weber är dock inte omedveten om svårigheten att förena ett strategiskt tänkande med att verka för ideologiska slutmål. Att ge sig in i politiken liknar han vid en envig med Djävulen själv. Risken för att bli omständigheternas fånge är stor. Kampen om makten tar lätt all energi, anhängarna ska hållas på gott humör och belackarna hållas nere. Storslagna fraser och skenet av förändring är ofta lättare att åstadkomma än verkliga resultat.

Ändå är det för den tyske sociologen en närmast existentiell plikt att inte förlora målet, kampen för "saken", ur sikte. Att nöja sig med skenet, prestige eller pengar är bara simpelt självbedrägeri, att slösa bort sitt liv på taskspeleri. En maktbävar måste vara realistisk, men får fördenskull inte förfalla till att bli desillusionerad.

Det är tveksamt om huvudpersonerna i Torbjörn Nilssons politiska samtidsreportage lever upp till Max Webers stränga krav på maktbävarer och politiker. De är knappast några hjältar. Men när statsministern tvingar sina riksdagsledamöter att trycka på rätt knapp skulle nog Weber säga att han tar sitt ansvar.

När folkpartiets tidigare partisekreterare, Johan Jakobsson, får ut det ena utspilet efter det andra i medierna stiger partiets opinionssiffror – och därmed möjligheten att påverka. När höger- och vänsterfalangen inom SSU sliter varandra i stycken är det åtminstone från början ideologiskt motiverat.

Ändamålet helgar inte alla medel och alla medel är inte ens bra för ändamålet. Men det är betydligt lättare att stå vid sidan och döma än att verka som politiker med framgång. Ändå måste maktbävararna ständigt granskas. Just svårigheten att göra rätt och lockelsen att fuska, i kombination med politikens tillgång till tvångsmedel, visar på behovet av maktindelning och yttre begränsningar för politiken.

Ingen konstitution i världen befriar dock oss från politiskt ansvar. Några av oss måste helt enkelt ta på oss bördan att bli politiker – och på ett klokt sätt verka för det allmänna bästa. Annars kommer andra – med mindre ädla eller upplysta syften – att utnyttja tomrummet. Politiken skyr, likt den natur Aristoteles talade om, vakuum. Frågan är vad vi fyller det med.

Håkan Boström

Mina källor inom pressen berättar att festligheterna i vårt kungahus har utlöst svårartade själsliga konflikter på landets redaktioner. Redaktörer som dagligen publicerar konsumenttester av massagestavar, redogörelser för intrigerna i *Let's Dance* och svasande hyllningar av Anders Ehnmark, oroar sig nu för att de ska skyllas för att ägna sig åt "trams" och "fjäsk".

Ett skäl till detta är att den svenska åklagarkåren är alltför slapphänt. Den möjlighet att åtala för högmålsbrott som ännu finns i brottsbalkens artonde kapitel används nästan aldrig och inget som skrivs om kungahuset är därför förenat med någon egentlig risk. Med en ändring på denna punkt skulle allas redaktörerna som de modiga och sanningstörstande hjältar de faktiskt är.

Om man dessutom anammade ett av mina gamla förslag, nämligen att knyta högmålsbrott till en någorlunda intressant avrättningsmetod, skulle redaktörernas ställning ytterligare stärkas. Jag har alltid förespråkat den gamlaasiatiska traditionen med avrättning per elefant där den dömda trampas och slits sönder av djuren i fråga. Det är exotiskt, miljövänligt, tv-mässigt och mångkulturellt. Därtill finns redan redskapen i form av de två Kolmårds-elfanterna Bua och Sanoi, som Thailands kung Bhumibol skänkte kungen 2004. Kung Bhumibol har själv haft det besvärligt på sistone och skulle säkert uppskatta gesten.

MÅNGA LÄSTE ANTAGLIGEN med välvilligt intresse den artikel som Mats Hellström – en gång landshövding, en annan gång ambassadör och tre gånger minister – nyligen skrev i *Dagens Nyheter*. Svenskarnas syn på Ryssland, skrev Hellström, bygger på "stereotyper med fiendebilder som skapades under kalla kriget". Vi borde erkänna Rysslands "sofistikerade medelklass".

Få saker är så uppfriskande som att ifrågasätta sina egna fördomar och efter att ha läst Hellström kände jag mig samtidigt skamsen och renad på ett nästan folktopartistiskt sätt. Men som så ofta ligger problemet inte i teorin, utan i praktiken.

En växande andel av de turister jag möter i egen-skap av promenerande hundägare i Stockholms innerstad är asiater. Det vore ofint att avvisa dessa då de stannar för att hälsa på min vackra hund, särskilt i år då vi stockholmare har en plikt att representera världens "kärlekshuvudstad". Men jag har också en plikt gentemot min hund. Asiater vars vänlighet framstår som överdrivet lysten, särskilt kring lunch- och middagstid, möts med en viss korthet i tonen. Frågar de om min vän är en "glythund" går

vi helt enkelt raskt därifrån. Naturligtvis är det ett beteende som delvis bygger på "stereotyper", men även om inte alla asiater äter hundar gör bevisligen många det. Vidsynthet kan rimligen inte vara det-samma som vårdslöshet. Inget gott kan komma av att både fresta lyckan och hungriga gäster.

Jag undrar om inte det kloka är att applicera samma princip på ryssarna. Det stämmer säkert att alla ryssar inte är så ryska som vi inbillar oss, men att skilja ut "sofistikerad medelklass" från resten är svårt nog bland svenskar. Att göra det bland slaver torde vara hart när omöjligt och är att inbjuda till misstag av samma slag som när Cronstedt gav bort Sveaborg.

DET ÄR EN VÄLSIGNESE ATT våra politiker allt oftare talar om sådant som ingen vettig människa vet något om med väljargrupper som ingen vettig människa känner. Det sparar tid. När EU-minister Birgitta Ohlsson i en kvällstidning nyligen hyllade

en tv-serie om lättfotade amerikanskor som tydligt "präglat vår syn på livsstil, politik, sex och mode mer än någon annan feministisk populärkultur det senaste decenniet" lutade jag mig därför belåtet tillbaka för att njuta ännu en medborgerlig håltimme.

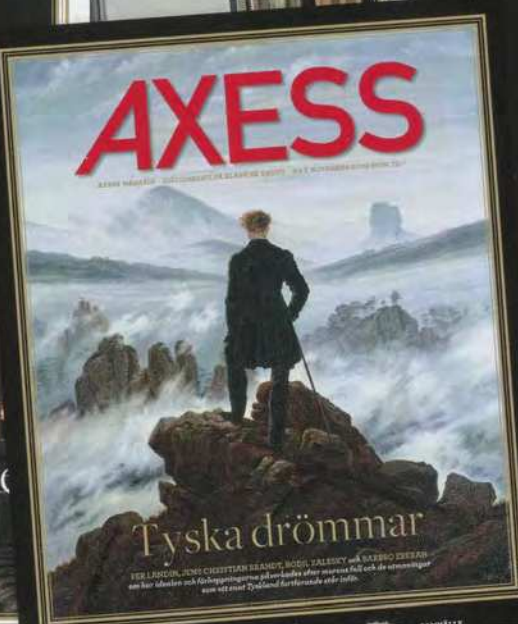
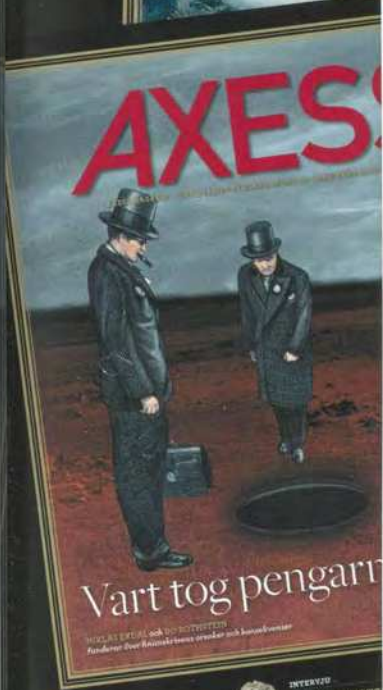
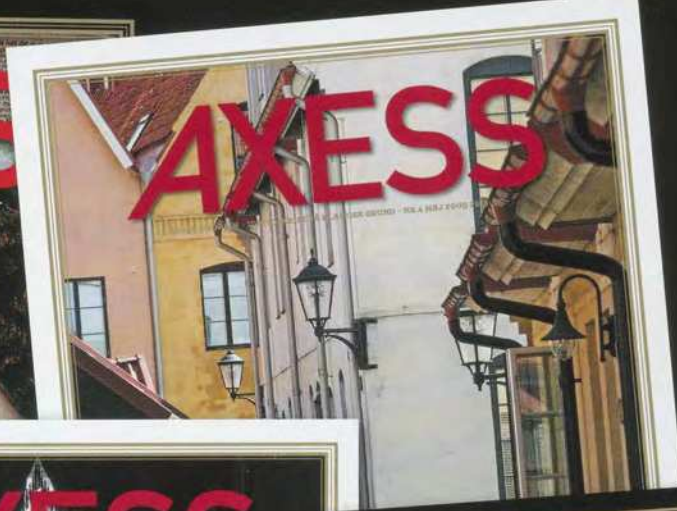
Av misstag råkade dock mina ögon falla på ett senare parti av texten. Där

stod att "dagens kvinnor vill ha allt och inte nöjer sig med mindre" och "vi vill ha det som män alltid kunnat få, men som våra mormödrar inte ens kunnat drömma om i Hollywood-filmer".

Vid sidan av att målgruppen därmed blev dödsföraktande smal – hur många svenskar kan ha mormödrar som har förekommit i Hollywoodfilmer? – fick uppgifterna mig att häpna. Beskedet att män "alltid" fått "allt" måste rimligen komma från Statsrådsberedningens kompetenta tjänstemän. Det låter till förstone orimligt, men så är det ofta med vetenskapliga fakta. Vem skulle till exempel tro på att Edvard VII:s uppfattning om att ett gott skämt var att lägga halvtäna päronpastiller i sina gästers fickor, om forskningen inte otvetydigt hade fastställt det?

Kanske är politikernas alltmer bisarra referenser ett medvetet försök att dölja explosiv information av denna art. Men denna gång misslyckades de. Valrörelsens främsta fråga måste nu bli hur vi avvikande män, som inte alltid fått allt, ska kompenseras. Jag vill redan nu påpeka att Yxtaholms slott är till salu.

BAHMÄLLA
BERNARD-HENRI LÉVY
Rapporter från kriget i Gasa och ett försök att se nyanserna i en konflikt som splittrade världen.

INTERVJU
ROSEANNE ALTS
Den ekonomiska krisen med den globala krisen rekonstruerad.

FRIZON
PER HAGMAN
Om den oförutsägbare politiske överlevaren Muammar Khaddafi.

KRÖNIKA
TANJA BERGKVIST
Om hur genusvetare främlar skolpojkar det egna ansvaret.

LEDARE
JOHAN LUNDE
Om hur varje avvikelse från kulturradikal uppfattas som extrem.

KULTUR
THERESE SCHMAN
Om vindsdådan i Caspar David Friedrichs konst.

INTERVJU
EDGAR REITZ
Om hur hans tv-serie Heimat förändrade tyskarnas syn på sig själva.

BAHMÄLLA
ANDERS JOHNSON
Om herrhovens kamp för liberalism och upplysning.

Skäm bort dig – starta en prenumeration på Axess Magasin

Magasinet som ger dig ett fördjupat perspektiv på samhälle, vetenskap och kultur

- ☐ Jag vill prova tre nummer av Axess magasin för 59 kronor
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår) av Axess magasin för 499 kronor
- ☐ Jag är student och vill ha nio nummer för 249 kronor

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTOT

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
83118 ÖSTERSUND

NAMN:
ADRESS:
POSTADRESS:
E-POSTADRESS:
TELEFONNUMMER:

Redaktör Blom rekommenderar

FÖRETAGSMINNEN

Tidskriften om näringslivets spännande historia. Överraskande aktuell!

Unikt perspektiv: Reklamskyltor och affärsgenier! Firmafester, bilar, båtar och fashion! Varumärken och skandaler! Uppfinnare och industridesigners! Mjölk, tvål och ädla drycker! Handlare, bankirer och krögare. Succéer och konkurser!

Prenumerera!

Du får fem fullmatade nummer för 200 kr. Gå in på www.naringslivshistoria.se och fyll i prenumerationsformuläret. Eller köp lösnummer i välsorterade tidningsbutiker. Pris 45 kronor styck.

AXESS

Årmedalsextra

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - BILAGA TILL NR 5 JUNI 2010

Den tomma spelplanen

DÄRFÖR FLYR DE INTELLEKTUELLA FÄLTET

TEMA

PAUL BERMAN

om hur den intellektuella eliten missförstår och sviker sitt uppdrag.

INTERVJU

BIRGITTA OHLSSON

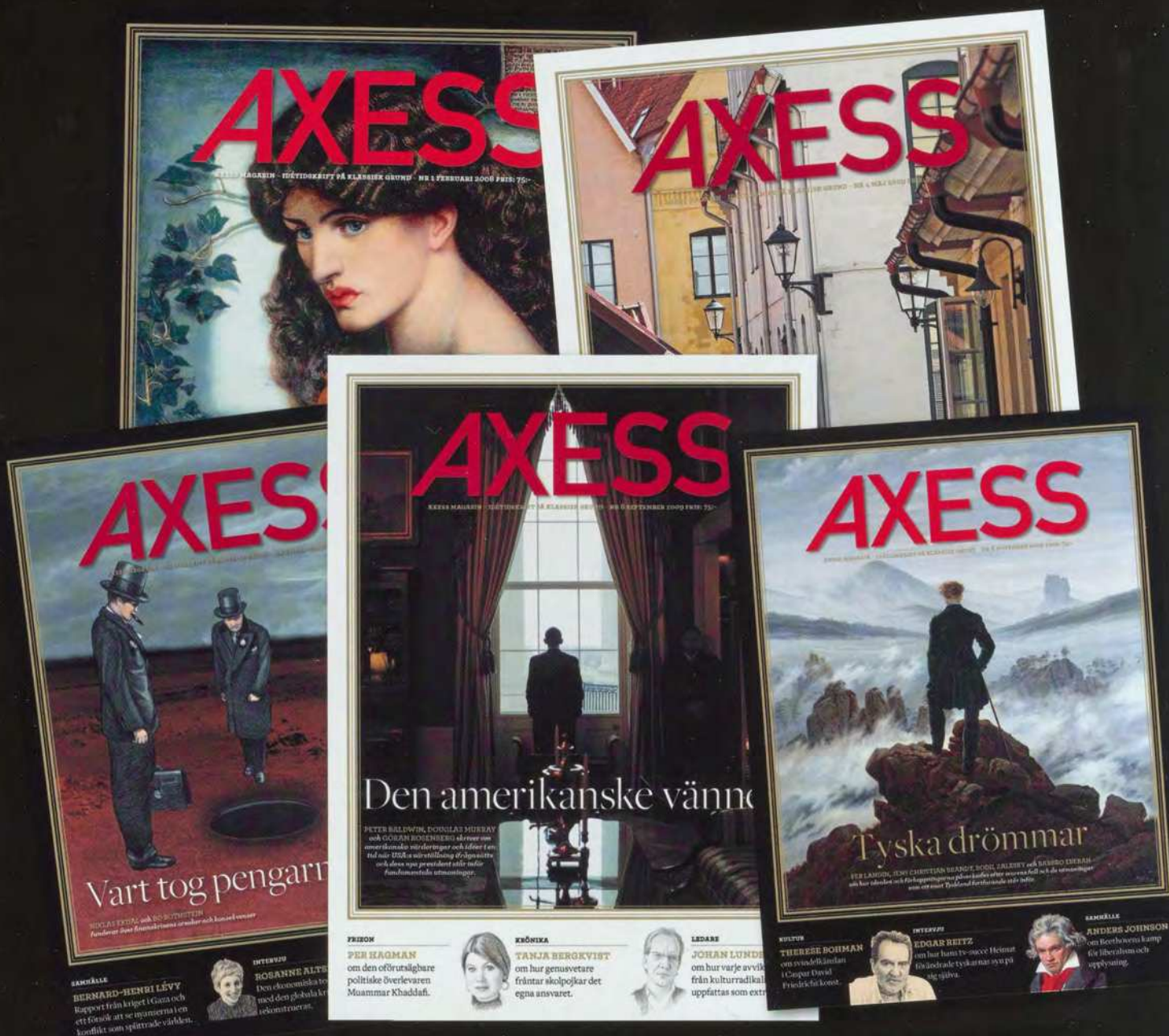
om yttrandefriheten, religionen och det politiska ansvaret.

TEMA

JOHAN LUNDBERG

om den svenska opinionsbildningens grindvakter.

Skäm bort dig – starta en prenumeration på Axess Magasin

Magasinet som ger dig ett fördjupat perspektiv på samhälle, vetenskap och kultur

- ☐ Jag vill prova tre nummer av Axess magasin för 59 kronor
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår) av Axess magasin för 499 kronor
- ☐ Jag är student och vill ha nio nummer för 249 kronor

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

E-POSTADRESS:

TELEFONNUMMER:

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTO

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
83118 ÖSTERSUND

Axess till Almedalen

Som många andra journalister kommer Axessredaktionen att befinna sig i Almedalen under politikerveckan. Vårt bidrag till debatten detta valår är att ställa en fråga: Vilket ansvar har en intellektuell i en demokrati?

Att stå fri. Den som anpassar sig till strömningar, värderingar och krav som strider mot det öppna samhället blir slutligen en del av problemet.

I vårt land tenderar debatten om de intellektuellas ansvar att reduceras till en fråga om höger och vänster, om hållningen till den "svenska modellen". Det blir ofta inåtvänt, förutsebart och provinsiellt. Frågeställningarna rör mest abstraktioner, sällan individer, och angår nästan uteslutande en liten grupp människor som redan vet vad de tycker.

Men ibland ställs saker och ting på sin spets. Hoten mot Lars Vilks riktas mot en svensk medborgare i syfte att hindra honom från att utöva sitt konstnärskap. Hans liv hotas av extremister vars idéer och krav är oförenliga med frihet och demokrati. Den naturliga utgångspunkten för en intellektuell i en sådan situation är att förbehållslöst försvara Lars Vilks rätt att skapa konst. Men det har inte skett. Istället har debatten kretsat kring Vilks avsikter, att han kalkylerat med att hans provokationer skulle utlösa islamistisk vrede och att han alltså själv bär ansvar för sin utsatthet. Ett annat flitigt förekommande argument har varit att kritik mot islamism och våldet mot Vilks riskerar att demonisera svenska muslimer. Här kan vi alltså med den amerikanske journalisten och författaren Paul Berman verkligen tala om de intellektuellas flykt: en oförmåga att ta ställning för grundläggande principer, en rädsla att stöta sig med extremister och en frivilligt påtagen självcensur. Istället för att sluta upp kring Lars Vilks väljer man att lämna honom i sticket. Samma fenomen, men på en global nivå, ser vi i kritiken mot Ayaan Hirsi Ali. Hon anklagas, bland annat av liberaler som alltid försvarat yttrandefriheten, för att skapa motsättningar och själv vara en fundamentalist. För sitt fördömande och avståndstagande till islam likställs Hirsi Ali moraliskt med de grupper som på religiös grund vill ta livet av henne.

I sin bok *The Flight of the Intellectuals*, som vi här publicerar ett utdrag ur, konstaterar Paul Berman att situationen radikalt förändrats under de tjugo år som förflutit sedan fatwan mot Salman Rushdie förkunnades. Då anslöt sig intellektuella instinktivt till Rushdie: hans sak var deras. Idag, däremot, hånas, missförstås eller förtigs Hirsi Ali och andra i hennes situation, trots att den militanta islamismen utgör ett mycket större hot än när Rushdie drabbades.

Men sanningen är att de intellektuella i väst, vänster som höger, är utsatta för den största utmaningen sedan nazismen och fascismen tog makten på 1930-talet. Historien visar vad som händer med demokratier som låter sig kuvas inför repression, våld och fruktan. Att just lära sig av historien borde vara en intellektuell uppgift.

Upplysningen som somnat in

Likgiltigheten bland välkända västerländska intellektuella och journalister inför islamistiska dödshot är så många att de formar sig till en kampanj. När yttrandefriheten står på spel väljer de att förtala och förtiga dem som förföljs för sina åsikters skull.

Av Paul Berman

I början av 2007 utbröt en kontrovers om behandlingen av Ayaan Hirsi Ali. Debatten inleddes med den franske författaren Pascal Bruckners bok *The Tyranny of Guilt: An Essay on Western Masochism*. Han analyserar européerna, och särskilt fransmännen. Villfarelser i parisiska variationer har alltid varit hans specialitet. Han skakar på huvudet i förfäran inför de europeiska intellektuella och deras vana att få allt lägre tankar om sig själva, och att tillskriva exotiska folkslag fantastiska förtjänster. Han noterar de märkvärdigt optimistiska analyser av radikal islamism som presenterats av Olivier Roy, den franske islamexperten, som gjorde misstaget att förutsäga den islamistiska rörelsens kollaps så tidigt som 1992, just när islamismen blommade kraftfullare än någonsin. Anblicken av hur Roy och andra analytiker misstar sig väcker Bruckners karaktäristiskt goda humör.

Knappt var Bruckners verk ute i den franska bokhandeln förrän Timothy Garton Ash publicerade sin anmärkningsvärda essä i *New York Review of Books*. Den applåderade Ian Buruma, hånade Ayaan Hirsi Ali för att ha övertagit den västerländska liberalismens idéer, och hyllade Tariq Ramadan för att inte alls ha gjort det. När Bruckner bläddrade i *New York Reviews* vackert utformade sidor, måste han ha blivit storögd av förtjusning. Buruma och Garton Ash tycktes som klippta ur hans egen bok där de plötsligt dök upp i den amerikanska tidskriften: engelsktalande masochister som uttrycker sin vrede över Hirsi Ali, Västerlandets beundrare, och krälar i stoftet för Ramadan, som kritiserar Västerlandet.

I *Signandsight.com* (samt i tidskriften *Le Meilleur des Mondes*, i Paris) publicerade Bruckner något som i praktiken var ett substantiellt efterord till *A Tyranny of Guilt*. Han komponerade sina kompletterande kommentarer i sin egen, avgjort franska stil, som kan beskrivas som Burumas engelska stil vänd upp och ner. Det är en stil byggd på eleganta epigram, filosofiska generaliseringar, positiva hävdanden och fördömanden utan omsvep, istället för urskuldande hostningar, passiva insinuationer, dubbla negationer och en motvilja mot stora idéer. Ur Bruckners perspektiv hade Buruma och Garton Ash hemfallit åt samtidens doktrinära töcken. Den moderna tidens multikulturalism likställer allt med allting annat. Buruma och Garton Ash hade givit efter för denna idé. Och under dess inflytande hade de till slut kommit att begå det enklaste av alla analytiska misstag. Upplysningen hör till den västerländska civilisationens stora prestationer. Men i vår nuvarande epok av självhat har de intellektuella kommit att betrakta upplysningen som bara en uppsättning antropologiska fördomar, inte bättre utan högst sannolikt värre än andra antropologiska fördomar – en europeisk fördom som genom sin arrogans lånar sig till fanatism och excesser. Buruma och Garton visste mycket väl att Theo van Goghs mördare var en fundamentalist. Men genom sin förvirrade inställning till upplysningen lyckades de övertyga sig själva om att Hirsi Ali också måste vara en fundamentalist, vilket naturligtvis var befängt.

Buruma och Garton Ash hade förlorat förmågan att göra de mest elementära distinktioner. De kunde inte längre med säkerhet skil-

>>

DE INTELLEKTUELLAS FLYKT

Natti natti.

FOTO: THE BRITISH LIBRARY/SCANPIX

ja svart från vitt, en fanatisk mördare från en rationell debattör. De hade förlorat förmågan att göra denna typ av distinktioner särskilt i fråga om en person som Hirsi Ali, som kom från den värld som tidigare varit förtryckt och tyranniserad av västerländska imperialister. Buruma och Garton Ash såg sig själva som fiender till europeisk rasism. Och ändå, i sitt engagemang för den antirasistiska saken, hade de på något sätt kommit att koncentrera sin indignerade energi på att nedvärdera den olikstänkande liberalen från Somalia.

Bruckner drog sig inte för att ge detta misstag ett namn. Det var "antirasisternas rasism". Det var en rasism som samtidigt som den låtsas kämpa för de förtryckta instinktivt förvägrar en person från ett genuint förtryckt område i världen rätten att använda samma verktyg för analys i upplysningens anda som européer. Bruckner noterade inslaget av personlig elakhet närhelst Hirsi Ali diskuterades – den maskulina nedlåtenheten, för att nämna en aspekt, som ingen kunde ha förbisett i *New York Review of Books*. Han påpekade också att Buruma och Garton Ash var allt annat än marginella skribenter. Författarna var två av de mest beundrade, sofistikerade, bildade och inflytelserika intellektuella i den engelsktalande världen – båda två européer, även om de medverkade i New York-pressen. Bruckner lade fram sitt slutliga omdöme. "Det är förbluffande", skrev han – detta var i början av 2007 – "att en betydande del av Europas intelligens, sextiotvå år efter Tredje rikets fall och sexton år efter Berlinmurens fall, ägnar sig åt att förtala demokratins anhängare."

Detta var ingen försiktig kritik. Men Bruckner var heller inte ensam om att framföra den. I *Signandsight.com* stämde Bassam Tibi in. Tibi såg, utan att vara någon större anhängare av Hirsi Ali, likaså en fördömsfullhet mot muslimer i Burumas journalistik. Tibi var upprörd över att Buruma inte kunde skilja mellan islam och islamism: mellan religionen och den moderna totalitära ideologin. Tibi var upprörd över att Buruma hade överlåtit rätten att tala för islam till Tariq Ramadan. Och Tibi var upprörd över att Buruma inte kunde se möjligheten av framväxten av en genuint ny typ av islam, något som inte alls liknade Tariq Ramadans salafiska reformism utan istället islam i en genuint attraktiv och europeisk stil – en "euro-islam", med Tibis formulering, som moderna muslimska liberaler som han själv har förespråkade, även om icke-muslimska liberaler har avstått från att ge den särskilt mycket stöd.

Garton Ash svarade i *Guardian* genom att ösa ännu mer kritik över Hirsi Ali. Han var outtröttlig. Han hade nyligen tillbringat en tid i Egypten, och han ville förklara att jämfört med Hirsi Ali så var andra dissidenter och intellektuella i den muslimska världen oändligt mer att föredra. Han presenterade ett framstående exempel: Tariq Ramadans äldre morfars bror, Jamal al-Banna – yngre bror till Hassan al-Banna. Garton Ash hade besökt Jamal al-Banna i dennes lägenhet i Kairo. Den var fullproppad med religiösa texter – ett säkert tecken, ville Garton Ash antyda, på Shejk al-Bannas islamiska lärdom. Garton Ash kontrasterade den äldre shejken med Hirsi Ali, som han framställde som erbarmligt okunnig.

Garton Ash citerade en av Hirsi Alis kritiska kommentarer om islam och en glansfull kommentar av Jamal al-Banna. Efter jämförelsen av de två citaten var Garton Ash utom sig av upprördhet över hur underlägsen Hirsi Ali var. Garton Ash frågade *Guardians* läsare: "Vilket citat tror ni röjer en djupare historisk kunskap om islam? Vilket har bäst förutsättningar att uppmuntra eftertänksamma muslimer till tanken att de både kan vara goda muslimer och goda medborgare i fria samhällen?" Garton Ash kände uppenbarligen att han slutligen demaskerat de intellektuella pretentionerna hos Hirsi Ali, den okunniga. Likt en advokat som vänder sig till en jury ville han övertala läsarna av *The Guardian* att instämma i fördömandena.

Men ack vilken olycka! Och mer än en olycka! Garton Ashs positiva jämförelse av Jamal al-Banna med Ayaan Hirsi Ali publicerades i *Guardian* den 15 mars 2007, och redan nästa dag råkade Middle East Media Research Institute, MEMRI, publicera sin egen rapport om Jamal al-Banna. MEMRI:s värdering var inte fullt så beundrande. Detta berodde på Shejk al-Bannas hyllning – det är fruktansvärt att tvingas berätta om sådant – av terroristerna från den 11 september och, med Shejk al-Bannas ord, om deras "ytterst modiga" handling, som i motsats till USA:s "barbariska kapitalism" var "förfärande och strålande". Shejk al-Banna hade 2001 skrivit under ett uppror som beskyllde Amerika för att ha föranlett attackerna den 11 september. Fem år senare utvecklade han denna uppfattning, och hans nya kommentarer väckte en debatt som MEMRI rapporterade om – den indignerade reaktionen på Shejk al-Bannas uttalanden från arabiska liberaler.

Men Shejk al-Banna höll fast vid sina åsikter. Framför allt uppmuntrade han palestinierna att fortsätta sin kampanj med självmords-

bombningar och blint slående terror. I denna fråga var han tydlig. Några dagar efter det att Garton Ashs applåder för Jamal al-Banna publicerats i *The Guardian* lade MEMRI på nätet ut delar av en utskrift från en tv-debatt kring frågan om martyrdåd, där shejk al-Banna var en av deltagarna.

Jamal al-Banna: "Martyrdåd i Palestina, i synnerhet, är rättfärdiga, av två skäl. För det första har palestinierna inte vapen att försvara sig med. De har inga tanks, inget artilleri och så

Jamal al-Banna har utarbetat en sär egen och kättersk tolkning av islam, och den måste te sig kongenial för människor med liberala och sekulära uppfattningar.

vidare. Detta är det enda medel de har tillgång till. Därför är det berättigat, särskilt som det riktar sig mot de israeliska soldaterna. När jag säger 'soldater' – hela det israeliska folket är rekryterat. Kvinnorna är mest ondskefulla av alla. Därför är detta rättfärdigt. Jag anser detta vara martyrskap. Även om de skadar en kvinna – alla kvinnor tjänstgör i armén. Alla män tjänstgör i armén. Bara småbarnen återstår, och faktum är att dessa bara skadas väldigt sällan. Jag anser att detta är martyrdåd, och att de är nödvändiga."

Hur i all världen kunde Garton Ash ta en sådan person som sitt stora exempel på en överlägsen version av muslimsk liberalism? Var han så desperat att hitta en muslimsk tänkare, vem som helst alls, som var att föredra framför Ayaan Hirsi Ali? Det är något obehagligt, nästan kusligt över hur ofta Ayaan Hirsi Alis journalistiska kritiker, som också råkar vara Tariq Ramadans glödande försvarare, till sist har förirrat sig in på självmordsterror och dess ledande teoretiker och förespråkare.

Men jag vill inte vara naiv. Garton Ashs hyllning av Jamal al-Banna i *Guardian* är i själva verket inte svår att förklara. I islamisternas värld åtnjuter Jamal al-Banna trots allt ett rykte som en ganska liberal person – en reformvän, mer moderat än till och med Shejk Qaradawi, martyrdådens mufti, som själv ständigt hyllas för sin moderation. Ur många olika perspektiv intar Jamal al-Banna förvisso en moderat ståndpunkt, eller rentav en liberalt sinnad ståndpunkt – långt mer moderat än Qaradawis, även om Jamal al-Banna och Qaradawi båda har framträtt i tv för att uppmuntra palestinierna att genomföra självmordsbombningar. En av mina egyptiska vänner, som

DE INTELLEKTUELLAS FLYKT

Bassam Tibi.

Ian Buruma.

Pascal Bruckner.

Tariq Ramadan.

Timothy Garton Ash.

jag beundrar starkt, en sann liberal och demokrat, försvarar Shejk al-Banna, och även om jag tror att min vän begår ett misstag på den här punkten, kan jag förstå hur han resonerar.

I Egypten självt har de värsta terrorishotet – attentat som riktades mot Anwar Sadat och som har dödat många andra – kommit från anhängare till Sayyid Qutb. Jamal al-Banna är en anti-qutbist. Han argumenterar mot Egyptens qutbister ur deras eget perspektiv, som bygger på *Koranen*. Även om hans argument inte innefattar islamistisk terrorism av andra slag, måste de ofrånkomligen få visa av hans landsmän, sanna egyptiska liberaler och demokrater, att betrakta honom med tacksamhet.

Jamal al-Banna har utarbetat en säregen och kättersk tolkning av islam, och den måste te sig kongenial för människor med liberala och sekulära uppfattningar. Jag har haft tillfälle att läsa den engelska översättningen, ännu inte utgiven, av en ny bok av Jamal al-Banna med titeln *Islam and the Challenges of the Modern Age* och kan sammanfatta en del av dess huvudpoänger. Jamal al-Banna betraktar islam som i det närmaste en sekulär religion, något i stil med låt oss säga rekonstruktionistisk judendom. Som from och trogen muslim erkänner han naturligtvis *Koranen* som en uppenbarelse från Gud – men till och med på denna avgörande punkt, om jag läser honom rätt, utesluter han inte möjligheten att människor kan tänkas bära det yttersta ansvaret för att ha skrivit *Koranen*.

Oavsett om *Koranen* ska betraktas som gudomlig eller mänsklig, så avvisar han tanken att post-koranska texter inom islam, sunnan och haditherna, "traditionerna", ska betraktas som gudomliga. Han anser "traditionerna" vara otillförlitliga. Islam, i Jamal al-Bannas version, är en nedbantad historia, begränsad till *Koranen*. Inte heller tillerkänner han den islamiska religiösa hierarkin någon auktoritet när det gäller att fastslå den riktiga tolkningen av *Koranen*. Även de lärda ter sig otillförlitliga. Ändå kräver *Koranen* naturligtvis tolkning. Och därför uppmuntrar Jamal al-Banna muslimer att utveckla sina egna tolkningar – att tänka själva. Hans yngre släkting, Ramadan, säger förstås detsamma. Men Ramadan, med sina oupphörliga åberopanden av auktoriteter, är inte särskilt övertygande på den här punkten. Jamal al-Banna, som avfärdar "traditionerna" och ringaktar den lärda religiösa hierarkin, framstår som mer trovärdig.

Jamal al-Banna försvarar rätten att vara avfälling. Han citerar sura och vers för att försvara pluralismens och toleransens principer. Han motsätter sig att äktenskapsbrytare stenas till döds. Han motsätter sig hedersmord. Och han inte bara motsätter sig dessa företeelser utan lägger faktiskt fram argument mot dem, istället för att bara föreslå en framtida debatt i frågorna. Enligt Jamal al-Ban-

na står stening av äktenskapsbrytare i strid med allt som profeten Muhammed kan tänkas ha förespråkade, och de post-koranska texter som säger annat bör ignoreras – en annan punkt där Jamal al-Banna går långt bortom Ramadans försiktiga tvetydigheter. Jamal al-Banna säger vad han tycker. Han låter inte sitt samvete vänta på beslut från någon framtida fatwakommitté som aldrig kommer att bildas. Å andra sidan säger sig Jamal al-Banna vara osäker på om tjuvar bör få händerna avhuggna. Han menar att det kan finnas bra argument för att hugga av händer, vilket har att göra med de praktiska konsekvenserna. Anblicken av människor som går omkring utan händer kan avskräcka andra från att bli tjuvar, tänker han sig. Åtminstone tycker han inte att *Koranen* bör åberopas som auktoritet. Handavhuggning framstår för honom som en samhällsfråga, inte en religiös fråga. Han vill inte skapa en islamisk stat, inte ens i länder med muslimsk majoritet – en annan punkt där han är mer liberal och sekulär än sin yngre släkting.

Jamal al-Banna förklarar också att en egentlig medborgarstat bör vara demokratisk, och även detta är glädjande. Han föreställning om hur man ska bygga upp en demokratisk stat är en smula ovanlig. Jamal al-Banna är välorienterad i de europeiska vänsterteoriernas historia, och hans idéer om demokrati utgår från denna bakgrund. Han godtar inte den konventionella formen av en demokratisk stat, så som den har vuxit fram i Västeuropa och Nordamerika – en demokratisk stat där valdistrikten oftast är geografiskt upplagda. Han föredrar att organisera en representativ demokrati via olika yrken och arbetsområden, där varje yrke eller arbetsområde väljer sina egna representanter. Detta är en idé på vänsterkanten, från åren runt 1900, och som tidigare var populär bland fackföreningsfolk under namnet anarkosyndikalism och som senare blomstrade inom den brittiska vänstern under namnet gillesocialism.

Människor med sådana idéer kom till makten ett kort tag under det spanska inbördeskriget 1936. En del av idéerna sattes i verket under några månader. Sedan försvann det anarkosyndikalistiska eller gillesocialistiska programmet från världsscenen. Idag tid finns det inte minsta chans för att en återupplivad anarkosyndikalism eller skråsocialism skulle omsättas i praktiken. Shejk al-Banna upprätthåller likväl denna idé, vilket tycks mig vara helt i sin ordning om den förstås som ett utopiskt tändstift för att sätta fart på fantasin.

Jag kan faktiskt se hur det kom sig att Garton Ash hänvisade till Jamal al-Banna, och jag kan förstå varför Garton Ash föreställde sig att det var en god sak att stärka Jamal al-Bannas anseende bland *Guardians* läsare. Jamal al-Bannas positiva egenskaper vore obestridliga, om man bara kunde skilja ut dem från hans förfärande egenskaper. Att Jamal al-Banna kan skryta med en del förstklassiga fiender är också sant. Qutbister världen över kan bara betrakta honom med avsky. Till och med de brett konservativa representanterna för »

Muslimska brödrskapet måste skaka av irritation eller vrede över Jamal al-Bannas avvikelser. Att förkasta "traditionerna" och de islamiska lärderna – detta är ju kätteri! Men likväl, de tilltalande dragen hos Jamal al-Banna leder oss till kärnan i ett problem som jag har återkommit till flera gånger – det märkliga faktum att till och med en del av de mest tilltalande tänkarna, i en modern politisk värld formad av islamisternas framväxt, tenderar att vara svaga för självmordsterrorism när de hamnat under islamistisk inflytande. Och svaga för antisemitism.

Det vore trots allt underbart om självmordsterrorism idag förespråkades bara från en vanvettig periferi av vilda extremister, de ultrareaktionära qutbisterna eller de som Ramadan avfärdar som salafiska bokstavstroende, tillsammans med sådana personer som Shejk Qaradawi, som Ramadan inte avfärdar – den hårda kärnan av anhängare till Hassan al-Banna. Men så är det inte. Personer med till synes rimliga och rentav tilltalande åsikter i en rad olika ämnen ansluter sig ibland till den vanvettiga periferin och al-Bannas *mainstream*, och framlägger sådana argument. De kan göra det öppet och på tv, som Hassan al-Bannas bror Jamal gör; eller de kan göra det subtilt och underförstått genom att dölja sina idéer i finstilta fotnoter, som Hassan al-Bannas dotterson Tariq Ramadan gör. Men i vilket fall som helst så gör de det. Vissa mycket intelligent journalister inom den icke-islamiska pressen tycks inte kunna upptäcka dessa anomalier, eller vill inte fästa uppmärksamheten på dem.

Varför är det så? Det beror på att den islamistiska rörelsen, genom sina framgångar, har lyckats genomdriva sina egna analyskategorier i alla andras sätt att tänka. De flesta islamister betraktar Jamal al-Banna som en oavhängig fritänkare, Shejk Qaradawi som en gedigen och pålitlig ortodox moderat och Tariq Ramadan som halvvägs förlorad i den västerländska liberalismens dimmor. Dessa omdömen, som är islamistiska omdömen, anammas till slut även av västerländska och icke-islamistiska journalister, som utan att själva undersöka saken återger dem som fakta. Timothy Garton Ash är knappt den enda journalist som har snubblat just här när det gäller Jamal al-Banna.

Jag utgår från att Garton Ash, när han hyllade Jamal al-Banna inför läsarna av *Guardian*, inte visste något alls om shejkens sympatier för martyrdåd. Men änsen? Även om jag gick med på att utelämma Jamal al-Bannas uppfattningar om självmord och terrorism ur diskussionen skulle jag inte desto mindre finna det förbryllande att Garton Ash har blivit övertygad om att Jamal al-Banna är intellektuellt överlägsen Hirsir Ali. Jag kan se att Jamal al-Bannas *Islam and the Challenges of the Modern Age* är en klart skriven bok. Någon borde publicera den engelska översättningen. Men Hirsir Alis *En fri röst* är en fascinerande bok – en självbiografi som skildrar en av de mest dramatiska livshistorierna i modern tid. Jag har alls inget emot att erkänna ett värde i Jamal al-Bannas intresse av att återuppliva eller uppdatera de gamla anarkosyndikalistiska och gillesocialistiska idéerna. Likväl skulle jag tycka att det är uppenbart, åtminstone för den som anser sig vara liberalt sinnad, att Hirsir Alis hänvisningar till John Stuart Mill och hennes tillämpningar av hans insikter är ännu mer värdefulla. Värdefulla, menar jag, ur ett praktiskt perspektiv – värdefulla genom att vara direkt tillämpbara på den muslimska världen lika väl som på den icke-muslimska världen.

Shejk al-Banna skriver rörande till försvar för pluralism och tolerans, och det är underbart – även om hans argument kunde få en att tro att han hade goda och praktiska råd att ge om antisemitism, som har spelat en ödesdiger roll i modern egyptisk historia. Egypten, som bebotts av judar i tusentals år, har trots allt fått se nästan hela sin judiska befolkning fly landet under Shejk al-Bannas livstid.

I *Islam and the Challenges of the Modern Age* är shejkens mest slående iakttagelse i fråga om judarna påpekanen att detta folk, olyckligtvis, har fördömts av Gud: "Guds förbannelse drabbade dem sedan på ett fasansfullt sätt." Detta är inte Hirsir Alis sätt att skriva om judarna. Jamal al-Bannas motstånd mot våld mot kvinnor är alldeles utmärkt (bortsett då från hans uppfattning att israeliska kvinnor bör mördas – men är det så lätt att bortse från?). Likväl finner jag det svårt att förstå hur någon liberalt sinnad person på allvar kan hävda att Jamal al-Banna har lyckats bättre än Ayaan Hirsi Ali när det gäller att väcka frågan om kvinnors rättigheter. Inte heller förespråkar hon avrättningar. Inte heller behöver jag fingranska Hirsir Alis texter för att veta att hon inte är en handavhuggare. Hennes egen ståndpunkt i fråga om självmordsdåd har förtjänsten att vara helt onyanserad. Aldrig någonsin har Hirsir Ali framträtt i tv och uppmanat någon till

självmordsbombning. Varför skulle då – jag är genuint förbryllad över detta – en liberal journalist så sofistikerad och erfaren som Garton Ash, när han jämför Jamal al-Banna med Ayaan Hirsi Ali, finna något att föredra hos Jamal al-Banna?

Likgiltigheten bland vissa välkända västerländska intellektuella och journalister inför islamistiska döds-hot är så många att de formar sig till en kampanj.

Men jag ser nu att jag, i skildringen av dessa tvister, enligt min egen framställningslogik, slutligen kommer dragan- de med det fruktade ordet *mod*. Kanske är detta sakens kärna. Bruckner menade det: "Kanske är det en modets kultur som saknas mest hos dagens samvetsledare." Buruma verkade tycka detsamma, från motsatt ståndpunkt. Enligt Burumas analys utgör formuleringar som Bruckners en direkt fara. Detta beror på ordet *mod*. Ordet frambesvärjer Burumas egna historiska minnen av det fascistiska förflutna: inte det fascistiska förflutna i arabländerna utan det fascistiska förflutna bland Europas intellektuella. Som svar på Bruckners maning till "en modets kultur" rynkade Buruma på näsan i *Signandsight.com*, "Var har vi nu hört sådana tongångar förut? Behovet av att försvara Europa mot främmande hot; de uttröttade, självtvivlande, knäsvaga intellektuella..." Buruma ville att hans läsare i Bruckners språk skulle höra ett eko av ultrahögerns retorik i Europa för sjuttio år sedan – det slags fraser som brukade strömma ut ur nazistiska och fascistiska ideologers munnar, när de läxade upp förnufts och toleransens förkämpar. Men en sak tycks ha undgått Buruma.

Det värsta som Ayaan Hirsi Ali någonsin gjort, att döma av Burumas egen bok, var att uppträda högdraget under sin tv-sända diskussion på det skyddade kvinno-boendet i Holland – den diskussion där hon förolämpade Buruma genom att vifta avfärdande med handen mot en annan kvinnlig deltagare. Men, enligt Buruma, dölde de flesta av kvinnorna som deltog i diskussionen sina ansikten av rädsla för vad som skulle kunna hända dem. Buruma återger episoden från tv-sändningen främst för att illustrera hur osympatisk Hirsir Ali är som person. På något sätt tycks han ha förbisett att hur bufflig Hirsir Alis handviftning än må ha tätt sig på tv-kärmen, så var det som om den holländska televisionen hade visat en grupp av terroriserade kvinnor där Hirsir Ali var en av dem. När van Gogh mördades hade Hirsir Ali redan levt mer än två år under polisbeskydd, på flykt mellan olika gömställen. Därefter fördes hon, i den panik som följde på mor-

DE INTELLEKTUELLAS FLYKT

det, raskt i väg av holländska myndigheter till en militär flygbas, ett polisläger och en ny serie gömställen. Hon flögs med militärplan till avsides belägna tillhåll i USA, och sedan tillbaka till ännu fler skyddsställen i Holland och till och med i Tyskland – en kvinna dömd till ett liv under ständig beväpnad bevakning.

Jag träffade henne på en konferens i Sverige två år senare, på Engelsbergsseminariet 2006. Hon skyddades av inte mindre än fem livvakter. Till och med i USA står hon under beskydd av livvakter. Men detta är inte längre ovanligt. Vid samma konferens i Sverige 2006 råkade jag träffa Ibn Warraq, författare till *Defending the West* och andra böcker, vars riktiga namn inte är Ibn Warraq, men som har tvingats anlägga en pseudonym av rädsla för att han, på grund av sin sympati för Bertrand Russells filosofiska uppfattningar, skulle kunna bli föremål för en attack. (Och faktiskt, 2008 kunde Ibn Warraq läsa en uppmaning till mord på honom själv utlagd på en muslimsk-brittisk webbsajt.)

På samma Engelsbergskonferens träffade jag också Bassam Tibi – Tibi som beskrivit islamism som en modern totalitarism. Tibi levde två år under polisbevakning dygnet runt i Tyskland. Några dagar tidigare hade jag deltagit vid en annan konferens i Italien. Där träffade jag den egyptisk-italienske journalisten Magdi Allam, författare till svidande fördömanden av den nya totalitära vägen i den italienska tidningen *Il Corriere della Sera*. Jag upptäckte att även Allam reste omkring med en hel stab på fem livvakter. (Detta är samme Magdi Allam som senare konverterade till katolicismen, inför påve Benedikt XVI själv – vilket ledde till att han överöstes med oförsämda tillmälen, som om han genom att konvertera till en annan religion hade gjort något skamligt.)

Men nu för tiden kan även intellektuella och konstnärer utan muslimsk bakgrund råka i fara om de anses ha sagt eller gjort fel saker. Vid den italienska konferens där jag träffade Allam stötte jag också på den italienska journalisten Fiamma Nirenstein, som åtföljdes av sina egna livvakter – i detta fall beroende på hennes glödande tal och texter till försvar för Israel. Det är värt att nämna att Caroline Fourest i Frankrike, författare till den första och viktigaste utförliga kritiken av Ramadan, tvingades leva under polisbeskydd en tid. Den franske filosofiprofessorn Robert Redeker tvingades hålla sig gömd. År 2008 avslöjade polisen i Belgien en terroristgrupp som hade planerat att lönnmörda, bland andra, Bernard-Henri Lévy.

På detta sätt har Salman Rushdies fall spritt sig och utvecklats till en hel social klass. De utgör en underavdelning av den europeiska intelligentian – särskilt dess flygel av muslimska fritänkare och liberaler, men även andra, som överlever bara tack vare livvakter och polisundersökningar och genom sina egna försiktighetsåtgärder. Denna situation saknar motstycke i Västeuropa sedan axelmakternas fall. Rädsla – dödlig rädsla, rädslan för att mördas av fanatiker besatta av en bisarr ideologi – har för ett betydande antal intellektuella och konstnärer helt enkelt blivit ett det moderna livets faktum. Men när någon som Pascal Bruckner yttrar några få ord om behovet av mod under dessa omständigheter, så börjar gliringarna – ”Var har vi nu hört sådana tongångar förut?” – och vidare till litani om fascismen.

I *New York Times Magazine* avstod Ian Buruma från att ens indirekt antyda det genuint fascistiska inflytandet på Ramadans morfar, grundaren av den moderna kulten av en konstfull död – Hassan al-Banna, som talade väl om Adolf Hitler och som hjälpte stormuftin av Jerusalem att undkomma rättegång. Men Pascal Bruckner, liberalen – här har vi någon, vill Buruma att vi ska tro, på gränsen till fascism!

För tjugo år sedan, när Rushdie hotades och en av hans översät-

tare mördades och en annan knivhöggs och ett par norska boklådor bombades och ett brittiskt hotell attackerades av en självmordsbombare – för att inte tala om de över femtio människor som döddes i upplopp mot Rushdie världen över – i den stunden, när farorna för första gången blev uppenbara, slöt åtskilliga intellektuella i västländerna, människor helt utan muslimsk bakgrund, instinktivt upp till Rushdies försvar. Åtskilliga intellektuella sträckte ut handen till sina utsatta arabiska och muslimska motsvarigheter och kolleger, och hyllade modet hos alla som vågade låta sig skrämmas.

Som tiderna har förändrats! Dagens Rushdies finner sig kritiserade, negativt jämförda i de bästa av tidskrifter med Tariq Ramadan, som hyllas som en bro mellan kulturer – Ramadan, student vid Storbritanniens Rushdiefientliga Islamic Foundation. Ramadan som så sent som 2009, i en och samma mening i sin bok *Radical Reform*, lyckas berömma både Shejk Qaradawi, den mänskliga bombens teolog, och den egyptiske shejken Muhammad al-Ghazali, som offentligt försvarade mordet på Farag Foda. Ändå påstås att om det finns något hot mot samhället så kommer det från Hirsi Ali eller någon annan röststark och välartikulerad opponent mot de våldsamma shejkerna – de europeiska intellektuella med muslimsk bakgrund som, i sitt oförlåtliga avsteg från den barnsliga bilden av hur muslimer förväntas uppträda, har tagit sig rätten att uppdatera vissa idéer från John Locke eller John Stuart Mill eller Bertrand Russell. Under Rushdieaffären möttes intellektuella som manade till mod av applåder. Liberaler med muslimsk bakgrund fick motta regelrätta hyllningar. Men inte idag.

Hur blev det så här? Likgiltigheten bland vissa välkända västerländska intellektuella och journalister inför islamistiska döds-

Rädsla – dödlig rädsla, rädslan för att mördas av fanatiker besatta av en bisarr ideologi – har för ett betydande antal intellektuella och konstnärer helt enkelt blivit ett det moderna livets faktum.

hot är så många att de formar sig till en kampanj; likgiltigheten inför stenandet av kvinnor till döds; den journalistiska oförmågan att ens erkänna att kvinnors rättigheter har stått på spel i debatterna om islamismen; oförmågan att erkänna hur stor roll som spelats av en massiv återupplivad antisemitism; det nedvärderande maskulina avsnoppandet av den mest välkända intellektuella feminist som Afrika någonsin frambringat; de slående många missuppfattningar och till och med faktafel som smugit sig in i journalisternas applåderande av Tariq Ramadan och hans idéer;

oviljan att öppet diskutera den roll som Ramadans släkt spelat under årens lopp; det oavsiktliga stödet, i *Guardian*, för en förespråkare av martyrdåd; vågran att diskutera eller ens erkänna det nazistiska inflytande som har visat sig vara så kusligt starkt och livskraftigt i den islamistiska rörelsens historia – vad kan tänkas förklara denna rad av klantigheter, fadäser, räddhagsenhet, förtal, missuppfattningar och tystnader?

Två drag i utvecklingen förklarar saken. Det första är den islamistiska rörelsens spektakulära och skrämmande tillväxt efter fatwan mot Rushdie. Det andra är terrorismen.

Paul Berman är amerikansk journalist och författare.

Texten är ett utdrag ur hans senaste bok *The Flight of the Intellectuals* (2010).

I terroristens famn

Hur kan det komma sig att svenska publicister visar acceptans för terrordömda politiska aktivister medan liberala opinionsbildare brännmärks som icke önskvärda i svenska medier?

Av Johan Lundberg

Som Pascal Bruckner påpekade i den debatt som för några år sedan ägde rum på sajten *Signandsight.com* har författaren Ayaan Hirsi Ali en förmåga att ideligen fungera som katalysator för ideologiska debatter på kontinenten. Så ock i Sverige, frestas man tillägga. När jag intervjuade Hirsi Ali i London vintern 2009, redogjorde hon lågmält och vänligt för sin idé om att erbjuda invandrarungdomar alternativ till den islamiska tro och de islamistiska läror som det inte sällan propageras för med stor emfas i förorterna. Då fann jag denna idé lite kuriöst idealistisk men framför allt orealistisk. När idén sedan presenterades i större skala i samband med lanseringen av hennes bok *Nomad* (2010), insåg jag snabbt att jag missförstått situationen. Det tog inte lång tid innan svenska liberala opinionsbildare föll ut i den ena hatiska tiraden efter den andra mot Hirsi Alis förslag.

Expressens Sakine Madon skrev om Ayaan Hirsi Ali: "Nu säger hon alltså att kyrkor ska försöka rekrytera muslimer i europeiska förorter. (...) Vi måste göra motstånd! varnar hon. Skulle de här resenemangen vara 'till upplysningens försvar'? Då ligger vi risigt till."

Och hennes vän och kollega på samma tidning, ledarsideskrönikören Isobel Hadley-Kamptz fyller i: "Där hon tidigare menat sig föra kamp för upplysning och mot islam har hon nu gått över till att propagera för kristendom". Ayaan Hirsi Alis kamp har, sägs det, "beskrivits som en kamp för frihet, när den i själva verket mest handlar om att fränkänna andra människor den frihet hon själv vill ha".

Dilsa Demirbag-Sten, kulturskribent på samma tidning, är inne på samma linje: "Det är med desto större sorg jag ser hur Hirsi Ali nu likt islamisterna vill förhindra att alla ska ha samma friheter som hon själv åtnjuter i den fria världen. Att förespråka (...) muslimers omvändelse till kristendomen rimmar illa med en frihetlig liberalism. Vart tog hennes tidigare ateism vägen? Också de som hon inte sympatiserar med har rätt att ge uttryck för sina åsikter och religiösa övertygelser."

Det är som synes huvudsakligen två argument som får motivera

skribenternas upprördhet över Ayaan Hirsi Alis påstått problematiska utveckling: för det första upprörs man över att hon har en idé om att man, med samma energi som muslimer argumenterar för islam, bör argumentera för olika specifikt västerländska idétraditioner: kristendom, ateistisk upplysning samt feminism, låt vara att debattörerna endast nämner den kristna idétraditionen. För det andra relativiseras frihetsbegreppet: friheten att leva i Västerlandet som ateistisk kvinna likställs med friheten att som muslimsk kvinna leva i enlighet med en sträng islamsk religiositet. Som vore det kompatibla storheter jämförs å ena sidan islamister som till exempel önskar införa sharialagar och å andra sidan liberaler som menar att man bör bjuda de islamistiska ideologierna så hårt motstånd som möjligt och i så hög grad som möjligt försvåra rekrytering till och spridande av islamistiska ideologier. I bägge fallen sägs det handla om att vilja inskränka människors individuella friheter.

Även om upplysningstraditionen som sådan är påtagligt divergerande och mångfasetterad, går det ändå att destillera fram ett par huvudpunkter. Några av de viktigaste upplysningssidéerna, som den franske historikern och filosofen Tzvetan Todorov lyfter fram i sin nyansetrade studie över upplysningsarvet, *L'Esprit des lumières* (2006), är just upplysningsfilosofernas tankar om att kyrka och stat bör vara skilda från varandra, att religionen och dess företrädare bör hållas borta från dem som stiftar lagar liksom från dem som forskar och undervisar på universitet och högskolor om verklighetens beskaffenhet. Relationen mellan statens lagstiftande instanser och religionen bör inskränkas till att staten fungerar som en garant för religionsfriheten.

Ayaan Hirsi Ali är på intet sätt speciellt originell när hon underförstår att kristendomen i de flesta nutidssamhällen är kompatibel med denna sorts upplysningssidéer, vilka i sin tur utgör en viktig grund för liberalismen. Mot den bakgrunden kan man fråga sig

DE INTELLEKTUELLAS FLYKT

Lådan i vilken Anna-Greta Leijon skulle fraktas av de svenska och västtyska terroristerna.

FOTO: ÅKE MALMSTRÖM/SCANPIX

varför det skulle utgöra ett hot mot en liberal upplysningstradition att påstå att vi i väst bör stå upp för dessa idéer och försöka motarbeta den sorts skuldbeläggande av upplysningstraditionen som till exempel just Pascal Bruckner har uppmärksammat i flera verk, nu senast i *La Tyrannie de la pénitence. Essai sur le masochisme Occidental* (2006). Där diskuteras hur denna sorts skuldbeläggande av den västerländska kulturen har berett marken för olika former av politisk och religiös extremism. Detta är också själva undertexten i Hirsis Alis budskap: att vi i väst bör vara lika stolta som man är i öst över det kulturella och religiösa arvet. De ovan nämnda svenska skribenterna tycks inte bara hamna i en relativism som är upplysningstraditionens motsats; de förefaller också ha missförstått att demokratin har som förutsättning en öppen kamp om människors idéer, identiteter och intressen, där olika intresseorganisationer, politiska partier, kyrkor och fackföreningar har möjlighet att propagera för sina budskap och försöka värva medlemmar och anhängare.

Vad är det som får Dilsa Demirbag-Sten att på så pass lösa grunder framställa Ayaan Hirsi Alis åsikter i termer av "reaktionär konservatism", fjärran från de liberala upplysningsidealerna – alltmedan Sakine Madon talar om Hirsis Ali som "islamofob"? Vad är det som

gör att liberala debattörer så lätt tenderar att inte bara vända andra liberaler ryggen utan att dessutom utmåla sina forna ideologiska vapendragare med en terminologi som tycks hämtad från vänsterns mest dogmatiska antiliberaler?

Om man beaktar de likartade synpunkter som har kommit till uttryck om en annan person som lever under muslimskt dödshot, Lars Vilks, tror jag att bilden kan klarna en smula. Även Vilks har som bekant haft svårt att få gehör i kretsar som i andra fall talar sig varma för yttrandefrihet, för provokativa konstnärliga utspel, för kritik mot patriarkala och gammalreligiösa strukturer och så vidare.

Den mest välvilliga tolkningen är att de människor som från ett liberalt perspektiv uttrycker skepsis inför Hirsis Ali och Vilks måhända känner sig genuint osäkra över i vilken mån som Vilks och Hirsis Alis kritik av islam kan betraktas som salongsfälig. Är den inte salongsfälig, kan den nämligen kanske karakteriseras som främlingsfientlighet och kanske till och med som rasism, vilket naturligtvis ingen person i offentligheten vill råka ut för. Frågan är dock varför kritik av vissa inslag i en religion ska uppfattas som rasism och främlingsfientlighet. Ingen skulle väl drömma om att beskriva kritik av katolicismen som främlingsfientlighet och rasism? Eller ens kritik av buddhismen?

Uppfattningen att kritik av islam är att betrakta som utslag av djupare problem, med rasistiska och främlingsfientliga undertoner, har slagit igenom som en konsekvens av först Edward Saids teorier om orientalism, och därefter via begreppet *islamofobi*. Det senare ett begrepp som har som syfte att patologisera och

bunta samman olika sorters kritik inte bara av islam och islamism utan också av den politik som förs av en del arabiska och persiska stater. I Sverige slog begreppet *islamofobi* igenom på allvar i och med Andreas Malms bok *Hatet mot muslimer* (2007). Genom att inte göra någon principiell åtskillnad mellan å ena sidan den sjukliga rädsla för islam som tar sig uttryck i osakliga skrönor och ren skrämselfpropaganda om muslimer och å andra sidan exempelvis akademisk kritik mot islamism och mot vissa företrädare för moderat islam, menade sig Malm kunna visa hur utbredd och systematisk kritiken är av muslimer. Genom den sortens resonemang minskar avståndet mellan högerextremisternas rasistiska publikationer och höger- och vänsterliberalers kritik mot muslimsk kvinnoyn och mot islamskt rättsväsende. Andreas Malms bok fick visserligen ett allt annat än positivt mottagande. Men att den på sina håll kritiserades, hindrade inte Malms karriär från att ta fart på allvar. Trots påtalanden av det ena sakfelet efter det andra i hans framställning, har Malm efter att boken kom ut fått möjlighet att verka parallellt i flera av Sveriges största dagstidningar. Inte heller hindrade kritiken mot boken termen *islamofobi* – och den verklighetsbeskrivning som är sammanlänkad med termen – från att bli accepterad och vedertagen i media, så

>>

även alltså av liberala opinionsbildare – vilket Sakine Madons karaktäristik av Ayaan Hirsi Ali som just "islamofob" visar.

Anmärkningsvärt få debattörer till höger såväl som till vänster tycks inse att islamofobi som beteckning på en sjuklig rädsla för islam är ett begrepp som inte är neutralt utan har en ideologisk slagsida: det tjänar syftet att desarmera kritik av islam, av islamism och av muslimska stater, detta genom att beskriva denna kritik som en form av rasism (trots att den inte sällan riktas mot muslimska konvertiter med svenska föräldrar, eller mot svenska, heltigenom ateistiska Palestina-aktivister). Men islam måste liksom diktaturstater i arabvärlden kunna kritiseras ur ett klassiskt upplysningsperspektiv, till exempel med avseende på att deras religiösa ledare inte sällan har en uppenbar ovilja mot att göra en boskillnad mellan religion, stat och lagstiftande församling. Detta är trots allt, som påpekas, en av grundpelarna i upplysningstänkandet: att statens och de lagstiftande församlingarnas enda religiösa koppling är statens roll som garant för religionsfriheten. Och att religionen i övrigt ses som en individuell angelägenhet. Denna princip är av vikt idéhistoriskt även i den bemärkelsen att den markerar ett viktigt paradigmskifte i västvärldens historia, nämligen då religionens företrädare förlorade sin makt över de rön och de sanningar som bär upp undervisning och forskning.

Det märkliga i sammanhanget är att det medieetablissemang som har köpt Andreas Malm term *islamofobi* tillsammans med dess tillhörande ideologi, har valt att se mellan fingrarna med det faktum att Andreas Malm själv har uttryckt stöd för rörelser som Hizbollah och Hamas. Den senare har som bekant sitt ursprung i Muslimska brödraskapet, och baserar sig, liksom Hizbollah, på en ideologi med uttalat antisemitiska inslag. Muslimska brödraskapet har i sin tur tydliga beröringspunkter med nazismen, såväl historiskt som i nutiden. Andreas Malm skriver 2006 i den ledare i *Arbetaren* där han tar parti för Hizbollah: "Att inte kunna ta ställning för frihetskamp med islamiska förtecken är sekulär puritanism, förankrad i islamofobi, diskvalificerad från varje relevans i massornas ögon". Den som inte vill riskera att bli anklagad för islamofobi, gör alltså enligt Malm bäst i att solidarisera sig med den högerextremistiska Hizbollah-rörelsen. Att islamofobi-begreppet kunnat vinna popularitet i liberala och antirasistiska kretsar är minst sagt gåtfullt med tanke på att begreppets betydelse på detta sätt (av dess svenska introduktör) länkas samman med en rörelse med tydliga antisemitiska förtecken och kopplingar till nutida historierevisionister och nynazister.

Men för att förstå den svenska, liberala kritiken av Ayaan Hirsi Ali 2010 måste den relateras även till en betydligt mer omfattande kritik av henne från liberalt håll internationellt sett. En kritik som emellertid inte alltid har varit helt lätt att förstå sig på. Paul Berman visar i sin bok *The Flight of the Intellectuals* (2010) hur Ian Burumas famösa (och därefter rikligt rekapitulerade) beskrivning i boken *Mordet i Amsterdam* (2006) av Hirsi Ali som "upplysningsfundamentalist" inte så mycket utgår från konkreta yttranden av henne som från en föreställning om att hon inte har lyckats frigöra sig från sin ungdoms fanatiska engagemang inom Muslimska brödraskapet. En gång afrikansk fundamentalist, alltid afrikansk fundamentalist, tycks vara Ian Burumas och Timothy Garton Ashs ståndpunkt ifråga om Ayaan Hirsi Ali. Hennes bakgrund i muslimsk fundamentalism och det totala avståndstagande från islam som var en konsekvens av denna bakgrund, anses visa att hon är oförmögen att ta till sig upplysningstänkandet.

Ian Burumas och Timothy Garton Ashs karaktäristik av Hirsi Ali har – föga förvånande – visat sig vara *gefundenesfressen* för den svenska vänstern. När Per Wirtén i december 2009 tar till orda i *Expres-*

sen och talar om att åsikter som Ayaan Hirsi Alis inte är välkomna i den svenska offentligheten dras en viktig demarkationslinje upp: hit men inte längre kan man som liberal gå i debatten om islam, om man vill ha kvar sin position på den intellektuella arenan i Sverige: "Det bekräftar den gryende misstanken att hatet mot islam är lika djupt förankrat bland den bildade eliten, som antisemitismen var på 1930-talet. Hennes artikel innebär att en gräns på svenska kultursidor överskridits. Medvetet vägrar Hirsi Ali göra en distinktion mellan radikal islamism som politisk (antidemokratisk) rörelse och islam som religion och livsmönster."

Ingen säger emot detta. Snarare blir det hädanefter väldigt viktigt även för dem som i svenska medier ser islamismen som ett problem, att beskriva islamister och muslimer som två helt icke-kommunicerande kärl. Efter Per Wirténs artikel kommer Ayaan Hirsi Ali i ett annat ljus i den svenska debatten: hädanefter greppar man efter minsta halmstrå för att visa att man inte har någonting gemensamt med henne. Och därmed har man accepterat Per Wirténs och hans meningsfränders åsikt om var den viktiga gränslinjen går högerut för det icke passande: ungefär mitt i folkpartiet. På den ena sidan är man utmönstrad som rasist och jämförbar med 1930-talets nazister: en opassande högerextremist alltså.

Orsaken var i detta specifika fall att Ayaan Hirsi Ali uttryckte stöd för förbudet mot fortsatt minaretbyggnad i Schweiz. Detta därför

att hon – med rätta – uppfattar minaretbyggnad som initierat av samma saudiarabiska wahhabistiska falanger som hon själv inte kunde fly från som ung med mindre än att hon tvingades bryta med hela sin familj och släkt.

Varför väljer Per Wirtén att i Expressen förklara Hirsi Ali icke önskvärd, alltmedan han som chefredaktör ger uppdrag åt skribenter med ideologiska kopplingar till antidemokratiska rörelser långt ut på höger- respektive vänsterkanterna?

Och som tillika företrädare en variant av islam som inte bara understött Muslimska brödraskapet utan som tillika inte vill göra någon boskillnad mellan religion, stat och lagstiftande församling. Själv är jag inte för ett förbud mot minareter. Dock har jag svårt att se att det skulle vara oförenligt med liberala värden att uppfatta religionen som just en renodlat privat angelägenhet. Jag har svårt att förstå varför man som liberal inte skulle kunna propagera för en till det västerländska, sekulära samhället anpassad islam, där man renodlar det religiösa elementet i islam, alltså det individuella mötet med en transcendental föreställningsform, medan man motarbetar

etableringen i Europa av muslimska och islamistiska grupperingar som ser religionen som en uppsättning av lagar och rättsfall stick i stäv med det upplysta västerländska samhället på 2000-talet.

På motsvarande sätt måste man fråga sig på vilket sätt det strider mot liberala principer att vara för ett förbud mot burka. En lag som förbjuder burka kan från liberalt håll motiveras med att en dylik lagstiftning kan fungera som medel för ökad jämställdhet, i analogi alltså med hur man från liberalt håll motiverar lagar om kvotering till börsstyrelser, om delad föräldraförsäkring eller om sexköp. Att det finns många kvinnor som frivilligt väljer att sälja sina kroppar

DE INTELLEKTUELLAS FLYKT

eller som frivilligt väljer att stanna hemma med sina barn, hindrar som bekant inte liberaler från att med enfass poängtera vikten av att det införs lagstiftningar på dessa områden – allt i syfte att på sikt få till stånd ökad jämställdhet i samhället i stort. Även om jag själv är starkt kritisk mot lagar på samtliga dessa områden, och således alltså även ifråga om burka, kan man inte blunda för att det är en i liberala sammanhang fullkomligt legitim åsikt att vara för sexköpslagen. Om propagerandet för ett burkaförbud anses diskvalificera debattörer från det seriösa samtalet borde rimligtvis även förespråkare för den delade föräldrapenningen och sexköpslagen diskvalificeras, det vill säga merparten av våra svenska kulturskribenter och politiker. I den svenska debatten framställs icke desto mindre burkaförbudet av liberala debattörer som Dilsa Demirbag-Sten som ett hot mot "liberala och demokratiska krafter", jämförbart med "lagar mot blasfemi, samt hot och våld mot publicister och konstnärer".

Med tanke på hur framgångsrik Per Wirtén har varit att vinna acceptans hos en rad liberala opinionsbildare för sitt renhållningsarbete högerut, kunde det var av intresse att ägna en smula uppmärksamhet åt hur effektiv han har varit på att markera vänsterut "när en gräns på svenska kultursidor överskridits". Ett bra exempel skulle kunna vara tidskriften *Arena*, som Per Wirtén grundade och vars chefredaktör han var fram till 2010.

I vårnumret (nr 2) 2010 finns en hel del skribenter som jag aldrig skulle drömma om att peka ut som vänsterextremister. Björn Elmbrant, Ebba Witt-Brattström och Martin Gelin förtjänar att bemötas hederligt – med utgångspunkt i de åsikter de faktiskt torgför och inte genom att man fördömer dem för att de skriver i samma nummer som en del personer med betydligt mer problematiska ideologiska bakgrunder.

Det är nämligen svårt att förstå hur man resonerat när man i numret ifråga bereder plats åt två skribenter som dömts i svenska domstolar för politiska attentat. Den ene ingår tillsammans med Lars Mikael Raattamaa i en enkätpanel som uttalar sig om miljöpartiets framgångar. Och den andre har skrivit en lång artikel om rasism i samma nummer tillsammans med en forskarkollega..

Pia Laskar är med sina anarkafeministiska åsikter en inte helt obekant röst i *Arena*. Hon är inte heller en obekant röst i den anarkistiska vänsterrörelse som hon har ingått i sedan tidigt 70-tal. Där gjorde hon sig ett namn som en av de mest radikala krafterna, och dömdes till ett treårigt fängelsestraff – som delaktig i inte bara den planerade kidnappningen av Anna-Greta Leijon 1975–1976 (där hon samarbetade med Norbert Kröcher), utan även för grovt rån samt försök att 1975 spränga en spansk resebyrå på Drottninggatan 65 (dom, Svea hovrätt 29/6 1978).

I en intervju i *Gaudeamus* 2009 kan man läsa att "Pia Laskar har, till skillnad från en hel del andra gamla radikaler, inte gjort avbön med tiden". I ett tidigare nummer av *Arena* (nr 3 2005) diskuterar hon det som blivit hennes kärnfråga på 2000-talet, nämligen "queer i form av militant aktivism". Just "utomparlamentariska metoder" är i den artikeln ett återkommande tema. Ordval som "utanförskapet och en kompromisslös konfrontationspolitik" kan likaså talet om "spektakulära konfrontativa aktioner" tyckas hämtade ur RAF:s klassiska manual, låt vara att utgångspunkten med åren alltså har transformerats från klass till sexualitet: "Att värna om sin livsstil på ett utomparlamentariskt sätt kan innebära att störa heterosexuella bröllop, blockera familjefundamentalistiska möten och ockupera tevesändningar med heterosexuella inslag. (---) Alla jordens människor borde ha rätt och möjlighet att maximera sin sexuella njutning".

I samma nummer medverkar alltså även en annan skribent som likaledes flera gånger är dömd i svensk domstol, till exempel 1992

och 1995 för skadegörelse, sabotage, ofredande, förtal och uppvigling – detta som en konsekvens av hans politiska engagemang i bland annat AFA och i diverse påstått antirasistiska grupperingar. När det gäller just rasism kan man för övrigt notera att denne skribent under sin tid vid Stockholms universitet hamnade på kollisionsskurs med såväl fakultets- som institutionsledningen, sedan det uppdragats att hans hemsida hade rasistiskt innehåll. I tidskriften *Creol* skrev han 1996: "Att känna eller t.o.m. tycka att den vita rasen är underlägsen på alla upptänkliga plan är naturligt med tanke på dess historia och nuvarande handlingar. Låt den vita rasens västerland gå under i blod och lidande. (...) Leve anarkin!".

Och i vårens nummer av *Arena* fastslår han alltså att de svenskar som skrattar åt TV 4:s tramsshow "Hjälp jag är med i en japansk tv-serie" och de som tycker om Henrik Schyfferts väsensskilda "Stor i Japan", i själva verket erfar "förbjudna men njutningsfulla känslor av vit överhöghet och kolonial nostalgi", samt att "Sverige liksom alla andra postkoloniala länder genomsyras av en nostalgisk längtan tillbaka till den klassiska kolonialepoken när politiskt inkorrekta skämt betraktades som oproblematiske".

Steget förefaller inte vara speciellt långt mellan å ena sidan *Arena*-artikelns åsikter om att "svenskar i allmänhet hyser en mer eller mindre omedveten önskan att om att få fortsätta att utöva (...) den klassiska rasistiska humorn", och att detta gäller "vita svenskar av båda könen, i alla samhällsskikt och i alla åldrar", och å andra sidan det i *Creol* uttryckta påståendet "att den vita rasen är underlägsen på alla upptänkliga plan är naturligt med tanke på dess historia och nuvarande handlingar".

Själv tycker jag att förlåtelse är en fin dygd, och menar att man måste ha rätt att komma igen som opinionsbildare även efter ungdomliga ideologiska klavertramp. Det är dock märkligt i vilken mån som man från vänsterhåll tenderar att se mellan fingrarna när det gäller den extremistiska bakgrunden inom den yttersta vänstern, medan man söker med ljus och lykta efter rasistiska tendenser och extremistiska kopplingar bland liberaler och konservativa som aldrig befunnit sig i närheten av den sorts våldsbrott som de båda här diskuterade *Arena*-skribenterna är dömda för.

Man kan inte annat än undra över vad det är som gör att Per Wirtén uppenbarligen finner dessa personers närvaro i den publicistiska offentligheten mindre problematisk än Ayaan Hirsi Alis. Varför väljer han att i *Expressen* gå ut och förklara henne icke önskvärd, alltmedan han som chefredaktör har gett uppdrag åt skribenter med ideologiska kopplingar till antidemokratiska rörelser långt ut på höger- respektive vänsterkanterna? Och varför sluter en rad liberala skribenter upp på Wirténs sida när det gäller att dra upp gränslinjer i den publicistiska offentligheten för vilka åsikter som det är passande att uttrycka, gränslinjer som på högerflanken går hitom Hirsi Ali men till vänster bortom Pia Laskar.

En konsekvens av den wirténska kartan över vad som är önskvärt och icke-önskvärt är givetvis att det på sikt riskerar att utgöra ett reellt hot mot demokratin, när man såsom extremism underkänner en betydande del av opinionsbildare med liberala, liberalkonservativa och kulturkonservativa idéer, det vill säga människor med åsikter som ideologiskt harmonierar med de flesta svenska riksdagspartier. Alltmedan man som rumsrena betraktar skribenter som har åsikter gemensamt med extremistiska organisationer längst ut på höger- respektive vänsterkanten, organisationer med ideologiska kopplingar till rörelser som i sin tur misstror den västerländska upplysningsstraditionen och den representativa demokratin.

Johan Lundberg är chefredaktör på *Axess Magasin*. Hans senaste bok är *Figurationer* (2009).

Av Mats Wiklund

ILLUSTRATIONER
FÖR AXESS AV
BEATRICE BOHMAN

Daniel Suhonen är redaktör på SSU:s tidskrift *Tvårdrag* där han kritiserat socialdemokraterna från vänster. I vintras gick han och Dan Josefson till hårt angrepp på tidskriften *Arena* för att "skapa en förvirrad och svag socialdemokrati".

"Vi har fått en vänster utan patos"

Vilka frågor borde vänstern driva?

– Det är uppenbart att vänstern och socialdemokratin har någon form av problem. Vad beror det på? Om vi tittar på *Arenas* linje så kan man konstatera att de är en del av den tredje vägens socialdemokrati.

Den tredje vägen lade sig platt för globaliseringsproblematiken. Jag tycker inte att man ska stoppa globaliseringen, frihandeln och gå ur EU. Men tag de svenska socialdemokraternas inställning till EU. När vi gick med talade de om att införa ett "socialt Europa", och så gör man inte det.

– Varför inte det?

– Därför att socialdemokratin i Europa inte har klarat av att leverera sysselsättning, välfärd och trygghet. När man kunde det var man framgångsrik. Idag håller man i bästa fall fast vid retoriken om ett socialt Europa. Men eftersom man har tappat den grundläggande kritiken av marknadsekonomi framstår socialdemokratin som irrationell.

– Så det stora problemet för vänstern är att den saknar en ekonomisk överbyggnad för sin retorik?

– Så kan man säga. Man bottenar inte i något. Socialdemokratin uppstår som en kritik mot det kapitalistiska systemet. När man får makten i Sverige och Europa, före och efter andra världskriget, blir man pragmatiska och reviderar socialismen till ett slags projekt där kapitalism och välfärd kombineras väldigt framgångsrikt. Och sedan händer saker som gör att man inte längre klarar det. Och där befinner man sig fortfarande. Vad ska social-

demokraterna göra?

– Okej. Så då anser du att vänsterns uppgift ska vara att utgå från detta tillstånd? Att föra fram teorier och debatter om hur vi ska komma ur det?

– Och lägga fram konkreta reformförslag. Jag upprepar: socialdemokraternas kris beror på att de som mest behöver trygghet, välfärd och jobb har ställts utanför. Uppgiften för partiet måste vara att försvara människors grundläggande villkor och dem som i slutänden alltid får betala priset för kriser och kapitalismens misslyckanden.

– Är detta vad *Arena* har missat?

– Det är en förlust av klassperspektiv. Jag kommer från arbetarklassen och ser som ett livsuppdrag att företräda de människorna på något sätt. I många år struntade *Arena* i sociala problem och en social verklighet och skrev långa diskurser om diverse subgrupper. Är det rimligt att ägna så mycket tid åt sexualitet när välfärden krackelerar? Kvinnofrågan fick ett medelklassperspektiv. Jag saknar solidariteten och klasskänslan. Det är en vänster utan patos.

– Beror då *Arenas* problem på att tidskriften är fränkopplad de många människorna? Att den har ett snävt Stockholmsperspektiv?

– Om man säger att *Arena* är en bild av den socialdemokratiska eliten och rörelsens problem så tänker jag att det finns rätt många i Stockholm som är ganska avskärmade från hur människor har det bara några tunnelbanestationer från var de själva lever. Problemet är inte klassbakgrund utan bristen på klassperspektiv. Man pratar inte om ojämlikhet och sociala motsättningar. Då är arbetarrörelsens uppgift borta. Då blir Thomas Bodström en modern arbetarledare som skriver på sin Facebook om att "nu är jag jurist, nu är jag riksdagsledamot ett par timmar och på kvällen är jag kändis på ett party".

– Socialdemokraternas intellektuella och ledande företrädare ägnar sig åt det perifera och det postpolitiska?

– Man har dålig självkänsla. Mona dansar på Priden. Det har jag också gjort och kommer göra. Men när hon gör det är det en modern socialdemokrati som dansar och som är rädd för framtiden. Hon vill vinna medelklassen. Men hur attraherar man kärnväljarna? De har man gett upp. ✱

"Islam behöver en Martin Luther"

- Hur uppfattar du på debatten kring Lars Vilks och yttrandefrihetens gränser?

- Lars Vilks har rätt att utöva sin konst fritt utan censur eller påtryckningar eller våld. Den principen tycker jag har diskuterats alldeles för grumligt.

- Hur menar du?

- Lars Ohly är ett exempel på en debattör som måste lägga in reservationer för yttrandefriheten hela tiden. Man behöver inte försvara Lars Vilks motiv eller tycka att hans konst är god.

Birgitta Ohlsson är
EU-minister
och riksdagsledamot för
Folkpartiet liberalerna.

- Varför tror du att han och andra gör det?

- I Lars Ohlys fall hänger det samman med att han aldrig kunnat skilja ordentligt mellan diktatur och demokrati. Samtliga andra partiledare har uttryckt sig väldigt tydligt: att yttrandefriheten gäller utan reservationer, punkt slut.

- Ser du en tendens att människor i stigande utsträckning avstår från att försvara yttrandefriheten därför att de helt enkelt är rädda för hot och våld?

- Om makthavarna tassar då sänder man ju ut fel signaler. I vår historia har kristna fundamentalister blivit provocerade av konst. Det islam behöver är en Martin Luther som vågar ifrågasätta dogmer. Samtidigt måste också liberaler stå upp för religionsfriheten. Jag ogillar till exempel den franska politiken med slöjförbud.

Religionsfrihet innebär rätten att säga nej men även ja till religion. Jag upprörs till exempel inte över att kvinnor vill bära slöja om det är deras eget fria val.

- Har du som politiker känt en tvekan att kritisera inför att försvara yttrandefrihet när du vet att den används på ett sätt som kan sårar, till exempel muslimer?

- Nej. Det finns alltid någon som kan bli sårad av diverse skäl. Man måste göra skillnad mellan hets mot folkgrupp och satir av religiösa eller kulturella symboler.

- Ser du Ayaan Hirsi Ali som ett feministiskt föredöme?

Jag håller inte med henne i allt, men hon har varit en tydlig röst i kampen mot det kvinnoförtryck som existerar i den muslimska världen.

- Ser du islamismen som ett hot kvinnor?

- Ja, fundamentalistisk islam hotar kvinnors universella mänskliga rättigheter som annan konservativ fundamentalism. Vi får inte blunda för att judendom, kristendom och islam har gemensamma rötter och kvinnoföraktande inslag. De religiösa texterna måste betraktas ur den historiska kontext de tillkom. Men judendom och kristendom har utvecklats mer i takt med tiden, islam går igenom en omvälvande period. Det viktiga är att reformeringen av islam sker inifrån för att den ska få effekt och att de demokratiska krafterna inom islam får vårt stöd. ✨

"Feminismen har blivit elitistisk"

- Har kvinnorörelsen kommit bort från sin grundläggande uppgift för att istället ägna sig åt mer perifera frågor och subgrupper?

- Det är min uppfattning. Feminismen, i alla fall den i väst, har blivit mer elitistisk.

- Vad beror det på?

- Det bero på att man har en övergripande ideologi, den post-koloniala queerteorin som gör att man tänker på ett helt annat sätt. Där finns inte plats för aktörerna, människorna. Man är fast i och upplever det som att man mals ned av diskurserna. Sedan tror jag också att den nya medievärlden, den virtuella världen, har förändrat verklighetsuppfattningen.

- Och därmed har också en politisk förskjutning ägt rum?

- Allting blir fastlåst. Det är som "Jösses flickor. Återkomsten". Den unga generationen går liksom in i ett livsmanus som skrivs av medierna och det etablerade samhället. Istället för "En ensam kvinna är bara en slav, men tusen systrar kan ställa krav" som man sjöng i "Jösses flickor" så sjunger man "Gör mig fri! Gör mig fri! Jävla skitdemokrati". Det är en viss skillnad. I den första "Jösses flickor" gick det framåt. Bara några steg kvar. Befrielsen är nära!

- Det verkar finnas en aggressivitet och bitterhet.

- Inställningen är att det borgerliga samhället har all makt. Man känner sig på förhand lurad. Den nya feminismen säger att skillnaderna mellan kvinnorna är det viktiga. Och skillnaderna anses jättestora. Det leder fram till en identitetspolitik som innebär att man kan organisera sig i smågrupper, med sin egen kravprofil: funktionsnedsatta, etniska feminist, queerfeminister etcetera. Men det går inte att göra något gemensamt. Solidaritet mellan kvinnorna går inte att tänka.

- Det leder i sin tur till att kommunikationen upphör.

- Just det. Gayatri Spivak skriver om detta i sin berömda essä "Can the Subaltern Speak?". Hennes slutsats lyder att jag inte kan tala för henne och att hon, den underkastade, inte har någon möjlighet att tala för sig själv. Vi kan alltså inte göra något åt de förtryckta.

- Inställningen är alltså att vi kan erkänna att det finns stora problem, men att vi inte kan göra något åt dem därför att strukturer och, framför allt, hur vi uttrycker oss gör kommunikation och handling omöjlig?

- Ja. Det är en fantastisk uppgivenhet.

Medan den andra sidan av identitetspolitiken innebär en extrem individualisering: att allt utgår från en själv. Kvinnokroppen är en seismograf för kvinnosynen i ett samhälle. Ofta har kraven kommit utifrån: kvinnor har fått föda alldeles för många barn, pressats in i korsetter, burit långa klänningar och huck-

at de nya svenskorna och deras sociala verklighet. Dagens feminist talar nästan bara om sig själva. De är elitister. Men man måste ha en solidaritet. Vår generation hävdade alltid att kvinnor var olika, men att de tjänade på att gå samman i vissa avgörande frågor.

- Men dagens feminist håller inte med om det.

- De säger att det är fel att säga så. Att vi inte kan definiera "deras behov" och att de har helt andra behov. Och framför allt vill de inte vara kvinnor på det sättet. De tycker att det är förtryckande att vi går omkring och talar om kvinnor som kategori. Könet är en konstruktion och skillnaderna mellan kvinnor så stora att man

inte kommer någon vart genom att använda sig av begreppet kvinna.

- När jag läser din bok och ser på bilderna med stencilapparater, studiecirkel och möten slås jag av att detta är en övning i demokrati. Men så jobbar man inte längre.

- Ja, vi var en stor folkrörelse. Det går naturligtvis att använda sig av nätet och tro att man kan ta reda på allt. Men för att göra det måste man först veta vad man ska ha och bedöma om informationen är tillförlitlig. Alltså krävs det en ännu mer grundläggande utbildning idag än det gjorde då.

Ebba Witt-Brattström är professor i litteraturvetenskap med inriktning på genusvetenskap vid Södertörns högskola. Hon har kritiserat dagens feministgeneration för att vara verklighetsfrånvärd. I våras utkom boken *Å alla kära systrar!* om hennes tid i den svenska kvinnorörelsen under 1970-talet.

len. Och nu gör de det frivilligt! De piercar sig, tatueringar och plastikopererar sig. Samtidigt är de progressiva, vilket innebär att de inte kan tala för hedersvåldshotade kvinnor - det måste de göra själva.

- Här kommer man in på hotet från islamismen mot kvinnorna och feminismen.

- Jag tror att man måste göra en analys som utgår från sexualiseringen. Kvinnor tvingas att gå klädda i burka eller motsvarande samtidigt som unga kvinnor kopierar Lady Gaga och går omkring i underbyxor. De demonstrerar att "Jag är västerländsk kvinna och jag tar för mig!". De svensk-somaliska kvinnorna i Hallunda och Rosengård har de inget gemensamt med.

- En kvinna i burka är en fånge och en ägodel. En feminist som ser det som en privatsak har tappat bort sig på vägen.

- Jag skulle bara vilja säga till dem: "Jaha. Du skulle alltså kunna klä dig i burka, eller klä din dotter i en burka?"

- Nyfeminismen är verkligen något helt annat än vad du och andra kämpade för på 1970-talet. Tycker du att det är dags för "back to basics"?

- Ja, i någon mån tycker jag det. Man måste ju se problemen med Kommunals lågavlönade kvinnor som inte kan gå upp till heltid, fast de vill. Man kan inte vända ryggen

